

МІЖНАРОДНА МІСІЯ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ
ЗА ВИБОРАМИ **ENEMO**

**ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНА 2019
ПІДСУМКОВИЙ ЗВІТ**



МІЖНАРОДНА МІСІЯ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ
ЗА ВИБОРАМИ **ENEMO**

ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА - УКРАЇНА 2019

**ЧЕРГОВІ ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ 2019
ПІДСУМКОВИЙ ЗВІТ**

**Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами
(ENEMO)**

**Місія зі спостереження за виборами
Україна 2019**

Чергові вибори Президента України 31 березня 2019



**ЄВРОПЕЙСЬКА МЕРЕЖА ОРГАНІЗАЦІЙ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ
ЗА ВИБОРАМИ ENEMO**

**Бул. Йосифа Броза 23А
81 000 Подгориця, Чорногорія
e-mail: info@enemo.eu
www.enemo.eu**

Опубліковано:

ENEMO - Європейська
мережа організацій
зі спостереження за
виборами

Редактор:

Златко Вуйовіч

Автори:

П'єр Пейтьє

Ніно Ріжамадзе

Ана Ненезіч

Теодора Поп Трайков

Дрітан Таулла

Крістіна Костелац



Ця публікація була підготовлена за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку через Національний демократичний інститут, Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина та Європейського Союзу. Зміст документа є виключною відповідальністю ENEMO і не обов'язково повинен відображати позицію донорів.

МІЖНАРОДНА МІСІЯ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ
ЗА ВИБОРАМИ **ENEMO**

ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА - УКРАЇНА 2019

**ЧЕРГОВІ ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ 2019
ПІДСУМКОВИЙ ЗВІТ**

ЗМІСТ

I РЕЗЮМЕ ЗВІТУ	9
II ВСТУП	14
III ПЕРЕДУМОВИ	15
IV НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ВИБОРЧА СИСТЕМА	16
A. Нормативно-правова база	16
B. Виборча система	17
V ВИБОРЧА АДМІНІСТРАЦІЯ	18
A. Центральна виборча комісія (ЦВК).....	19
B. Окружні виборчі комісії (ОВК)	21
Формування ОВК	22
Заміна членів ОВК	23
Формування ДВК	25
C. Дільничні виборчі комісії (ДВК)	27
VI РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ	31
VII РЕЄСТРАЦІЯ ВИБОРЦІВ І СПИСОК ВИБОРЦІВ	33
VIII ВИБОРЧА КАМПАНІЯ	36
IX ФІНАНСУВАННЯ КАМПАНІЙ	40
X ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	45
A. Загальне медіа-середовище та законодавча база	45
B. Традиційні ЗМІ.....	46
C. Соціальні медіа	48
XI СПОСТЕРІГАЧІ	49
A. Міжнародні спостерігачі	49
B. Місцеві спостерігачі	50
XII ДЕНЬ ВИБОРІВ	52
Перший тур, 31 березня	52
A. Відкриття.....	52
B. Голосування	54
C. Підрахунок голосів.....	56
D. Транспортування матеріалів до ОВК.....	58
Другий тур, 21 квітня.....	58
A. Відкриття.....	59
B. Голосування.....	60

С. Підрахунок голосів	63
Д. Транспортування матеріалів до ОВК.....	64
XIII СКАРГИ ТА ЗВЕРНЕННЯ	65
XIV РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	68
А. Пріоритетні рекомендації.....	68
Рекомендації до Верховної Ради	68
В. Інші рекомендації	69
Рекомендації до Верховної Ради	69
Рекомендації для кандидатів у президенти та політичних партій	70
Рекомендації щодо ЦВК, НАЗК, судових установ та правоохоронних органів	71
Рекомендації щодо засобів масової інформації.....	72
XV ПРО ЕНМО.....	69
ДОДАТОК 1. ПІДСУМКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ.....	75
ДОДАТОК 2. СТАТИСТИЧНИЙ ЗВІТ З ОЦІНКИ ДВК, ЗРОБЛЕНИЙ КОРОТКОСТРОКОВИМИ СПОСТЕРІГАЧАМИ ЕНМО.....	78
ДОДАТОК 3. ЕНМО МІСІЯ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ – УКРАЇНА 2019 СКЛАД	113

I РЕЗЮМЕ ЗВІТУ

У січні 2019 року Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами (ENEMO) розгорнула міжнародну місію зі спостереження за президентськими виборами в Україні 31 березня. Окрім десяти членів Основної команди, яка знаходилася в Києві, ENEMO акредитувала 48 довгострокових спостерігачів та 158 короткострокових спостерігачів в першому та другому турі виборів і розмістила їх групами по дві особи в усіх регіонах (областях) України.

Для обох турів виборів спостерігачі ENEMO стежили за всіма етапами голосування, включаючи відкриття дільниць, голосування, підрахунок голосів та підбиття результатів, а також за передачею матеріалів до окружних виборчих комісій (ОВК). Виходячи з попередніх заяв та висновків, обидва тури були проведені переважно прозорим та ефективним способом, як правило, відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів. Незначні порушення в день виборів, схоже, не вплинули на результат волевиявлення.

У день виборів (31 березня) ENEMO розмістила 103 групи багатонаціональних спостерігачів, які спостерігали за відкриттям, голосуванням, підрахунком, передачею та прийомом виборчих матеріалів ОВК. Команди, до складу яких входили 48 довгострокових та 158 короткострокових спостерігачів, спостерігали за процедурами відкриття на 103 виборчих дільницях, голосування на 1239 виборчих дільницях та закриття та підрахунком в 103 дільничних виборчих комісіях (ДВК). Крім того, ENEMO спостерігала за підрахунком та прийомом матеріалів на 101 ОВК.

Для другого туру виборів 21 квітня ENEMO розгорнула 100 спостережних груп, у тому числі 48 довгострокових і 150 короткострокових спостерігачів, щоб стежити за процедурами відкриття на 99 виборчих дільницях; голосування на 1287 виборчих дільницях; закриття, підрахунком та оголошенням результатів на 100 виборчих дільницях, а також передачею та надходженням виборчих матеріалів 91 виборчої дільниці та загальною ефективністю роботи в 100 ОВК.

Незважаючи на консенсус щодо необхідності реформування виборчого законодавства, для проведення президентських виборів істотних змін не було здійснено. Разом з цим, беручи

до уваги недоліки, що залишаються, існуюча законодавча база забезпечує достатньо підстав для проведення виборів відповідно до міжнародних стандартів.

Загалом Центральна виборча комісія (ЦВК) діяла відкрито та колегіально. Її офіційні засідання були відкритими для спостерігачів, засобів масової інформації та представників кандидатів. Однак ЦВК також провела підготовчі засідання, які були закриті для ЗМІ та місцевих спостерігачів; присутність спостерігачів на таких засіданнях була на розсуд ЦВК і часом у ній відмовлялося, що обмежувало прозорість роботи ЦВК.

ОВК були прозорими та відкритими для акредитованих спостерігачів та ЗМІ. Більшість ОВК протягом першого туру професійно визначали склад ДВК. Однак у кількох випадках, коли розподілялись керівні посади між кандидатами, принцип пропорційності в виборчих комісіях не дотримувався. Більшість ОВК стикалися з частою заміною членів комісій, включаючи тих, хто займав керівні посади, що негативно впливало на роботу комісій і спричиняло плутанину та / або порушення виборчого процесу. Крім того, новопризначені члени ОВК не обов'язково відвідували навчальні тренінги ЦВК.

Основним викликом для виборчої адміністрації в другому турі виборів було законодавчо закріплене утворення нових виборчих комісій нижчого рівня (ОВК та ДВК) на основі кандидатур кандидатів. Загалом виборча адміністрація була ефективною в організації та проведенні голосування, беручи до уваги значний обсяг роботи та стислі терміни.

На президентських виборах 2019 року із загальної кількості зареєстрованих 44 кандидатів 24 було висунуто політичними партіями та 20 виступали як самовисуванці. Говорячи про стать, то кількість зареєстрованих чоловіків майже подвоїлася (20 чоловіків на президентських виборах 2014 року; 40 у 2019 році), тоді як кількість зареєстрованих жінок збільшилася лише на одну (три жінки у 2014 році; чотири у 2019 році). ENEMO зазначає, що загальна участь кандидатів-жінок у президентських виборах залишалася низькою, хоча однією з найбільш помітних кандидатів у першому турі була жінка.

Кандидати мали право зняти свою кандидатуру, подавши офіційну заяву до ЦВК не пізніше кінця дня 7 березня. Остаточний список кандидатів був опублікований 8 березня. П'ять із 44 зареєстрованих кандидатів зняли свою кандидатуру, таким чином, остаточне число кандидатів зменшилося до 39.

Процес реєстрації виборців та оновлення списків виборців функціонував належним чином, без втручання та в відповідних

часових рамках. ЕНЕМО наголосила на позитивній можливості виборців перевірити свої дані онлайн в центральній базі даних Державного реєстру виборців (ДРВ), а також подати запит на поправки до своїх даних до органу ДРВ за місцем проживання, хоча внесення поправок і не пропонувалося як онлайн-сервіс. Виборців не завжди було належним чином поінформовано про те, де і як слід перевіряти списки виборців (у тому числі в Інтернеті) або змінювати місце голосування. На цих виборах особливо велика кількість виборців просила змінити місце свого голосування, включаючи осіб, які не проживають за адресою реєстрації, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та членів виборчих комісій.

Учасники виборчих перегонів висловлювали стурбованість щодо доброчесності списків виборців, хоча суттєвих недоліків не спостерігалось. Тим не менше, у першому турі невелика частка виборців не знайшла себе у списках виборців або було допущено помилки в їх даних, і тому цим громадянам було відмовлено у можливості голосувати.

Незважаючи на зусилля організацій громадянського суспільства забезпечити просвіту виборців, її впровадження органами державної влади та виборчої адміністрації значно відрізнялося в залежності від регіону. Спостереження показали, що для цих виборів не існувало жодної всеосяжної або систематичної програми навчання виборців, яка б спонукала громадян перевіряти свої дані ДРВ в Інтернеті або перевіряти інформацію в списках виборців.

Офіційний період передвиборчої агітації розпочався 31 грудня 2018 року та завершився 29 березня 2019 року. Відповідно до закону, кандидатам було дозволено розпочати свою передвиборчу кампанію наступного дня після реєстрації у ЦВК. Однак, незважаючи на те, що потенційні кандидати не були офіційно зареєстровані, багато партій проводили публічні заходи, закупували місця для рекламних щитів та розміщували білборди за кілька місяців до початку офіційного періоду кампанії. ЦВК закликала потенційних кандидатів дотримуватися положень закону, але правила передвиборчої кампанії, визначені в законодавстві, не є достатньо конкретними для належного санкціонування дострокової агітації.

Передвиборчий період демонстрував активну агітацію на всій території України, із значними відмінностями залежно від кандидата та регіону. Хоча деякі області були ареною численних

агітаційних заходів, таких як реклама через використання рекламних щитів, плакатів та банерів, мітинги на свіжому повітрі, намети для розповсюдження агітаційних матеріалів (листівки, газети) та заходи з виборцями, в інших областях агітація була менш помітна. Кілька кандидатів у президенти проводили агітацію майже ексклюзивно через соціальні мережі.

Основними темами кампанії в першому турі були корупція, війна на східних територіях України, низькі зарплати та пенсії, соціальна допомога та зростаючі ціни на комунальні послуги. ENEMO зазначила, що конкуренція між двома кандидатами у другому турі часто приймала форму “чорного піару” - провокаційної та негативної агітації, переважно через соціальні мережі та програми обміну повідомленнями - включаючи насильницькі зображення та дискредитацію кандидатів. Відсутність консенсусу між кандидатами щодо умов проведення дебатів також стала важливою темою.

В цілому ENEMO оцінила, що на виборах були умови для вільної агітації, хоча недоліки у виборчому законодавстві дозволили кандидатам або зловживати правовими лазівками, або порушувати правила кампанії (наприклад, агітація в “день тиші” або перед встановленими періодами) без санкцій. Крім того, кампанії деяких кандидатів були зосереджені не на виборчих платформах та політичних програмах, а на окремих особистостях та дискредитації політичних опонентів.

ENEMO зазначає, що посилення правил фінансування агітаційних кампаній не сприяло адекватному реагуванню на підкуп виборців та неправомірне використання адміністративного ресурсу. Законодавство містить неправильні положення щодо фінансування агітації, тому що відсутня чіткість у розмежуванні витрат на агітацію та коштів державного бюджету. Така ситуація містить ризик того, що представники влади використовують певні заходи як платформу для проведення агітації.

ENEMO визнає відсутність прозорості стосовно фінансування кампаній кандидатів в обох турах, які частково фінансувалися з інших джерел, крім офіційних рахунків для проведення агітації, таких як державні ресурси та зовнішнє фінансування (включаючи такі речі, як фінансування третіх сторін та анонімне фінансування агітаційних матеріалів, неналежно позначені агітаційні матеріали, неповні фінансові звіти щодо реклами в соціальних мережах тощо).

Президентські вибори проходили за медіа клімату, що характеризується значним впливом власників засобів масової інформації на їхню редакційну політику та відкриту підтримку

конкретних кандидатів протягом усієї виборчої кампанії, недостатньо потужним суспільним мовленням, яке могло би збалансувати політичну поляризацію засобів масової інформації, та зростаючою роллю новітніх медіа, включаючи соціальні мережі.

Принципи справедливості, врівноваженості та неупередженості у висвітленні виборчих кампаній у ЗМІ недостатньо дотримувалися, включаючи відсутність рівного та неупередженого ставлення до всіх кандидатів. Чорні PR-кампанії, як у традиційних та соціальних мережах, так і «джинса», неправильно помічені агітаційні оголошення та нові форми прихованої пропаганди, були присутніми та про них повідомлялося відповідним установам. Разом з тим, ці проблеми не було розглянуто належним чином через відсутність чіткої юрисдикції та механізмів санкціонування у установ, що здійснюють нагляд за засобами масової інформації. Велика кількість акредитованих громадських організацій місцевих спостерігачів в порівнянні з попередніми виборами в Україні створювала ризик фальшивого спостереження, оскільки дві організації з найбільшою кількістю акредитованих спостерігачів були пов'язані з домінуючими кандидатами, що претендували на вихід до другого туру. Незважаючи на значну кількість акредитованих спостерігачів, ENEMO не спостерігала жодних випадків втручання спостерігачів у виборчий процес.

Аналіз скарг на всіх рівнях виборчої адміністрації та судової влади не вказував на якусь істотну тенденцію чи систематичну спробу негативно впливати на виборчий процес та результати. Однак ENEMO зазначає, що система скарг та позовів є надмірно обмежувальною та складною. Так, скаржник зобов'язаний виконати складні вимоги, щоб подати скаргу до виборчої адміністрації та судів. Скаргу, подану до виборчої комісії чи суду, слід подавати у письмовій формі та вона має містити вичерпний перелік документів із копіями доказів та формальними передумовами. Значна кількість скарг, поданих до ЦВК, була відхилена офіційним листом призначеного члена ЦВК без розгляду.

ENEMO зазначає, що ЦВК не забезпечує загальнодоступний єдиний реєстр скарг, і тому зміст та кількість скарг та звернень, поданих до ЦВК, залишаються не загальнодоступними, поки ЦВК не опублікує відповідну резолюцію на своїй веб-сторінці.

II ВСТУП

Європейська мережа організацій моніторингу виборів (ENEMO) - це мережа 21 провідної організації моніторингу виборів з 18 країн Європи та Центральної Азії, включаючи дві країни Європейського Союзу (ЄС).

ENEMO та всі її організації-члени схвалили Декларацію принципів міжнародного спостереження за виборами 2005 року та Декларацію глобальних принципів безпартійного спостереження та моніторингу виборів громадськими організаціями. Кожен спостерігач ENEMO підписав Кодекс поведінки для міжнародних спостерігачів за виборами, забезпечуючи виконання місії спостереження відповідно до принципів неупередженості та об'єктивності.

Після офіційної реєстрації Центральною виборчою комісією (ЦВК) України, крім десяти членів основної команди, що базувалися в Києві, ENEMO зареєструвала та розмістила 48 довгострокових спостерігачів та 158 короткострокових спостерігачів в перший та другий тури відповідно в командах по дві особи в усіх областях України.

Цей підсумковий звіт базується на спостереженнях та результатах місії ENEMO за період, що охоплював період січень-квітень 2019 року, включаючи перший тур, проведений 31 березня, і другий тур, проведений 21 квітня. Цей звіт слід читати разом з попередніми заявами та проміжними звітами, доступними на веб-сайті <http://www.enemo.eu/uk/missions/ukraine-presidential-2019/>.

ENEMO спостерігала за усіма виборами в Україні з 2004 року, акумулюючи значні знання та досвід, що сприяли успіху цієї місії. Місія ENEMO на виборах Президента України 2019 року хотіла б висловити подяку українській владі за допомогу та співпрацю в ході спостереження, а також усім співрозмовникам за те, що вони зустрілися з нами та поділилися своїми думками. ENEMO також хотіла би подякувати усім своїм спостерігачам за їх внесок у ці результати.

ENEMO хотіла би також скористатись цією можливістю, щоб висловити глибоку вдячність **Агентству США з міжнародного розвитку через Національний демократичний інститут, Міністерству закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина та Європейському Союзу** за фінансову підтримку цієї місії з моніторингу виборів.

¹² Article 1, Paragraph 1 of the Law on the Central Election Commission.

¹³ Article 19, Paragraphs 1–5 of the Law on the Elections of the President of Ukraine.

III ПЕРЕДУМОВИ

Попередні президентські вибори в Україні відбулися 25 травня 2014 року, на них перемогу здобув Петро Порошенко. Під час його п'ятирічного мандату з 2014 по 2019, українська держава зіткнулася з деякими серйозними викликами, серед яких: анексія Криму Росією після суперечливого референдуму та російського військового втручання у 2014 році; збройний конфлікт на східних територіях України, що призводить до значної кількості людських жертв та внутрішньо переміщених осіб (ВПО); труднощі в політичних реформах, наприклад, у судовій та економічній сферах. Ці події за президентського мандата Порошенка поставили додаткові виклики для розбудови та зміцнення повноцінної демократичної держави.

Таким чином, президентські вибори 2019 року проходили в умовах складного суспільно-політичного та безпекового середовища, що відзначалося постійною загрозою територіальній цілісності України. Зважаючи на те, що частина східних територій продовжує бути під впливом конфлікту, оскільки вони залишаються під російською окупацією та / або контролюються збройними силами незгодних озброєних ватажків (до них належать Кримський півострів та частини Донецької та Луганської областей), вибори тут не проводилися.

Перший тур президентських виборів 2019 року відбувся 31 березня, а ЦВК офіційно оголосила результати 7 квітня, і жоден кандидат не отримав абсолютної більшості голосів із 39 кандидатів у президенти. Другий тур між кандидатом Володимиром Зеленським (який у першому турі здобув 30,24% голосів) та кандидатом Петром Порошенком (який набрав 15,95% голосів у першому турі) був оголошений на 21 квітня. Кандидат Юлія Тимошенко посіла третє місце з 13,40%, засудивши зловживання адміністративним ресурсом кандидатом Петром Порошенком та наявність «технічних кандидатів», причетних до діючої влади, хоча жодних офіційних позовів з її боку до суду не надійшло.

Явка виборців у першому турі склала 63,53%, а у другому турі - трохи нижче (62,09%). Результати другого туру були офіційно оголошені ЦВК 30 квітня і підтвердили перемогу Володимира Зеленського з 73,22% голосів, тоді як Петро Порошенко отримав 24,45% від загальної кількості голосів. Інавгурація новообраного президента Зеленського пройшла 20 травня, і він негайно оголосив про своє рішення розпустити парламент, після чого було оголошено дострокові парламентські вибори, які було призначено на 21 липня 2019 року.

IV НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ВИБОРЧА СИСТЕМА

А. Нормативно - правова база

Вибори президента насамперед регулюються Конституцією України та Законом України¹ “Про вибори Президента України”. Виборчий процес, включаючи роботу виборчої адміністрації, виборчу кампанію, фінансування передвиборчої кампанії та вирішення виборчих спорів, в основному регулюються цим законом. У той же час окремі сегменти виборів регулюються Законом України “Про Центральну виборчу комісію”², Законом України «Про Державний реєстр виборців»³, Законом України “Про політичні партії в Україні”⁴, Кодексом адміністративного судочинства⁵, Кодексом України про адміністративні правопорушення⁶ та Кримінальним кодексом України.⁷ Разом з цими законами важливими юридичними джерелами регулювання президентських виборів є резолюції, прийняті ЦВК.

У 2015 році Парламент прийняв реформи щодо законодавчої бази та регламенту фінансування політичних партій та виборчих кампаній. Ці реформи включали введення обмежень на приватні пожертви, пряме державне фінансування політичних партій, підвищення вимог до звітності та нагляд з боку Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК).

Ці реформи отримали високу оцінку різних зацікавлених сторін, хоча висловлювалось занепокоєння щодо невідповідності правил фінансування виборчих кампаній партій та кандидатів пробілам в законодавчій базі, а також відсутністю відповідних людських, інституційних та фінансових ресурсів для виконання нових правил. Зважаючи на вищезазначене, випадки підозрілих пожертв та порушень у фінансових звітах, поданих кандидатами, можуть свідчити про наявність тіньових фондів для проведення агітації. Крім того, рішення Конституційного Суду від 27 лютого 2019 року про скасування кримінальної відповідальності за незаконне збагачення (виходячи з того, що воно порушує презумпцію невинуватості), що визнало неконституційними положення Кримінального кодексу, які вимагають від державних чи місцевих посадових осіб обґрунтовувати джерело їхніх

¹No. 474-XIV, від 5 березня 1999

²No. 1932-IV, від 30 червня 2004

³No. 698-V, від 22 лютого 2007

⁴No. 2365-III; від квітня 2001

⁵No. 2747-IV, від 6 липня 2005

⁶No. 8073-X, від 7 грудня 1984

⁷No. 2341-III, від 5 квітня 2001

активів, потенційно ще більше послаблює законодавчу базу для підзвітності політичних фінансів.

Конституція України гарантує свободу слова та вираження поглядів в Україні, а основні принципи поведінки ЗМІ під час виборів викладені у Законі України “Про вибори Президента України”, який регулює використання засобів масової інформації під час передвиборчої кампанії та передбачає рівне та неупереджене ставлення до всіх кандидатів у президенти.

Загалом, три закони забезпечують нормативні рамки для функціонування медіа в Україні: Закон України «Про телебачення і радіомовлення» регулює телебачення і радіо; Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу)» регулює друковані ЗМІ; а Закон України «Про інформаційні агентства» регулює телекомунікаційні послуги. Для цих президентських виборів не було внесено суттєвих змін до закону про вибори Президента, і через відсутність політичної волі важливі реформи виборчої системи ще мають бути узгоджені та здійснені.

Остаточні суттєві поправки до Закону України “Про вибори Президента України” були внесені в березні 2014 року, перед достроковими президентськими виборами. Дискусії щодо виборчої реформи тривали з місцевих виборів 2015 року, в тому числі через парламентську робочу групу, створену в 2016 році спікером Верховної Ради. Відштовхуючись від запиту українських громадян в реформах, законопроект про внесення змін до Виборчого кодексу був прийнятий у першому читанні на початку листопада 2017 року. Навіть незважаючи на те, що 11 березня 2019 року Парламентська робоча група завершила розгляд запропонованих змін щодо проекту Виборчого кодексу, Верховна Рада не проголосувала в другому читанні. Істотні рекомендації, видані міжнародними та місцевими місіями з моніторингу виборів, залишилися без розгляду, включаючи в тому, що стосується більшої прозорості щодо фінансування агітаційних кампаній, складу виборчої адміністрації, забезпечення чіткої системи розгляду скарг та позовів, а також усунення надмірних вимог для можливості бути висунутим кандидатом. Тим не менш, в основному, існуюча законодавча база президентських виборів 2019 року забезпечила достатні підстави для проведення виборів відповідно до міжнародних зобов'язань та стандартів.

В. Виборча система

Президент України обирається всенародним голосуванням громадян України на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування.⁸ Громадяни України, які до дня виборів досягли 18 років, мають право голосу. Кожен виборець має один голос. Виборець може голосувати лише на одній ділянці, де він включений до списку виборців.⁹

⁸Пункт 1 Статті 1 Закону «Про вибори Президента України».

⁹Пункти 1–4 статті 2 Закону «Про вибори Президента України».

Громадяни України, які на час підготовки та проведення виборів проживають або перебувають за межами України, можуть бути включені до списку виборців на відповідній закордонній виборчій дільниці.¹⁰

Кожен виборець має право віддати свій голос. Голосувати від імені інших осіб, а також делегування права голосу будь-якій іншій особі заборонено. Допомога виборцям з певними фізичними вадами, які не можуть заповнити бюлетень для голосування або особисто кинути його до виборчої скриньки, не вважається голосуванням замість цієї особи.¹¹

Кандидат у президенти на день виборів повинен досягти 35 років, мати право голосу, володіти державною мовою та проживати на території України десять останніх років.

Процес обрання президента ґрунтується на двотуровій системі. Кандидату-переможцю потрібно отримати абсолютну більшість дійсних голосів для перемоги в першому турі. Якщо жоден кандидат не отримує більше 50% дійсних голосів, два кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів у першому турі, включаються до бюлетенів для голосування в другому турі. Другий тур призначається Центральною виборчою комісією на третю неділю після Дня виборів.

V ВИБОРЧА АДМІНІСТРАЦІЯ

Управління президентськими виборами здійснювалося трирівневою виборчою адміністрацією, що складається з Центральної виборчої комісії (ЦВК), окружних виборчих комісій (ОВК) та дільничних виборчих комісій (ДВК).

ЦВК як постійний незалежний орган управління виборами має повноваження щодо планування та регулювання виборів на всій території України¹². ОВК несуть відповідальність за проведення виборів у своїх округах та управління роботою всіх ДВК на своїй території. Вибори Президента проводяться в одному загальнодержавному виборчому окрузі, який охоплює всю територію України та закордонні ДВК¹³. Україна поділена на 225 виборчих округи, стільки ж, як і на парламентських виборах.

¹⁰Пункт 6 статті 2 Закону «Про вибори Президента України».

¹¹Стаття 3 Закону «Про вибори Президента України».

¹²Пункт 1 статті 1 Закону «Про Центральну виборчу комісію».

¹³Пункти 1–5 статті 19 Закону «Про вибори Президента України».

Зважаючи на те, що Крим був анексований Росією, а деякі райони Донецької та Луганської областей перебувають поза контролем України, ЦВК утворила лише 199 ОВК у 24 областях. Дванадцять ОВК в Автономній Республіці Крим та Севастополі, дев'ять ОВК у Донецькій області та п'ять ОВК у Луганській області не було сформовано.

Основним викликом для виборчої адміністрації стало формування ОВК та ДВК для обох турів. У першому турі в ОВК та ДВК відбувалися часті заміни членів комісій, тоді як у другому турі були складнощі в формуванні деяких ДВК через брак членів комісій, запропонованих кандидатом у президенти Петром Порошенком.

Вибори в обох турах, як правило, проводились ефективно та професійно у законодавчо встановлені строки. Хоча виборча адміністрація загалом користувалася довірою зацікавлених сторін, деякі постанови, прийняті ЦВК, були оскаржені в судах.

А. Центральна виборча комісія (ЦВК)

Центральна виборча комісія складається з 17 членів. Кожного члена призначає Верховна Рада (Парламент) строком на сім років. Кандидатури подаються Президентом України після консультацій з депутатськими фракціями та групами.

18 вересня 2018 року, лише за півроку до президентських виборів, Верховна Рада збільшила кількість членів ЦВК з 15 до 17 осіб. Внаслідок тривалих політичних розбіжностей, хоча термін повноважень 13 членів ЦВК закінчився у 2014 році, нових членів було призначено лише 20 вересня 2018 року. Два члени ЦВК залишили свої місця до закінчення терміну їх повноважень у 2021 році. З 20 вересня 2018 року одне місце залишилось вакантним через відсутність згоди між президентом Порошенком та депутатами парламенту щодо висунення кандидата¹⁴.

ЦВК діяла відповідно до свого мандату як первинна установа в системі управління виборами. Загалом, ЦВК провела свою роботу професійно.

Її офіційні засідання були, як правило, відкритими для офіційних спостерігачів, ЗМІ та уповноважених представників кандидатів у президенти. Однак, ЦВК також проводила підготовчі засідання, де відбувалися фактичні обговорення та прийняття рішень, і на які були допущені лише уповноважені особи за запрошенням або дозволом ЦВК. Час проведення підготовчих засідань публічно не

¹⁴ Див. інформацію, опубліковану Верховною Радою: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/162274.html>.

оголошувався, а присутність спостерігачів була на розсуд ЦВК, часом у ній відмовлялося.

Напередодні виборів ЦВК двічі ставила на голосування питання про надання дозволу місцевим спостерігачам на відвідування сесій, стверджуючи, що спостерігач був акредитований ЦВК лише для виборчого округу за кордоном, і вказуючи, що акредитовані місцеві спостерігачі не мають права відвідувати сесії ЦВК¹⁵. Хоча в обох випадках Комісія надала спостерігачам дозвіл на відвідування, така практика залишає значну свободу дій в руках ЦВК¹⁶.

ЦВК прийняла 871 резолюцію щодо президентських виборів 2019 року. Більшість цих резолюцій мали технічний характер і стосувались реєстрації кандидатів та їхніх повноважень, замін членів ОВК, реєстрації офіційних спостерігачів, затвердження бюджетів ОВК тощо. Деякі постанови, прийняті ЦВК, були оскаржені в судах. Загалом до судів було подано 99 позовів щодо рішень ЦВК. Двадцять вісім позовних заяв були відхилені без розгляду, 16 повернуто позивачам, а два рішення було призупинено. У 45 випадках суди винесли рішення про відхилення позовних вимог, а у чотирьох випадках позовні вимоги були задоволені.

Одним із рішень була Постанова №274, згідно з якою ЦВК внесла зміни до списку регулярних закордонних виборчих дільниць, створених у квітні 2012 року. Нею було скасовано п'ять виборчих дільниць на території Російської Федерації та здійснено перерозподіл дільниць у Грузії, Казахстані та Фінляндії¹⁷.

До суду було подано чотири позови, де стверджувалося, що рішення ЦВК про виборчі дільниці закордоном порушує конституційні права громадян. Незважаючи на те, що в трьох позовних вимогах судами було відмовлено, в одному випадку Верховний Суд частково задовольнив позов, постановивши, що Постанова № 274 залишається в силі, хоча її мотиваційну частину слід змінити¹⁸.

Ще одне важливе рішення, прийняте ЦВК, стосувалося заборони виплат співробітникам агітаційних кампаній¹⁹. Резолюція ЦВК

¹⁵ У той час як ЦВК акредитує міжнародних спостерігачів для всієї країни та місцевих спостерігачів для голосування за межами країни, місцеві спостерігачі в Україні реєструються ОВК у відповідному окрузі. Це поставило питання щодо права місцевих спостерігачів спостерігати за сесіями ЦВК.

¹⁶ Щоб обійти цю проблему, ОПОРА акредитувала представника ЗМІ, який також відповідав за пряму трансляцію сесії ЦВК.

¹⁷ Центральна виборча комісія розпустила виборчі дільниці №900075, 900077, 900078, 900117 та 900118, які були розташовані відповідно в містах Москва, Ростов-на-Дону, Санкт-Петербурзі, Єкатеринбурзі та Новосибірську. Постанова ЦВК № 274 <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/Show-Card?id=44232&what=0>

¹⁸ Див. рішення, прийняті судами: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79088674>;

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79124986>;

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79088713>; <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79124907>

¹⁹ Постанова № 376 "Роз'яснення щодо виконання положень пункту 6 статті 64 Закону «Про вибори Президента України»; Пункт 6 статті 64 передбачає: «Забороняється проводити передвиборну агітацію, що супроводжується наданням виборцям грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей. Така передвиборна агітація або надання виборцям грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей, що супроводжується закликами або пропозиціями голосувати чи не голосувати за певного кандидата або згадуванням його імені, вважається підкупом виборців».

дозволила відшкодувати агітаторам витрати, які не розглядалися б як непряма купівля голосів. Цю постанову було оскаржено двома різними кандидатами, і суд ухвалив два суперечливі рішення: одна колегія суддів постановила, що рішення є законним, а інша колегія цього ж суду визнала, що воно було незаконним і його слід скасувати. І кандидат, і ЦВК оскаржили рішення у Верховному суді, який визнав постанову ЦВК законною.

ЦВК у співпраці та за сприяння IFES організувала серію навчальних тренінгів для членів ОВК та ДВК для першого туру. Однак у деяких округах була серйозна нестача участі членів ОВК через фінансовий план ЦВК, який включав лише 15 членів від кожної ОВК, хоча фактична кількість членів комісії була значно більшою.

Протягом другого туру ЦВК не організувала тренінгів для членів комісій нижчого рівня, незважаючи на їх нові склади, адже, за словами ЦВК, більшість членів ОВК проходили навчання до першого туру. Навчальні сесії для ДВК залишалися на розсуд членів ОВК, і тому вони були організовані в деяких округах. На думку деяких членів ДВК, настанови та посібники, надані зі сторони ЦВК, та постійне спілкування та інструктажі кураторів ЦВК / ОВК забезпечували ефективне функціонування членів ОВК/ ДВК.

В. Окружні виборчі комісії (ОВК)

Загалом ОВК були відкритими для акредитованих спостерігачів, надавали необхідну інформацію, пов'язану з виборчим процесом та діяли згідно з виборчим календарем. Однак у кількох поодиноких випадках ОВК виявляли небажання співпрацювати зі спостерігачами та були менш прозорими.

Більшість ОВК виконували свої обов'язки відкрито та відповідно до законодавства. Варто зазначити, що, незважаючи на різку нестачу кандидатур на рівні ДВК та надзвичайно жорсткі строки перед другим туром президентських виборів, ОВК продемонстрували високий рівень професіоналізму та доклали усіх зусиль для формування ДВК вчасно.

Кілька представників ОВК висловили занепокоєння щодо бюджетних обмежень, поскаржившись, що виділені кошти не є достатніми для належного виконання обов'язків. Крім того, ОВК та ДВК у деяких регіонах розташовувались у приміщеннях, які не підходили для належного виконання обов'язків. Також, деякі ОВК не були забезпечені достатнім технічним оснащенням, що значно перешкоджало їх роботі.

Основні проблеми, які передували виборам, стосувалися рівня професіоналізму, досвіду та підготовки членів ОВК та ДВК.

Навчальні тренінги для ОВК були проведені професійно, але була серйозна нестача участі у них членів ОВК через брак ресурсів. Більшість членів ДВК не пройшли відповідну підготовку та інструктаж, а також було виявлено недостатню обізнаність членів ДВК щодо прав та ролі спостерігачів.

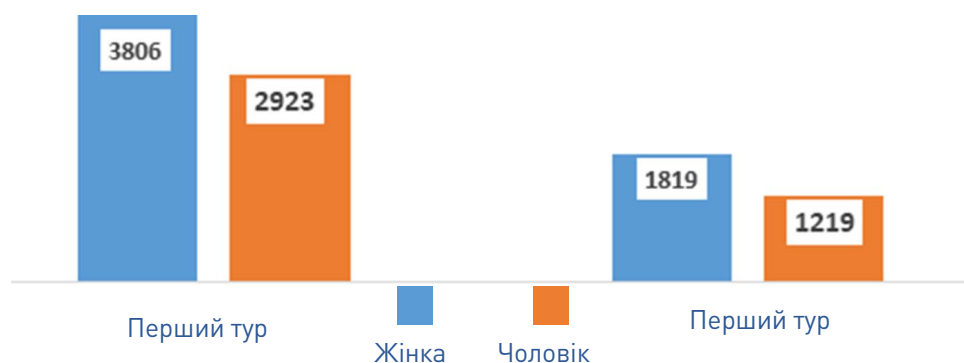
У більшості випадків місцеві адміністрації надавали всю необхідну матеріальну та технічну підтримку виборчим комісіям, але в окремих випадках деякі ОВК та ДВК розташовувались у приміщеннях, які не підходили для належного виконання відповідних обов'язків. Крім того, у деяких ОВК під час першого туру президентських виборів не було достатнього технічного оснащення, що перешкоджало роботі цих комісій.

Формування ОВК

ЦВК сформувала 199 ОВК для обох турів виборів. Для першого туру члени ОВК були висунуті кандидатами в президенти та включали голову комісії, заступника голови, секретаря та щонайменше дев'ять інших членів. Одночасно з формуванням ОВК, ЦВК призначила голову, заступника голови та секретаря. Усі кандидати в президенти мали право висувати одну людину у кожному ОВК. Сімнадцять кандидатів у президенти подали список кандидатів у всі 199 ОВК. П'ять кандидатів висунули членів ОВК у 198 ОВК; 11 кандидатів подали свої кандидатури у понад 180 ОВК; і чотири кандидати висунули членів комісій у понад 100 ОВК. Лише один кандидат не висував членів ОВК.

Загальна кількість членів ОВК у першому турі склала 6729, з них 3806 (56,56%) - жінки, а 2923 (43,43%) - чоловіки²⁰. Мінімальна кількість членів ОВК була 26, а максимальна - 37.

Для другого туру ЦВК знову сформувала 199 ОВК за номінаціями двох кандидатів, включених до виборчого бюлетеня для другого туру. Як передбачено законом, ОВК складалася з чотирнадцяти осіб - по сім кандидатур від кожного кандидата, і включала голову комісії та секретаря. Загальна кількість членів ОВК у всіх 199 ОВК склала 3038, з них 59,87% - жінки та 40,12% - чоловіки.



Мал. 1. Гендерний склад ОВК в першому та другому турах

²⁰ Див. дані ЦВК: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp065pt001f01=719.html>.

У складі ОВК кандидат Порошенко висунув 1487 кандидатур у всіх 199 ОВК, а кандидат Зеленський висунув 1537 кандидатур. Зеленський не висував членів комісій в ОВК № 57 та № 58, отже, ЦВК заповнила решту складу цих ОВК.

Заміна членів ОВК

Закон про вибори президента дозволяє кандидатам замінювати призначеного члена до ОВК в будь-який час до дня виборів без обґрунтування. Заміни членів ОВК проводилися в обох турах виборів, проте кількість заміни членів ОВК в першому турі була значно більшою. Постійні заміни становили суттєвий виклик для роботи виборчої адміністрації. Деякі новопризначені члени були недосвідченими та їм не вистачало відповідної підготовки²¹, що негативно впливало на результати роботи ОВК і в багатьох випадках призводило до плутанини або порушувало виборчий процес. Зважаючи на те, що голови деяких ОВК були призначені із запізненням, вони могли використовувати кошти, виділені на їх роботу лише після відкриття нових банківських рахунків на ім'я новопризначеного голови. Більше того, багато членів ОВК підкреслили, що їхні комісії стикалися з труднощами у професійному виконанні своїх обов'язків через відсутність мотивації та зацікавленості деяких членів.



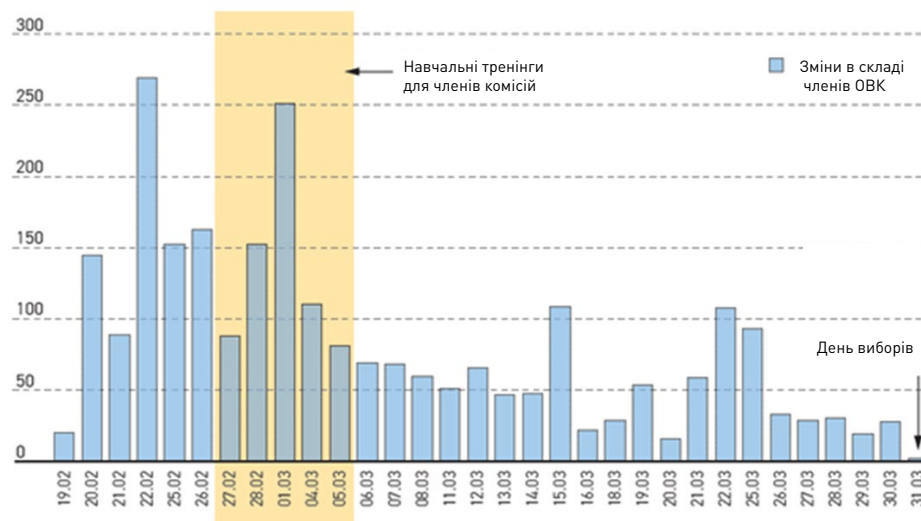
Мал. 2. Розподіл заміни членів ОВК залежно від посади

Для першого туру в більшості округів було проведено заміну членів ОВК та присвоєння керівних посад після того, як п'ять кандидатів у президентівідкликали свої кандидатури та припинили повноваження своїх членів ОВК. В деяких випадках керівники (голова, заступник голови та секретар) ОВК були замінені не раз.

З моменту створення ОВК 18 лютого 2019 року до 31 березня 2019 року ЦВК видала 34 постанови про заміну членів ОВК. Загалом було замінено 2560 членів ОВК (34,8%). Слід також зазначити, що керівники ОВК (голови, заступники голови та секретарі) замінювались більш часто, ніж звичайні члени.

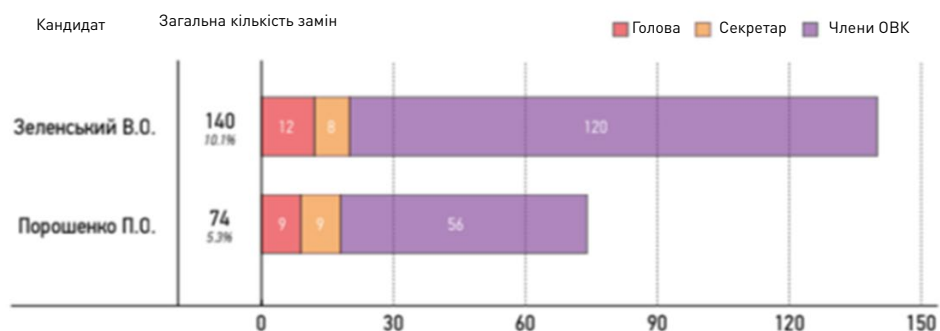
Як зазначалося вище, ЦВК організувала серію навчальних тренінгів для членів ОВК. Тренінги проходили з 27 лютого 2019 року до 5 березня 2019 року. Враховуючи часовий графік заміни членів ОВК, після завершення тренінгів було замінено 1030 членів ОВК, і тому вони пропустили початковий тренінг.

²¹З 16 по 28 березня ЦВК за підтримки IFES провела 387 навчальних тренінгів для членів усіх звичайних ОВК. Загалом, понад 50 000 осіб пройшли цю підготовку, див. http://www.cvk.gov.ua/news/news_29032019.htm.



Мал. 3. Хронологія змін членів ОВК та навчальні тренінги

Для другого туру, з 12 квітня 2019 року до 20 квітня 2019 року, ЦВК видала сім постанов про заміну членів ОВК. Всього було замінено 214 членів ОВК (7,7%). Швидкість заміни членів ОВК до 21 квітня (день голосування у другому турі) була майже в п'ять разів нижчою за показник заміни перед голосуванням 31 березня.



Мал. 4. Кількість заміни членів ОВК за посадами та кандидатами, що їх висунули

Незважаючи на те, що Закон про вибори Президента передбачає пропорційний розподіл керівних посад у виборчих комісіях серед усіх кандидатів у президенти, які бажають висувати кандидатів у першому турі, двоє кандидатів у президенти мали майже вдвічі більше кандидатів, призначених на керівні посади ОВК²². Примітно, що у разі заміни у відповідного кандидата в президенти було 24 години для висунення іншої особи на вакантне місце. Однак якщо кандидат цього не робив, комісія вищого рівня робила заміну. Не існує законодавчої бази для визначення процедури повторної заміни та критеріїв, коли така заміна проводиться комісією вищого рівня.

²²Кожний суб'єкт подання кандидатур до складу дільничних виборчих комісій (крім Міністерства закордонних справ України) має право на пропорційну частку кожної категорії керівних посад у дільничних виборчих комісіях. Частка керівних посад для кожного суб'єкта подання кандидатур до складу дільничних виборчих комісій в межах територіального виборчого округу визначається відповідно до кількості кандидатур, включених від цього суб'єкта до складу дільничних виборчих комісій, у відношенні до загальної кількості осіб, включених до складу дільничних виборчих комісій (Стаття 24 Пункт 11 Закону про вибори Президента України)

У другому турі ЦВК забезпечила рівний розподіл керівних посад голів та секретарів серед висунутих двох кандидатів, відповідно до вимог Закону. Отже, кандидат Петро Порошенко отримав 100 голів та 99 секретарів, а кандидат Зеленський - 99 голів та 98 секретарів.

Формування ДВК

Формування складів ДВК виявилось одним із найскладніших завдань для ОВК в обох турах. ОВК зіткнулися з труднощами з різних причин.

Відповідно до Закону «Про вибори Президента України», ДВК мають формуватися на основі номінацій кандидатів у президенти, включених до бюлетеня. Мінімальна кількість членів ДВК для першого туру - дев'ять, тоді як для другого туру вона коливається від 9 до 14, залежно від розміру ДВК. Якщо кандидати не можуть делегувати достатню кількість членів ДВК, ОВК зобов'язані заповнити вакантні посади членів ДВК.

Для першого туру більшість ОВК сформували ДВК до граничного строку 12 березня відповідно до встановлених правил та процедур. Однак у кількох випадках принцип пропорційності під час розподілу квот серед керівних посад не дотримувався²³.

У поодиноких випадках ОВК стикалися з технічними проблемами, що практично паралізувало їх роботу та спричиняло труднощі зі створенням ДВК. Вони не могли підключитися до системи «Вибори»²⁴ для подання списків ДВК, хоча проблема врешті була вирішена. Більше того, в деяких випадках одні і ті ж особи були висунуті різними кандидатами. Через відсутність прямого законодавчого регулювання, ОВК не виявили єдиного підходу до цієї проблеми. Імена деяких кандидатів у члени ДВК були подані без їхньої згоди. Були висунуті звинувачення, що кандидати чи партії зловживають їх особистими даними без їх відома. Крім того, деякі ОВК не змогли знайти осіб, щоб запропонувати їх до членства в ДВК.

Для другого туру процес формування ДВК виявився досить складним процесом через обмежені строки та брак людських ресурсів. Обидва кандидати висунули менше членів ДВК, ніж потрібно, а решту членів ДВК призначили ОВК.

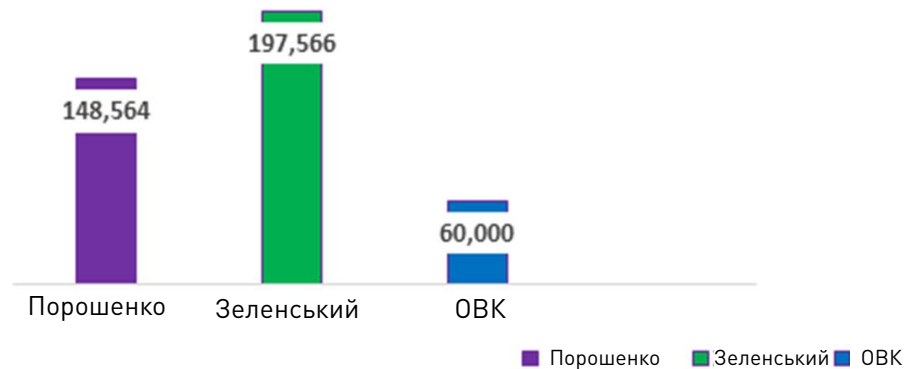
Загальна кількість членів ДВК склала 408 864, з яких кандидат Зеленський висунув 197 566 членів, а кандидат Порошенко делегував 148 564 членів. Вперше в історії України близько 60 000 членів ДВК були призначені окружними виборчими комісіями²⁵.

²³ Див. розділ «Представництво кандидатів у складі ОВК»: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/WP001>.

²⁴ Єдина інформаційно-аналітична система «Вибори» - це сукупність взаємопов'язаних нормативно-правових, організаційно-розпорядчих заходів та програмно-технічних, телекомунікаційних засобів, що забезпечують процеси збору, обробки, накопичення, аналізу, зберігання та оприлюднення інформації про вибори та референдуми.

²⁵ Офіційна заява ЦВК: https://www.cvk.gov.ua/news/news_16042019_1.htm.

У багатьох областях²⁶ кандидат Порошенко пропонував лише два-три кандидати на кожну виборчу комісію, замість законно необхідних шести, семи чи восьми членів залежно від розміру ДВК. У п'яти областях²⁷ кандидат Зеленський також висунув менше членів ДВК, ніж потрібно, хоча він, як правило, подавав значно більшу кількість кандидатур. Для того, щоб забезпечити призначення достатньої кількості членів у складі ДВК, ЦВК оголосила про це через свою офіційну веб-сторінку та сторінку Facebook, закликаючи громадян брати участь у роботі комісій. ЦВК також продовжила кінцевий термін формування ДВК для ОВК № 59, оскільки ОВК не змогла сформувати всі ДВК через недостатню кількість кандидатур, поданих кандидатами. ОВК № 59 розташована у зоні проведення операції Об'єднаних сил.



Мал. 5. Кількість членів ДВК, висунута кандидатами

Короткий проміжок часу та відсутність попереднього досвіду спричинили суттєве навантаження на ОВК, що призвело до різної практики визначення та вибору членів ДВК. У деяких районах місцеві адміністрації допомогли знайти людей для ДВК; деякі ОВК зв'язувались з членами, які брали участь в першому турі, або з місцевими громадянами, запитуючи в школах, на фабриках, контактуючи з друзями, родиною та колегами (наприклад, у Запорізькій області); інші ОВК (наприклад, Черкаська та Кіровоградська області) використовували базу даних членів ДВК з попередніх виборів; інші звернулися за допомогою до кандидатур-довіренних осіб з першого туру, попросили у вже призначених керівних органів ДВК запропонувати інших членів або чекали подальших інструкцій від ЦВК до закінчення кінцевого строку 12.00 15 квітня.

Різні співрозмовники ENEMO пов'язують низьку кількість висунутих членів ДВК з кількома причинами: великою кількістю кандидатур, що вимагаються від кандидатів; стислими часовими рамками; низькою оплатою за дуже напружені та вимогливі завдання; та затримками виплат членам ДВК з першого туру виборів²⁸. Ці питання ілюструють виклики, поставлені перед принципом політичних висунув членів виборчих комісій.

²⁵Офіційна заява ЦВК: https://www.cvk.gov.ua/news/news_16042019_1.htm.

²⁶Черкаська, Кіровоградська, Закарпатська; Харківська; Дніпропетровська (5); Одеська; Херсонська; Місто Київ, Київська область; Чернігівська; Чернівецька; Полтавська; Запорізька.

²⁷Київська область, Полтавська, Сумська, Житомирська, Донецька, Івано-Франківська.

Незважаючи на ці труднощі, майже всі ДВК були сформовані до 15 квітня або наступного дня. Крім того, загалом було забезпечено пропорційний розподіл керівних посад (голова та секретар) між номінованими кандидатами²⁹.

Тим не менш, заміна членів ДВК, а також дублювання у складі ДВК спостерігалася в поодиноких випадках. Більше того, жорсткі графіки призвели до накладання строків для формування ДВК і тимчасової зміни місця голосування. У результаті члени комісії, призначені 15 квітня, були позбавлені можливості змінити місце голосування шляхом регулярної процедури в Державному реєстрі виборців (ДРВ).

С. Дільничні виборчі комісії (ДВК)

Загальна кількість ДВК склала 29 989 для першого туру та 29 981 для другого туру. Серед них ЦВК сформувала 101 ДВК закордоном для 432 712 зареєстрованих виборців та 80 спеціальних ДВК для близько 47 000 виборців у військових частинах. Тільки чотири з 39 кандидатів висунули 67 членів ДВК в закордонні ДВК, і всі вони отримали керівні посади у відповідних ДВК. Інші члени ДВК за кордоном були висунуті Міністерством закордонних справ. За законом, усі члени ДВК у спеціальних ДВК у військових частинах призначалися Міністерством оборони.

Члени ДВК часто замінялись кандидатами, особливо в першому турі, через повідомлення про відсутність досвіду. Спостерігачі ENEMO були свідками випадків, коли більше половини членів ніколи раніше не працювали в виборчих комісіях. Більше того, в кількох округах деякі члени ДВК навіть на керівних посадах відмовлялися виконувати свої обов'язки з різних причин, таких як: недосвідченість, низька зарплата та інші особисті проблеми. Однак для другого туру ОВК визначила як пріоритет призначення досвідчених членів.

Більшість ДВК отримали все необхідне технічне обладнання та виборчі матеріали від ОВК та належні приміщення від місцевої влади. Однак деякі ДВК не були вчасно обладнані всіма необхідними матеріалами (наприклад, вивісками, списками виборців, скриньками для голосування, печатками, інформацією про кандидатів) або не мали сейфу, де слід зберігати відповідні матеріали. Наприклад, у першому турі спостережувані дільниці були забезпечені усіма необхідними матеріалами для голосування³⁰. Однак 34% спостережуваних виборчих дільниць отримали менше бюлетенів,

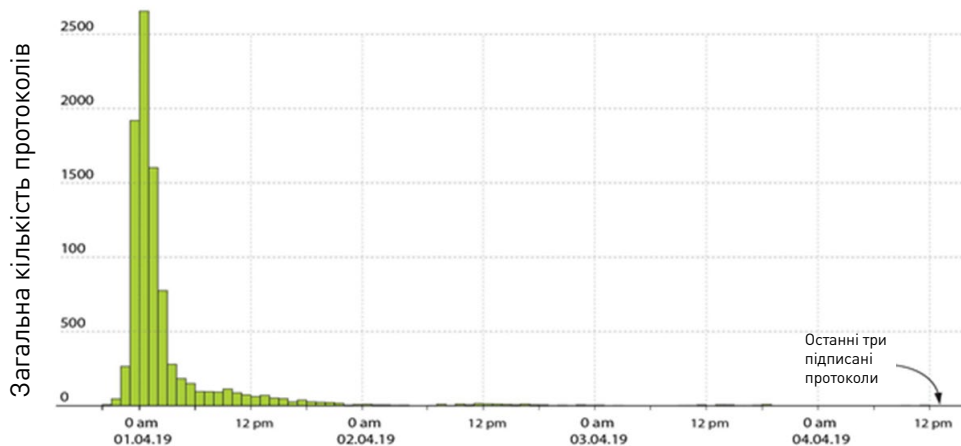
²⁸ Занепокоєння щодо оплати членів ДВК у кількох округах за їх роботу в першому турі виборів висловили члени ОВК на сесіях. Члени ОВК заявили, що більшість людей відмовилися брати участь у роботі комісії, оскільки не отримали винагороду за перший тур виборів вчасно.

²⁹ Стаття 85.11 визначає, що при розподілі керівних посад у ДВК, ОВК повинна забезпечувати рівну кількість посад голів та секретарів дільничної комісії для кожного кандидата (з можливим відхиленням, що не перевищує однієї посади голови комісії або секретаря комісії відповідно). Голова та секретар ДВК не можуть представляти одного кандидата.

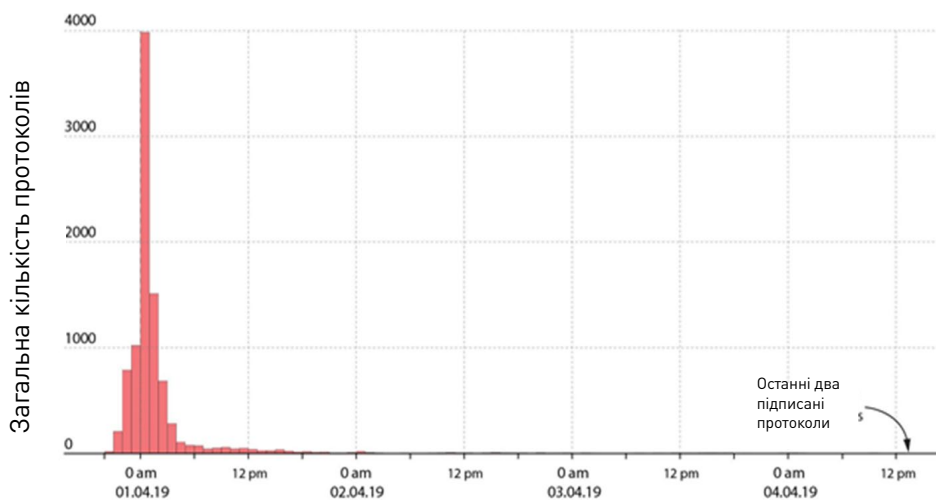
³⁰ Виборчі бюлетені, кабінки для голосування, скриньки для голосування, печатка ДВК, протокол, списки виборців та пломби.

ніж виборців у списку виборців на відповідній дільниці. У кількох випадках різниця була суттєвою³¹. Крім того, на більшості з цих виборчих дільниць було зареєстровано велику кількість виборців³².

Результати виборів на дільничному рівні були відображені в протоколах ДВК, здебільшого відповідно до Закону, як показано в розділі День виборів цього звіту. Поряд із кількістю голосів, поданих за кожного кандидата, виборчі протоколи містили інформацію про час їх завершення. Ця інформація була оприлюднена на веб-сайті ЦВК, полегшивши аналіз швидкості підрахунку бюлетенів на рівні ДВК. Наведені нижче графіки представляють розподіл дільниць за часом підписання ними протоколів за розміром виборчої дільниці. У першому турі, як показано нижче, останні протоколи були підписані 4 квітня 2019 року о 00:30 та 00:45 відповідно на великих, середніх та малих дільницях, що призводило до значних затримок підрахунку в ОВК.



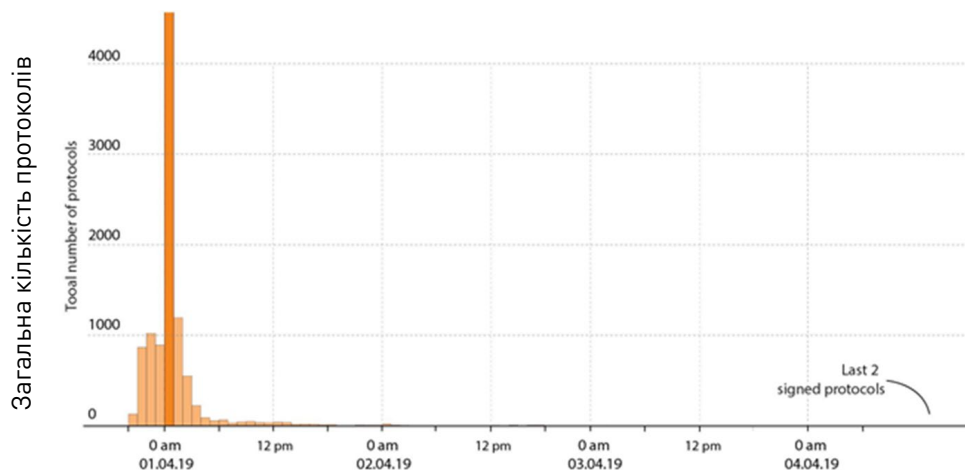
Мал. 6. Розподіл великих (понад 1500 виборців у списку) дільниць за часом підписання протоколу у першому турі



Мал. 7. Розподіл середніх (від 500 до 1500 виборців у списку) дільниць за часом підписання протоколу в першому турі

³¹На п'яти виборчих дільницях різниця становила більше 50 бюлетенів.

³²У 71,4% цих виборчих дільниць було зареєстровано понад 1500 виборців.



Швидкість підрахунку голосів та заповнення протоколів на великих дільницях. Президентські вибори в Україні, 21 квітня 2019.

Необхідні виправлення результатів в протоколах були пов'язані, головним чином, з такими питаннями:

- Неправильна кількість виборців, які проголосували та / або недійсних бюлетенів, спричинили дисбаланс у протоколах результатів;
- Цифри, наведені в паперових копіях протоколів результатів, не збігалися з цифрами, наведеними в програмному забезпеченні електронної програми, з різницею в один або два голоси;
- ДВК неналежно заповнила або пропустила деякі дані в протоколах;
- Графи кандидатів, які отримали нуль голосів, були порожніми

У другому турі, коли після закриття виборчих дільниць та процедури підрахунку голосів, відбувалося підбиття результатів на рівні ДВК, перші протоколи на великих, середніх та малих ДВК були підписані 21 квітня 2019 року о 20:00. Остаточні протоколи були підписані 23 квітня 2019 року о 17:08, 12:07 та 13:00 на великих, середніх та малих дільницях. Наведені нижче графіки відображають розподіл дільниць за часом підписання їхніх протоколів. Розподіл знову робиться для ДВК різних розмірів (великих, середніх та малих).



Мал. 9. Розподіл великих (понад 1500 виборців у списку) дільниць за часом підписання протоколу у другому турі



Мал. 10. Розподіл середніх (від 500 до 1500 виборців у списку) дільниць за часом підписання протоколу у другому турі 21 квітня 2019.



Мал. 11. Розподіл невеликих (менше 500 виборців у списку) дільниць за часом підписання протоколу у другому турі

У поодиноких випадках у першому турі члени ДВК незаконно виправляли протоколи у приміщеннях ОВК, що згодом було зафіксовано, коли відреагувала поліція та спостерігачі.

VI РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ

Згідно із Законом України «Про вибори Президента України», умовами реєстрації кандидата в президенти є громадянство України, досягнення принаймні 35 років, володіння державною мовою (українською) та проживання протягом десяти років до дня виборів на території України.

Кандидат у президенти може бути висунутий політичною партією або іти шляхом самовисування. В обох випадках крім реєстраційних документів кандидати зобов'язані подати заяву про доходи за попередній рік з подальшою перевіркою інформації Національним агентством з питань запобігання корупції та ЦВК. Окрім обов'язкових документів, кандидатам на виборах потрібно заставити 2,5 млн. грн (українська гривня). Депозит повертається кандидатам або партіям, які їх висунули, лише якщо кандидат виграє вибори або пройде у другий тур. Решта депозитів перераховуються до державного бюджету.

Разом з цим, Частина 1 Розділ 1.3 пункт 6 Кодексу належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії чітко зазначає, що «якщо кандидат або партія повинні вносити певну заставну суму, вона має підлягати відшкодуванню в разі, якщо цей кандидат або партія набирають більше певного встановленого відсотка голосів; як сума застави, так і відсоток голосів не мають бути надмірними». Окрім застави, яка становить значну суму, вона повертається лише кандидатам, що проходять до другого туру, що, здається, порушує вищезазначений принцип.

Кінцевий термін подання кандидатур був 3 лютого, тоді як реєстрація кандидатів тривала до кінця 8 лютого. Загалом до ЦВК звернулися 92 особи, а ЦВК прийняла 52 постанови про відхилення заяв на реєстрацію кандидатами. Більшість цих відхилень були пов'язані із несплатою депозиту, неналежним, неповним чи нерегулярним поданням обов'язкових документів, або ж програмами кандидатів, що містили положення, що порушували конституційні норми, містили заклики до насильства чи порушували права людини.

Для порівняння, кількість осіб, які подали заявку на реєстрацію кандидатом в президенти 2014 року, становила 53. На президентських виборах 2019 року із 44 зареєстрованих кандидатів 24 висунули політичні партії та 20 – ішли шляхом самовисування. Щодо статі, то кількість зареєстрованих чоловіків майже подвоїлася (20 чоловіків на президентських виборах 2014 року; 40 у 2019 році), тоді як кількість зареєстрованих жінок зросла лише на одну (три жінки у 2014 році; чотири у 2019 році).

ENEMO відзначила, що загальна участь кандидатів-жіноку виборах президента залишається низькою, хоча однією з найпомітніших кандидатів у першому турі була жінка.

До суду першої інстанції було подано 15 позовів, які оскаржували відмову в реєстрації кандидатів, та до Верховного Суду у випадках оскарження рішення суду першої інстанції, але всі вимоги позивачів було відхилено судом.

Кандидати мали можливість зняти свою кандидатуру, подавши офіційну заяву до ЦВК не пізніше кінця дня 7 березня. Остаточний список кандидатів був опублікований 8 березня. П'ять із 44 зареєстрованих кандидатів зняли свою кандидатуру, таким чином, остаточне число учасників перегонів знизилося до 39.

Незважаючи на те, що кандидати вже не могли офіційно відкликати свої кандидатури після 7 березня, додатково два кандидати оголосили, що більше не бажають брати участь у виборах, незважаючи на те, що їхні імена вже були присутні в бюлетені.

ENEMO запропонувала переглянути вимогу до кандидата про перебування на території України впродовж останніх 10 років, оскільки міжнародні виборчі стандарти, такі як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966)³³ та Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії (2002), передбачають, що вимоги до кандидата не повинні бути надмірними та не повинні посягати на рівне ставлення чи порушувати право громадян бути обраними. 10-річна вимога проживання на території України суперечить цим міжнародним стандартам, оскільки вона є занадто обмежуючою, тому її слід зменшити або іншим чином переглянути.

Підстави для відхилення заявок кандидатів часом виглядають як такі, що залежать від розсуду ЦВК. Наприклад, щодо того, чи містять передвиборчі програми кандидатів положення про "ліквідацію незалежності України, насильницьку зміну конституційного ладу, порушення суверенітету та цілісності держави, порушення

³³Згідно з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (1966), громадяни повинні бути забезпечені правами і можливостями без дискримінації на основі відмінностей «раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або іншого статусу» та без необґрунтованих обмежень "голосувати і бути обраними на справжніх періодичних виборах".

безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини чи здоров'я населення»³⁴. Не завжди зрозуміло, як ці показники вимірюється ЦВК, що викликає ризик довільних рішень.

VII РЕЄСТРАЦІЯ ВИБОРЦІВ І СПИСОК ВИБОРЦІВ

Закон надає право голосу всім громадянам України, які в день виборів досягли 18-річного віку та не були позбавлені права голосу рішенням суду. Документами, що підтверджують громадянство України для голосування, може бути один із таких: посвідчення особи, паспорт для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, військовий квиток, тимчасове посвідчення особи або посвідчення, видане пенітенціарною службою для осіб, які перебувають у установах виконання покарань.

Реєстрація виборців проводиться на основі постійних реєстрів проживання. ДРВ знаходиться під наглядом ЦВК і щомісяця отримує оновлення щодо реєстрації резидентів від понад 20 000 державних органів.

Кожен виборець має право тимчасово змінити місце свого голосування без зміни виборчої адреси. З цією метою не пізніше, ніж за п'ять днів до виборів необхідно надати наступні документи до ДРВ: паспорт, довідка про місце роботи (або місце навчання), документ на право власності, орендоване житло або місце проживання на час голосування. Крім того, виборці повинні подати заяву про тимчасову зміну місця свого голосування. Цей запит дійсний лише один раз, і виборці повинні повторно подати заяву, щоб проголосувати у другому турі.

Можливість реєстрації за тимчасовою адресою має неабияке значення через ситуацію з (за оцінками) 1,6 мільйонами ВПО. Більшість ВПО зберегли своє офіційне місце проживання в місцевості, куди переселялися. Лише за кілька тижнів до виборів менше 4% ВПО фактично змінили місце свого голосування. Той факт, що виборці, які подавали заяву про тимчасову зміну місця свого голосування, повинні були це робити між турами (для участі у другому турі), створювало додаткове обмеження для виборців.

³⁴ Стаття 52 Закону «Про вибори Президента України».

Приблизно 527 000 виборців знаходилися за кордоном і мали можливість голосувати на 101 виборчій дільниці за межами України.

У першому турі процеси реєстрації виборців та оновлення списків виборців функціонували належним чином, без втручання та своєчасно. Місія ENEMO вітає присутність можливості перевірити свої дані в Інтернеті в центральній базі даних ДРВ, а також подати запит на поправки до своїх даних до органу ДРВ за місцем проживання (хоча внесення поправок до даних не пропонується як онлайн-сервіс). Однак виборці не завжди були належним чином поінформовані щодо того, де і як слід перевіряти списки виборців (у тому числі в Інтернеті) або подавати заяви про зміну місця голосування. Всього в першому турі голосуванням за тимчасовою адресою скористалися 315 725 виборців³⁵. Найбільше запитів на зміни надійшло у місті Києві, Київській області та Харківській області. На цих виборах особливо велика кількість виборців просила змінити місце голосування, включаючи виборців, які проживають за адресою реєстрації, ВПО та членів виборчих комісій.

Незважаючи на короткий термін та загальне збільшення кількості запитів, більшість виборців, які бажали зареєструватися за тимчасовим місцем голосування, змогли це зробити вчасно. Однак виборцям, які чекали до останнього дня, щоб подати заяву на тимчасову зміну свого місця голосування в першому турі (25 березня), не завжди було надано можливість зробити це, часто через переповненість бюро реєстрації. Спостерігачі ENEMO оцінили, що деякі бюро реєстрації виборців не мали достатньої кількості працівників.

Попередні та остаточні списки виборців, як правило, були вчасно передані ОВК та ДВК, а остаточні списки виборців були передані ДВК не пізніше ніж за два дні до виборів в обох турах.

Кінцева кількість виборців за перший тур, що була опублікована ЦВК, становила 30,225,163³⁶.

Учасники виборів висловлювали стурбованість щодо доброчесності списків виборців, хоча суттєвих недоліків не спостерігалось. Тим не менше, у першому турі невелика частка виборців не опинилася у списках виборців або було виявлено помилки у їх даних, і тому громадянам було відмовлено у можливості проголосувати. Основні проблеми, про які повідомлялося щодо списків виборців у день виборів, включали: поодинокі випадки, коли виборці не опинилися у підсумкових списках (але заздалегідь не перевірили себе у попередніх списках); молоді виборці, яким нещодавно виповнилося 18 років і вони не опинилися в списках; випадки прізвищ, які не були оновлені, внаслідок чого виборці не мали права голосувати;

³⁵Для порівняння, на президентських виборах 2014 року 171 078 виборців змінили місце голосування у першому турі.

³⁶Як опубліковано на веб-сайті ЦВК: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp030pt001f01=719.html>.

виборці, яких не виявилось в остаточних списках, хоча вони були у попередніх списках та отримали запрошення від ДВК; та поодинокі випадки сотень виборців, зареєстрованих за однією адресою. Цілісний аудит ДРВ допоможе оцінити кількість виборців, які не зареєстровані належним чином, та уникнути розбіжностей у даних виборців у майбутньому.

У другому турі в більшості областей органи ДРВ виконували свої обов'язки належним чином та ефективно, виправляючи помилки та неправильні дані з першого туру. Списки виборців були оновлені у другому турі, враховуючи зміни в реєстрації громадян, нещодавно померлих виборців, які все ще були у списках, запити виборців на виправлення, та від виборців, яким виповнилося 18 років тощо. Багато таких помилок, ставалися через плутанину між даними, які містились у старих та нових паспортах виборців, суперечностях між базами даних різних державних органів та виборців, які систематично не перевіряють точність їх даних онлайн.

Списки виборців були вчасно передані до ДВК до 18 квітня відповідно до Закону. Запити щодо виправлення персональних даних виборців були можливі до 15 квітня на веб-сайті ДРВ, а апеляція до місцевих судів - до 18 квітня.

У другому турі остаточна кількість зареєстрованих виборців за списками становила 30 359 753³⁷. Всього 325 604 виборці зареєструвались для тимчасової зміни місця голосування без зміни своєї виборчої адреси, велику кількість цих запитів знову подавали ВПО та виборці, які походять з окупованих територій (за оцінками, понад 75 000 ВПО тимчасово зареєстровані)³⁸. Найбільше запитів на зміни знову було у місті Києві, Київській області та Харківській області. Знову були висловлені занепокоєння щодо переповнених відділів ведення реєстру виборців, значних черг та недостатньої кількості відділів ведення реєстру виборців.

ENEMO рекомендує органам управління виборами забезпечити рівний фізичний доступ до сервісу реєстру виборців, в тому числі для осіб з обмеженими можливостями.

Незважаючи на зусилля організацій громадянського суспільства забезпечити просвіту виборців, навчання виборців органами державної влади та виборчої адміністрації значно відрізнялося в залежності від регіону. Спостереження показали, що для цих виборів не існувало жодної всеосяжної або систематичної програми просвіти виборців, яка б спонукала громадян перевіряти свої дані онлайн або в списках виборців.

³⁷За даними ЦВК: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp095pt001f01=720pt049f01=0.html>.

³⁸За даними з веб-сайту ДРВ: https://www.dr.gov.ua/ords/portal!/cm_core.cm_index?option=ext_num_voters&pdt=6&pdv=706.

ENEMO також рекомендує органам управління виборами проводити додаткові загальнонаціональні громадські кампанії з метою інформування виборців про процес реєстрації, як це рекомендується найкращими міжнародними практиками³⁹. Незважаючи на те, що ЦВК мобілізувала ресурси для зв'язку з виборцями на своєму веб-сайті, слід докладати зусиль відповідно до зобов'язань статті 17 (пункт 12) Закону «Про Центральну виборчу комісію»⁴⁰.

VIII ВИБОРЧА КАМПАНІЯ

Правила ведення агітації на виборах президента містяться у Законі «Про вибори Президента України» та Законі «Про політичні партії в Україні».

Для першого туру офіційний період передвиборчої агітації розпочався 31 грудня 2018 року та закінчився 29 березня 2019 року. Відповідно до закону, кандидатам було дозволено розпочати свою передвиборчу кампанію наступного дня після їх реєстрації у ЦВК. Однак, незважаючи на те, що потенційні кандидати не були офіційно зареєстровані, багато партій проводили публічні заходи, закуповували місце для рекламних щитів та розміщували білборди за кілька місяців до початку офіційного періоду кампанії. ЦВК закликала потенційних кандидатів дотримуватись положень закону, але правила передвиборчої кампанії, визначені зараз у законодавстві, не враховують санкціонування дострокової агітації, що призводить до зловживань з боку кандидатів.

Як проілюстровано у розділі про реєстрацію кандидатів, велика кількість зареєстрованих кандидатів, хоча це і є формальною ознакою політичної та демократичної конкуренції, також підняла питання про потенційну приналежність передбачуваних «технічних кандидатів» до інших кандидатів з більш високим політичним рейтингом. Той факт, що багато кандидатів у президенти були майже не помітні, мабуть, вказує на таку неявну приналежність. Це створювало значні відмінності у видимості політичних кампаній залежно від кандидатів.

Спираючись на спостереження місії ENEMO, передвиборчий період показав активну агітацію на всій території України, із значними відмінностями залежно від кандидата та регіону. У першому турі лише п'ять кандидатів мали помітні видимі передвиборчі кампанії. Хоча деякі області були ареною численних агітаційних заходів, таких

³⁹Як описано Управлінням Верховного комісара з прав людини, Загальний коментар № 25: «Право брати участь у веденні державних справ, голосувати і бути обраним, та право бути допущеним до державної служби», пункт 11 (12 липня 1996 р.).

⁴⁰Законом передбачено, що ЦВК повинна публікувати інформацію про підготовку та проведення виборів, матеріали про її діяльність та інші матеріали, пов'язані з проведенням виборів.

як використання рекламних щитів, плакатів та банерів, мітингів на відкритому повітрі, наметів для розповсюдження агітаційних матеріалів (листівки, газети) та заходів з виборцями, в інших областях було значно менше видимої агітації. Загалом у поодиноких районах демонструвалися кампанії, обмежені плакатами та рекламними щитами, або зустрічі з виборцями в меншому масштабі. Кілька кандидатів у президенти проводили агітацію майже виключно через соціальні мережі. У сільській місцевості кампанії «від дверей до дверей» також використовувались для зустрічей з виборцями.

Основними темами кампанії в першому турі були корупція, війна на східних територіях України, низькі зарплати та пенсії, соціальна допомога та зростання цін на комунальні послуги.

Однак кампанія часто виявляла поляризацію риторики кандидатів у вигляді прямих персоналізованих атак. Спостерігачі ENEMO були свідками кількох випадків негативної агітації, таких як очорніння політичних опонентів спотвореною, недостовірною інформацією, “фальшивими новинами” або “фальшивими зображеннями”, дискредитація інших кандидатів та “чорний піар”. Про такі випадки повідомляли довгострокові спостерігачі майже у всіх областях, а також про наявність великої кількості незаконних агітаційних матеріалів, спрямованих на дискредитацію кандидатів, та випадки нападів на штаби кандидатів.

Напруженість кампанії також посилювалася наявністю воєнізованих чи радикальних груп у кількох областях напередодні першого туру. Протягом останніх двох тижнів кампанії посилювалися контр-акції правих партій та силових груп, що зривали агітаційну діяльність та провокували випадкові насильницькі спалахи. Як наслідок, кількість силових структур, присутніх на акціях (поліція, Національна гвардія чи приватна охорона), розширилася в певних районах.

Хоча державні органи влади та їх сили безпеки змогли підтримувати загальну мирну атмосферу для розгортання передвиборчої кампанії, ENEMO відзначила недостатню потужність та підготовку Національної поліції для реагування на випадки порушення агітації в першому турі, коли вони передбачали наявність незаконних агітаційних матеріалів, пошкодження рекламних щитів, пошкодження майна, погроз, тиску та залякування виборців або «прихованих» засобів ведення агітації.

Крім того, згідно із законом, передвиборча агітація повинна була закінчитися за 24 години до дня виборів. Напередодні першого туру в певних регіонах надійшло повідомлення про те, що виборці отримували SMS із закликом голосувати за певного кандидата. Місцеві органи відповідали за зняття агітаційних матеріалів за 24 години до дня голосування. Однак плакати не завжди були зняті

належним чином, а реклама, що нагадувала агітацію, спостерігалася також на рекламних щитах, коли зображення та імена кандидатів було замінено альтернативними гаслами.

У першому турі були озвучені додаткові скарги на те, що кандидати, висунуті та підтримані політичними партіями, отримують більшу підтримку чи пільговий режим від влади - наприклад, щодо розміщення рекламної агітації - таким чином створювалися несправедливі умови. Повідомлялося також про зловживання адміністративним ресурсом, звинувачення у тиску на працівників, які отримують винагороду з державного бюджету (вчителів, лікарів тощо), випадки прихованої агітації та тиск на виборців. На цих осіб, як стверджувалося, чинили тиск, щоб вони не ставали членами ДВК чи спостерігачами від кандидатів. Також, їх заохочували голосувати за конкретного кандидата та фотографувати свій бюлетень, або в іншому випадку вони ризикували бути звільненими з роботи. До законодавчої бази слід додати додаткові положення щодо санкціонування зловживання адміністративним ресурсом та санкції щодо тиску на державних службовців та виборців.

Відомі випадки нецільового використання адміністративного ресурсу полягали в політичних оголошеннях та використанні державного бюджету для проведення реформ, зокрема під час виборчої кампанії. Це створило неоднозначність, оскільки згідно із Законом, політична агітація кандидатів повинна проводитися суворо з коштів фондів кандидатів. У цьому сенсі оголошення про підвищення пенсій для пенсіонерів та військових протягом двох місяців, охоплених періодом передвиборчої кампанії, було викликом вищезгаданому принципу, як і присутність діючого президента на Радах регіонального розвитку по всій країні, оскільки це було використано як непряма платформа для проведення агітації. Місцева та регіональна адміністрація відкрито заявляла про свою підтримку під час таких візитів. Були помічені «добровольці», які розповсюджували підписані листи від імені Рад регіонального розвитку та діючого Президента, що включали фотографії та повідомлення від цієї фігури та місцевих чиновників.

ENEMO зауважує, що кандидати та їхні прихильники не завжди дотримувалися правил та принципів чесної агітації, і вони не завжди поважалися владою.

Для другого туру президентська виборча кампанія офіційно розпочалася в день після офіційного оголошення ЦВК результатів першого туру (17 квітня) і повинна була закінчитися за 24 години до дня голосування, відповідно до Закону. Однак кандидати Володимир Зеленський та Петро Порошенко, які пройшли до другого туру, не виконали цих вимог, продовжуючи прямі та непрямі агітаційні кампанії протягом тижня після першого туру до офіційного оголошення результатів. Законом передбачено, що

агітація повинна продовжуватися лише після оголошення ЦВК офіційних результатів першого туру. До цієї дати триваюча агітація між двома раундами вважається ранньою агітацією, але знову ж таки не санкціонується в законодавчих рамках.

ENEMO відзначила, що конкуренція між двома кандидатами у другому турі часто проходила у формі “чорного піару” - провокаційної та негативної агітації, переважно через соціальні мережі та додатки для обміну повідомленнями - включаючи насильницькі зображення (наприклад, кандидата, на якого наїхав автобус) та дискредитацію кандидатів (наприклад, зображення, що говорили про використання наркотиків кандидатом)⁴¹. Розбіжність між двома кандидатами щодо умов проведення дебатів також була важливою темою.

Кампанії між двома турами були зосереджені на національному, а не регіональному рівні, з невеликими подіями передвиборчої кампанії в регіонах (кампанія була майже непомітна у деяких районах, наприклад, на східних територіях), хоча розповсюдження агітаційних матеріалів, акції від дверей до дверей тривали в деяких районах. Окрім телебачення, соціальних мереж та додатків для обміну повідомленнями, спостерігачі ENEMO також повідомили про велику кількість рекламних щитів, плакатів та публічно розповсюджених листівок, що містили “чорний піар” для дискредитації кандидатів. Вони містили наклеп, включаючи принизливі колажі, фальшиві новини та агресивні імена. Такі випадки спостерігались у більшості областей.

ENEMO висловила занепокоєння щодо використання нелегальних та суперечливих агітаційних матеріалів, як друківаних, так і цифрових, в яких використовувалася неправдива інформація, спрямована на підрив доброчесності та гідності кандидатів. Крім того, передвиборчі майданчики та політичні позиції кандидатів не були чітко озвучені виборцями, а кандидати натомість зосереджувались на дискредитації один одного. Політичні позиції залишалися неясними, що знижувало здатність виборців зробити усвідомлений вибір.

Нові білборди у другому раунді не завжди містили належну ідентифікаційну інформацію, визначену законодавством⁴². Практика заміни старих рекламних щитів на новіші, що мають альтернативні гасла, але подібні візуальні теми за 24 години до дня виборів, продовжувались у другому турі. Хоча це і не є порушенням закону, така практика порушила питання проведення агітації в “день тиші”.

⁴¹Пункт 5 Статті 64 містить положення, що обмежують ведення агітації у формі навмисного розповсюдження неправдивої інформації щодо кандидатів, крім положень пункту 3 статті 59, що чітко визначають інформаційні вимоги, що має бути розміщено на друківаних матеріалах.

⁴²Поліграфічна установа, тираж, відомості про друкарню, відповідальні за випуск та замовник відповідних матеріалів.

Повідомлення про нецільове використання адміністративного ресурсу значно зменшилися порівняно з першим туром, хоча деякі проблеми залишалися. Наприклад, практика розповсюдження атрибутів Ради регіонального розвитку, подібна до першого туру, продовжувалась у деяких регіонах. Спостерігачі повідомили про конверти, включаючи брошури, що містили інформацію про перспективи розвитку відповідного регіону, та анкети, що пропонували оцінити плани регіонального розвитку на найближчі роки, роботу мера та надати особисті дані.

ENEMO зазначила, що, незважаючи на високий попит серед громадян України на дебати⁴³ та плани провести більше двох дебатів між двома турами, лише одна дискусія за участю двох кандидатів була проведена на Олімпійському стадіоні у п'ятницю перед днем виборів.

Загалом, ENEMO оцінила, що на виборах були умови для вільної агітації, навіть якщо недоліки виборчого законодавства дозволяли кандидатам або зловживати юридичними лазівками, або вчиняти порушення правил виборчої кампанії (наприклад, агітація в "день тиші" або раніше встановлені строки) без санкцій. Кампанії кандидатів також були зосереджені не на виборчих платформах та політичних програмах, а на окремих особистостях та дискредитації політичних опонентів.

Крім того, ENEMO рекомендувала забезпечити: чіткі санкції за дострокову агітацію; справедливий доступ до простору для агітації (рекламних щитів); дотримання правил передвиборчої кампанії в межах законодавства.

ІХ ФІНАНСУВАННЯ КАМΠΑНІЙ

У 2015 році в Україні було проведено основні реформи, які врегулювали сферу політичних фінансів шляхом вдосконалення нормативно-правової бази. Це включало положення про державне фінансування політичних партій, підвищені вимоги до фінансової звітності, обмеження приватних пожертв та нагляд за політичними фінансами Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК, створеним у 2016 році) та ЦВК. Однак, брак людських та фінансових ресурсів для підтримки цих нових нормативних актів, а також дефіцит положень щодо

⁴³За даними опитувань, проведених Київським міжнародним інститутом соціології з 9 по 14 квітня, 68,7% українців хотіли, щоб відбулися дебати: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=851&page=1&fbclid=IwAR04hoJ3aa9PFin8Dc-0x7m93UFN00TKx8is0R-HL_9fMKGI8ZOcmUuiw2g.

нецільового використання адміністративного ресурсу та купівлі голосів показали, що значні можливості щодо недотримання кандидатами законодавства залишаються.

Відповідно до закону, агітаційний фонд кандидата в президенти повинен складатися з рахунку, на який перераховуються кошти передвиборчої кампанії, а також видаткового рахунку, з якого покривається фінансування виборчої кампанії. Кошти повинні перераховуватися на видаткові рахунки виключно з рахунку коштів кампанії, а всі витрати на кампанію повинні здійснюватися безготівковими операціями.

Індивідуальні пожертви були обмежені приблизно до 1669 200 грн., тоді як корпоративні пожертви не могли перевищувати приблизно 3 338 400 грн. Жодні пожертви, крім інших, не були дозволені іноземними громадянами, державними органами чи пов'язаними з ними організаціями, незареєстрованими організаціями чи благодійними організаціями⁴⁴.

ЦВК та НАЗК зобов'язані опублікувати свій аналіз фінансової звітності, наданої для проміжних звітів, не пізніше ніж за п'ять днів до дня виборів, а також остаточні звіти не пізніше ніж за 13 днів після дня голосування. У випадках порушення, ЦВК повинна була повідомити відповідні правоохоронні органи для подальшої перевірки та реагування.

У першому турі кандидати повинні були подати проміжні фінансові звіти за п'ять днів до виборів⁴⁵. Відповідно до проміжних фінансових звітів, на виборчу кампанію в першому турі кандидати витратили не менше 1 млрд. 200 млн. грн.⁴⁶ Більшість коштів, отриманих кандидатами, були витрачені на агітацію, в основному на рекламу в ЗМІ.

Прозорість та підзвітність політичних фінансових операцій є важливими для підвищення довіри громадян та цілісності виборчого процесу. Що стосується агітації в першому турі, було висловлено занепокоєння щодо частих повідомлень у ЗМІ про широкі схеми купівлі голосів та використання адміністративного ресурсу, що потенційно впливає на довіру громадян до виборчого процесу.

У звітах ЕНМО також було вказано на значну кількість звинувачень у незаконній винагороді агітаторів (обіцянки виплатити групам агітаторів, якщо вони агітують на користь

⁴⁴Закон «Про вибори Президента України» та Закон «Про політичні партії в Україні».

⁴⁵Фінансові звіти кандидатів можна знайти на веб-сайті ЦВК: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp082pt001f01=719.html>

⁴⁶Дані відповідно до проміжних фінансових звітів кандидатів про використання коштів виборчого фонду, опублікованих на веб-сайті Центральної виборчої комісії 25 березня: http://cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:kandydaty-v-prezidenty-ofitsiino-vytratyly-12-mlrd-hrn?fbclid=IwAR0L5UgEfGlnGN6knoGS8er2xmvHDxrT_jjuuNpk4_SyTBdFUzn3O1zjI00.

конкретного кандидата, відшкодування витрат агітаторів було дозволено)⁴⁷, використання адміністративного ресурсу (наприклад, прес-служба обласної державної адміністрації для проведення агітації, представники місцевих органів влади, які агітували на користь кандидата), а також випадки купівлі голосів (підкуп виборців). Корупційні скандали та незаконні пожертви партіям та кандидатам, а також “тіньове фінансування” (не задекларовані кошти, що використовуються на агітацію) передвиборчих кампаній призвели до порушення загального процесу. Ці твердження, навіть якщо їх не доведено, можуть вплинути на довіру громадян до виборчого процесу та чесності виборів.

Про випадки можливої купівлі голосів повідомляли спостерігачі ENEMO по всій країні, у таких областях як Житомирська, Чернівецька, Полтавська, Сумська, Одеська, Черкаська та Хмельницька. Наприклад, у Чернівцях було зареєстровано спроби влаштувати операцію із купівлі голосів, що являла собою схему, яка передбачала винагороду в розмірі 1000 гривень особам, які забезпечили кандидату 10 голосів. Крім того, спостерігачам були також надані копії складених контрактів, які містили положення про винагороду в обмін на голосування за конкретного кандидата.

Громадянське суспільство та зацікавлені сторони піднімали питання про проблеми, спричинені сприйняттям хабарництва виборців, зокрема визначення непрямой купівлі голосів. Хоча і продаж і купівля голосів криміналізуються, багато кампаній були запідозрені у використанні креативних методів, щоб уникнути прямого порушення закону, одночасно надаючи або обіцяючи виборцям послуги чи товари.

ENEMO зазначає, що виконання правил фінансування агітаційних кампаній недостатньо для забезпечення адекватної реакції на питання купівлі голосів, а законодавча база не містить правильних положень щодо фінансування агітації, а саме чіткої позиції щодо відмежування витрат на агітацію від коштів державного бюджету. Це містить ризик того, що особи, які здійснюють діяльність, використовують певні події як платформу для проведення агітації.

ENEMO зазначила, що всі кандидати з першого туру подали остаточний фінансовий звіт про витрати на передвиборчу кампанію відповідно до закону до 15 квітня, хоча витрати не завжди були відзвітовані відповідно до необхідного формату. Шість кандидатів повідомили про відсутність пожертв і жодних витрат, в той час як кілька кандидатів подали неповні звіти. ENEMO зауважує, що НАЗК та ЦВК розмістили ці звіти

⁴⁷Постанова ЦВК № 376: «Пояснення щодо виконання положень статті 6 статті 64 Закону про вибори Президента України».

на веб-сайті ЦВК, однак короткі строки та відсутність повних звітів показали, що механізми прийняття заходів впливу щодо виконання стандартів звітування не існували.

У другому турі кандидати подали проміжні фінансові звіти 16 квітня, відповідно до закону з подальшим опублікуванням на веб-сайті ЦВК. НАЗК та ЦВК дотримувались законного строку та опублікували проміжні фінансові звіти кандидатів у президенти до 18 квітня, що містять інформацію про доходи та витрати двох кандидатів з 7 по 13 квітня. Згідно з цими повідомленнями, протягом перших п'яти днів другого туру кампанія кандидат Петро Порошенко вклав додаткові 99,9 млн грн у свою передвиборчу кампанію, а кандидат Володимир Зеленський - додатково 44,59 млн грн.⁴⁸

Враховуючи витрати в першому турі, кандидат Порошенко витратив понад 500 млн грн. Кампанія кандидата Зеленського у другому турі повністю фінансувалася партією "Слуга народу". З 7 по 13 квітня ця партія перерахувала 45,7 мільйона гривень до виборчого фонду кандидата Зеленського, в результаті чого за два тури було загалом приблизно 143 мільйони гривень.

Слід зазначити, що фінансування негативних агітаційних матеріалів, наведених у попередньому розділі, не було прозорим. Що стосується листівок та нових рекламних щитів, що містили провокаційні повідомлення, відсутність прозорості щодо походження їх фінансування ставить питання про потенційне порушення частини четвертої статті 58 Закону України Про вибори Президента України», в якій зазначено, що всі агітаційні матеріали повинні друкуватися лише за рахунок виборчих фондів кандидатів.

ENEMO вважає, що терміни перевірки достовірності інформації, наданої у проміжних фінансових звітах кандидатів, опублікованих за 4 дні до дня виборів, не дають достатньо часу для належного інституційного нагляду (ЦВК, НАЗК, суди тощо). Вона також обмежує можливості ОГС здійснювати моніторинг фінансування кампаній, а офіційні органи санкціонуватимуть випадки «тіньового фінансування», якщо вони будуть виявлені (наприклад, витрати на соціальні медіа, такі як оголошення на Facebook, а також рекламні матеріали без належного маркування). Також, проміжок часу є занадто коротким, щоб повідомити виборцям вичерпну інформацію та аналіз витрат кандидатів на виборчу кампанію.

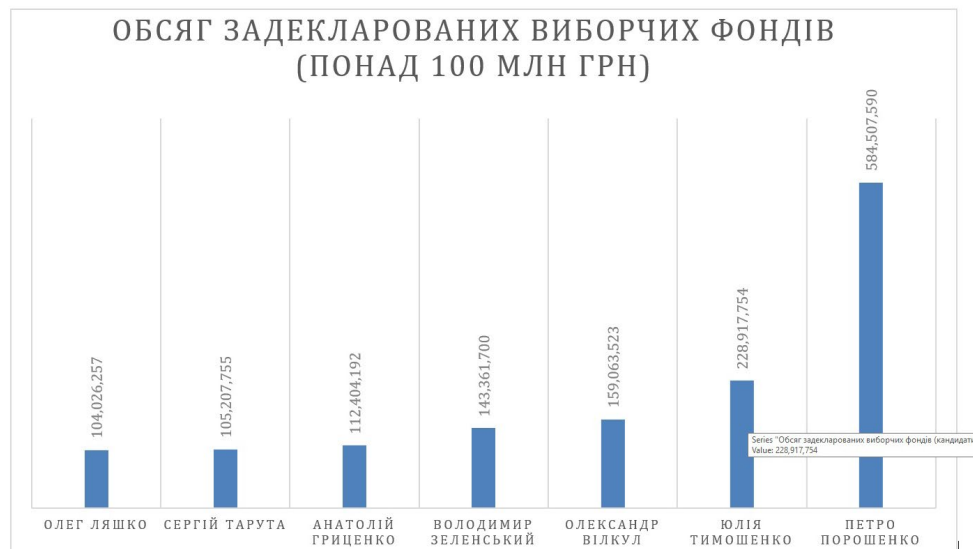
Заключні звіти про витрати кандидатів на другий тур були опубліковані не пізніше ніж через п'ятнадцять днів після дня

⁴⁸<https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp082pt001f01=720pkindrep=1.html>.

виборів, відповідно до закону (для усіх 43 зареєстрованих на початку кандидатів). Однак посилення на деякі звіти для кандидатів у першому турі не працювали належним чином під час написання остаточного звіту ENEMO.

Сукупно, кандидати в президенти в першому турі витратили понад 1,7 млрд грн, як зазначено у їхніх підсумкових фінансових звітах, більшість з яких стосувалися реклами на телебаченні, а потім - зовнішньої реклами та друку виборчих матеріалів.

Загалом, кандидатом із найвищим рівнем витрат став Петро Порошенко, офіційно оголошені агітаційні витрати становили приблизно 585 млн грн. Крім того, кандидатами, які мали понад 100 мільйонів гривень у своїх виборчих фондах, були Володимир Зеленський, Юлія Тимошенко, Олег Ляшко, Анатолій Гриценко, Олександр Вілкул та Сергій Тарута.



Мал. 12. Обсяг задекларованих виборчих фондів

Зважаючи на те, що деякі кампанії в основному проводилися в Інтернеті та соціальних мережах, ENEMO відзначила, що мало таких звітів відображали витрати, пов'язані з рекламою в соціальних мережах. Крім того, шість кандидатів подали підсумкові звіти з нульовими витратами (крім їх обов'язкової фінансової застави за реєстрацію як кандидати).⁴⁹

Існує ризик, що значні обсяги агітаційних коштів не були відзвітовані, а отже реально витрачені на кампанію фінанси перевищують заявлену суму. Це також завдячувало кандидатам, які замовили рекламу до офіційного початку виборчої кампанії, що юридично не вважається агітаційною. Таким чином, кандидати не зобов'язані були звітувати про такі видатки. Крім того, згідно із Законом про вибори Президента України кандидати повинні фінансувати свої кампанії виключно з рахунків виборчих фондів, інші джерела фінансування агітації вважаються незаконними.

⁴⁹<https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp082pt001f01=719pkindrep=2.html>.

ENEMO відзначає відсутність прозорості щодо фінансування кампаній кандидатів в обох турах, які частково фінансувалися з інших джерел, крім офіційних рахунків для проведення агітації, таких як державні ресурси та зовнішнє фінансування (наприклад, стороннє та анонімнє фінансування агітаційних матеріалів, неправильно оформлені матеріали тощо). Пункт 5.4 Копенгагенського Документу ОБСЄ 1990 р. однозначно визначає, що “чіткий поділ між державою та політичними партіями, зокрема, не припущення об’єднання політичних партій з державою” є вимогою.

Крім того, Комітет ООН з прав людини заявив, що встановлення розумних лімітів витрат на кампанію може бути виправдано необхідністю з метою запобігання непропорційним витратам партій та кандидатів.⁵⁰ У чинній законодавчій базі в законодавстві не встановлені обмеження витрат, що спричиняє відсутність рівних умов для кандидатур у президенти. Обмеження щодо витрат на передвиборну кампанію слід враховувати, оскільки Загальний коментар №25 до статті №25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права також зазначає, що “розумні обмеження витрат на передвиборну кампанію можуть бути виправданими там, де це необхідно для того, щоб не було підірвано вільний вибір виборців, а демократичний процес не був спотворений непропорційними витратами від імені будь-якого кандидата чи партії».

Х ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

А. Загальнє медіа-середовище та законодавча база

Загалом медіа-середовище є плюралістичним і включає велику кількість зареєстрованих ЗМІ⁵¹, що пропонують різний контент. Однак фактичне різноманіття точок зору є обмеженим через значну концентрацію власності у медіа та недостатню автономність засобів масової інформації від політичних чи корпоративних інтересів, що впливає на загальну довіру до ЗМІ та їх редакційної політики. Телебачення є основним джерелом інформації для громадян⁵², але

⁵⁰Верховний комісар ООН з прав людини (12 July 2019), Загальний коментар №25 (Article 19).

⁵¹В Україні немає офіційної бази даних про всі ЗМІ. Загальна кількість всіх ЗМІ в країні висока, але точна кількість всіх ЗМІ варіюється в залежності від джерела.

⁵²Програма InMind USAID щодо українських медіа (U-Media): щорічне опитування споживання засобів масової інформації, проведене в травні та червні 2018 року. За даними цього опитування, 77% респондентів повідомили, що основним джерелом інформації є телебачення, 60% користуються новинними веб-сайтами, 53% соціальними мережами, 26% радіо та лише 21% газетами.

воно також є найбільш концентрованим та поляризованим, за ним сліdkують інтернет-ЗМІ та соціальні мережі.

Конституція гарантує свободу слова та вираження поглядів і забороняє цензуру. Правова база ЗМІ забезпечує загальні свободи ЗМІ. Основні принципи діяльності засобів масової інформації під час виборів викладені у Законі про вибори президента, який передбачає рівне та неупереджене ставлення до всіх кандидатів. Закон зобов'язує державні та приватні мовники забезпечувати збалансоване висвітлення всіх кандидатів, а державні ЗМІ забезпечувати вільний ефірний час та місце для учасників виборчого процесу. Приватні телерадіомовники мають право організувати теледебати серед кандидатів, які слід сплачувати з агітаційних фондів кандидатів, тоді як Національна суспільна телерадіокомпанія України⁵³ зобов'язана організувати дебати для другого туру виборів, що фінансуються з державного бюджету. Цей же закон передбачає, що платна рекламна кампанія повинна бути чітко позначена як така і дозволена на державних та приватних ЗМІ.

Основним регулюючим органом радіомовлення є Національна рада з питань телебачення і радіомовлення. Всі мовники повинні бути зареєстровані та ліцензовані нею. Реєстрацію в Міністерстві юстиції вимагають лише друковані ЗМІ, тоді як реєстрація Інтернет-ЗМІ не є обов'язковою так як не передбачена законом, і офіційного механізму реєстрації інтернет-ЗМІ немає, крім як для тих, які зареєстровані як інформаційні агентства. Закон про вибори чітко не визначає орган, відповідальний за нагляд за трансляцією та друкованими ЗМІ під час виборів. Незважаючи на те, що під час виборчої кампанії Національна рада з питань телебачення і радіомовлення (Національна рада) контролювала дотримання ЗМІ існуючих законів, її спроможність повною мірою забезпечувати відповідність закону медіаконтенту була обмежена незрозумілою системою санкцій та політичним впливом. Єдиним юридично ефективним механізмом, який мали кандидати, щоб розібратися з упередженою інформацією у ЗМІ, був судовий позов у справі про наклепницький медіа-контент.

В. Традиційні ЗМІ

ЗМІ відігравали ключову роль під час цих виборів, що відзначалися упередженістю та значною поляризацією завдяки корпоративним та політичним інтересам їх власників, деякі з яких нібито мали тісні зв'язки з певними кандидатами. Кандидати переважно зосереджувались на національних ЗМІ, тоді як регіональні та місцеві ЗМІ не брали значної участі у кампаніях. Вони витратили

⁵³Українська суспільна телерадіокомпанія (UA: РВС), створена в 2017 році, залишається сильно недофінансованою, її щорічний бюджет скорочується другий рік поспіль. Співрозмовники констатували, що фінансова ситуація разом із внутрішніми спорами щодо управління вплинула на їх здатність виконувати свою роль на державній службі.

більше двох третин своїх загальних виборчих фондів на рекламу в ЗМІ⁵⁴, включаючи як традиційні, так і соціальні медіа. Відсутність законних обмежень на оплачувану політичну рекламу на одного кандидата дозволила деяким передовим кандидатам монополізувати основні засоби масової інформації, обмеживши доступ до ЗМІ кандидатів із меншою кількістю ресурсів та без підтримки власників ЗМІ.

Кілька кандидатів представили різні інноваційні підходи до політичної агітації, такі як різні типи розважального контенту. Один із найпопулярніших у країні телеканалів 1 + 1 випускав у ефір телепередачі та фільми кандидата Зеленського під час виборчої кампанії, а також у період тиші.⁵⁵ Згідно з рішенням Національної ради та рішенням суду, це не було розцінене як порушення жодного законодавчого положення. Така ж позиція була застосована і до президентської діяльності пана Порошенка в період передвиборчої кампанії. Багато співрозмовників ЕНЕМО висловлювали занепокоєння щодо діяльності обох кандидатів як приклад прихованої реклами, та наголошували на необхідності визнання та регулювання такої діяльності.

Відповідно до закону Національна суспільна телерадіокомпанія України запропонувала усім кандидатам рівний доступ до вільного ефірного часу. Незважаючи на брак коштів та суперечливі норми щодо дебатів кандидатів, їй вдалося організувати політичні ток-шоу з кандидатами в президенти у першому турі та офіційні дебати під час другого туру. Однак, рішення більшості передових кандидатів не брати у них участі, разом із низькими рейтингами аудиторії обмежували фактичний вплив цих шоу. Під час другого туру виборів лише один кандидат, Петро Порошенко, скористався можливістю взяти участь у дебатах, тоді як пан Зеленський не взяв участі. Дотримуючись законодавчих положень, його час було відведено кандидату-учаснику. Дебати між кандидатами під час другого туру відбулися на стадіоні НСК «Олімпійський», присутніх було понад 20 000 глядачів. Він був організований та оплачений кандидатами, а його транслювали в прямому ефірі більшості вітчизняних та багатьох міжнародних телеканалів.

Через відсутність чіткого розподілу обов'язків між різними органами влади, а також неефективність механізмів санкціонування, численні випадки потрапляли в прогалину між правовими та регуляторними обмеженнями і не були ефективно та своєчасно вирішені, особливо ті, що були пов'язані з (прихованою) політичною рекламою. Відповідність законодавчим вимогам ЗМІ контролювала Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, яка також проводила внутрішній моніторинг ряду ЗМІ. Національна рада повідомила

⁵⁴Проміжні фінансові звіти кандидатів у президенти, опубліковані НАЗК.

⁵⁵Національна рада повідомила, що пан Зеленський був присутній 203 години та 35 хвилин у різних розважальних форматах, що становить 14% від загального вмісту програм телеканалу 1 + 1 за період з 31 січня по 31 березня 2019. Такий же розрахунок не було оголошено для інших кандидатів.

ENEMO, що виявила низку порушень⁵⁶, але законодавча база не дозволила їй адекватно реагувати та запобігати порушенням ЗМІ через недостатні механізми санкціонування та відсутність чітких визначень порушень. Дійсно, потенціал Національної ради обмежувався видачею попереджень, тим самим повідомляючи мовників та ЦВК про виявлені порушення. Спроби обійти ці перешкоди шляхом формування додаткових органів, таких як Робоча група з питань нагляду за засобами масової інформації під час виборів та Незалежна експертна рада, не були ані достатніми, ані успішними.

Співрозмовники ENEMO висловили занепокоєння щодо цього питання, підкресливши неточні положення закону про вибори президента, що створило місце для інтерпретації та дозволило учасникам використовувати прогалини на свою користь. Тому багато медіа-порушень, зафіксованих Національною радою та НУО, такі як необ'єктивна звітність, чорний піар, виплати «джинси» та неправильно вказана та прихована реклама, не були ефективно та своєчасно усунені. Офіційне пояснення термінів “політична кампанія” та “політична реклама” ЦВК, а також інструкції Національної ради з питань телебачення і радіомовлення щодо інформаційного покриття під час передвиборчої кампанії були зустрінуті зі схваленням, але повинні були бути зроблені до початку періоду передвиборчої кампанії, щоб забезпечити належне виконання правових положень.

Про випадки фізичних нападів чи насильства над журналістами не повідомлялося. Проте, спостерігачі ENEMO та вітчизняні громадські організації повідомили про кілька випадків нібито залякування та погрози з боку правоохоронних органів, місцевих та центральних органів влади та представників кандидатів у президенти. Багато співрозмовників місії наголосили на відсутності ефективних механізмів саморегулювання, а також кодексу поведінки чи будь-якого іншого відповідного документа, який би забезпечував основні директиви для представників засобів масової інформації та журналістів у період виборів.

С. Соціальні медіа

Платформи соціальних медіа відігравали важливу роль у передвиборній агітації, значно змінивши традиційне проведення політичних кампаній в Україні. Вони широко використовувались більшістю кандидатів, що дозволяло їм урізноманітнити свої кампанії для різних цільових аудиторій та охопити широку громадськість. Учасники конкурсу особливо широко використовували Facebook, Telegram, YouTube та Twitter для

⁵⁶Національна рада повідомила про упереджену звітність, про приховану рекламу, про неправильно марковану або немарковану політичну рекламу та про неадекватне позначення опитувань громадської думки як найбільш поширені порушення.

негативної агітації, особливо під час другого туру. Наявні дані Facebook свідчать про те, що вони в основному використовували цю платформу для поширення негативних повідомлень щодо своїх опонентів, які надалі збиралися та поширювалися традиційними ЗМІ.

Відсутність регламенту щодо політичної агітації на платформах соціальних мереж дозволила кандидатам проводити пряму чи опосередковану агітацію довше за строки, передбачені статтею 57 Закону про вибори президента.

З іншого боку, контрдезінформаційна діяльність держави піддавалася критиці за загрозу свободі вираження поглядів та за відсутність механізмів моніторингу їх діяльності. Необмежена свобода дій влади без відповідних механізмів контролю діяльності уповноважених органів суперечить міжнародним стандартам і була піддана сумніву рядом співрозмовників ENEMO через потенційну загрозу основним правам та свободам людини, що пов'язані з приватністю та доступом до інформації.

ХІ СПОСТЕРІГАЧІ

Законодавство України гарантує спостереження за виборчим процесом як для вітчизняних, так і для міжнародних організацій. Організації спостерігачів можуть бути акредитовані ЦВК за умови, що вони виконують вимоги щодо акредитації, а саме є офіційно зареєстровані та дійсною діяльністю, пов'язану з виборами та спостереженням за виборами відповідно своїх статутних документів.

А. Міжнародні спостерігачі

На виборах президента ЦВК акредитувала 41 міжнародну організацію з 2700 акредитованими спостерігачами.⁵⁷

7 лютого Верховна Рада прийняла закон, що забороняє громадянам Росії брати участь у президентських, парламентських та місцевих виборах у ролі спостерігачів.⁵⁸

ENEMO висловила стурбованість рішенням українського уряду не допускати до країни спостерігачів з Росії, оскільки це негативно вплине на діяльність місії, враховуючи те, що одна з організацій-членів ENEMO, GOLOS, не отримала права надавати своїх членів для участі у місії ENEMO в Україні. Члени GOLOS, які повинні були брати

⁵⁷Список акредитованих міжнародних організацій: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp041pt001f01=720.html>.

⁵⁸Закон про внесення змін до деяких законів України щодо дотримання виборчих процесів в Україні: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65409x.

участь у спостережній місії ENEMO, включали правозахисників та політичних дисидентів з Росії, і тому вони стикалися з подвійною дискримінацією, оскільки вони не могли бути частиною місії ENEMO за рішенням Верховної Ради. Це також суперечило духу статті 8 Копенгагенського документу 1990 р., де зазначено, що присутність спостерігачів від країн-учасниць Конференції з питань безпеки та співробітництва в Європі, як закордонних, так і внутрішніх, може посилити виборчий процес, і має бути прийнята від будь-якої іншої держави-учасниці Конференції.

В. Місцеві спостерігачі

ЦВК акредитувала 139 вітчизняних моніторингових організацій на час виборів президента.⁵⁹ Акредитація окремих спостерігачів проводилася ОВК⁶⁰. Однак 53 акредитовані організації зі 139 не акредитували жодних спостерігачів. Більше того, 26 організацій акредитували менше 10 спостерігачів.

ENEMO зазначає, що кількість акредитованих громадських організацій збільшилася майже в чотирнадцять разів порівняно з попередніми президентськими виборами.⁶¹ Серед акредитованих неурядових організацій (НУО) лише дві акредитовані вітчизняні організації спостерігачів - ОПОРА та КВУ - є членами Глобальної мережі національних спостерігачів за виборами, а також є підписантами Декларації глобальних принципів безпартійного спостереження та моніторингу виборів громадськими організаціями.

Також ENEMO повідомляє, що 67 із 139 громадських організацій-спостерігачів отримали державну реєстрацію між 2016 та 2019 роками. Зважаючи на те, що протягом цих років не проводилися жодні національні вибори, новореєстровані організації не мали можливості спостерігати за виборами на національному рівні. Багато співрозмовників ENEMO висловили стурбованість тим, що деякі акредитовані вітчизняні організації спостерігачів були пов'язані з інтересами деяких кандидатів у президенти, що може призвести до ризику фальшивого та / або необ'єктивного спостереження.

Дві НУО у списку мали понад 10 000 акредитованих спостерігачів. Дійсно, «Український центр демократичного суспільства», який був зареєстрований у грудні 2018 року, акредитував 27 279 спостерігачів.⁶² Немає інформації щодо діяльності та методології спостереження цієї організації. Кілька співрозмовників повідомили спостерігачів ENEMO, що організація пов'язана з кандидатом Порошенком.

⁵⁹Список акредитованих організацій: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp141pt001f01=720.html>.

⁶⁰Стаття 78.1 Закону про вибори Президента України.

⁶¹Кількість акредитованих вітчизняних організацій-спостерігачів протягом дострокових президентських виборів 2014 року: 10; дострокові парламентські вибори 2014 року: 37; місцеві вибори 2015 року: 83.

⁶²Розділ Офіційні спостерігачі: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp141pt001f01=719.html>.

Другою у списку була “Команда Зе”, яка була зареєстрована 28 січня 2019 року, та налічувала 11 477 акредитованих спостерігачів.⁶³ На запит ENEMO організація підтвердила, що відкрито підтримує кандидата в президенти Зеленського.

Багато співрозмовників ENEMO висловили занепокоєння щодо можливого втручання місцевих спостерігачів у день виборів. Велика кількість новостворених та недосвідчених організацій, що зареєструвалися під час першого туру⁶⁴, мають жорстокі ідейні погляди. Заяви представників таких організацій щодо можливості застосування сили під приводом запобігання фальсифікаціям викликали занепокоєння щодо безпеки під час виборчого процесу. Тим не менше, голосування проходило в спокійній атмосфері в обох турах. Більше того, кількість спостерігачів, присутніх на виборчих дільницях під час другого туру, була порівняно низькою порівняно з першим туром.

ENEMO закликає всі вітчизняні групи НУО зі спостереження за виборами дотримуватися міжнародних принципів та стандартів моніторингу виборів, таких як Декларація ООН 2012 року про глобальні принципи спостереження і моніторингу виборів безпартійними виборчими організаціями.

⁶³У тому ж місці.

⁶⁴Постанова ЦВК № 494: «Про звернення щодо необхідності забезпечення правопорядку під час виборів Президента України 31 березня 2019 року». <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/Show-Card?id=45100&what=0>

XII ДЕНЬ ВИБОРІВ

Під час обох турів виборів спостерігачі ENEMO стежили за всіма етапами голосування, включаючи відкриття, голосування, підрахунок голосів та оголошення результатів, а також передачу матеріалів до ОВК.

Обидва тури були проведені в основному прозоро та ефективно і, як правило, відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Усі наведені нижче дані, числа та інфографіка базуються на спостереженнях, наданих спостерігачами ENEMO на дільницях.

Перший тур, 31 березня

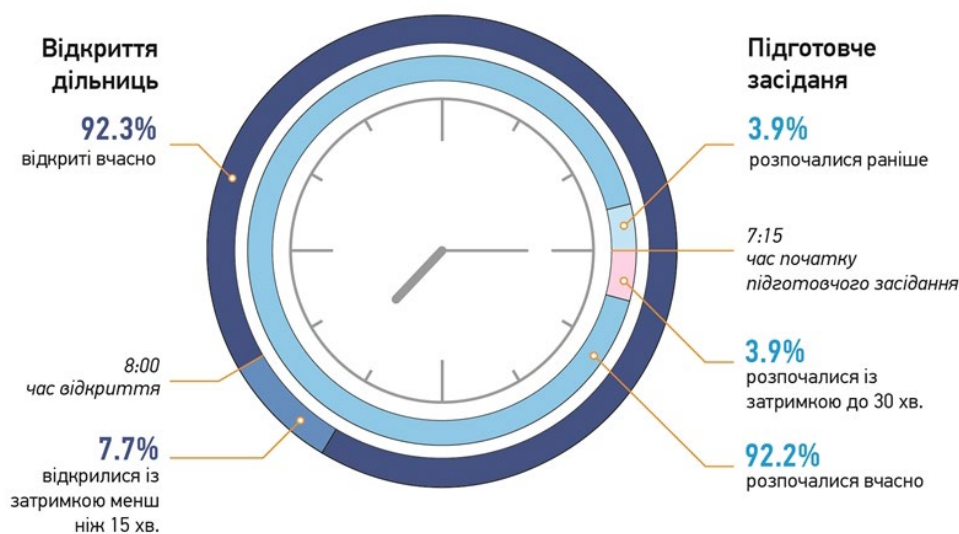
У день виборів ENEMO розмістила 103 групи міжнародних спостерігачів, які слідкували за відкриттям, голосуванням, підрахунком, передачею та прийманням виборчих матеріалів ОВК. Команди спостерігачів, що склалися з 48 довгострокових та 158 короткострокових спостерігачів, стежили за процедурами відкриття на 103 виборчих дільницях, голосуванням на 1239 виборчих дільницях, закриттям та підрахунком на 103 ДВК. Крім того, ENEMO спостерігала за отриманням матеріалів на 101 ОВК.

День виборів був, загалом, спокійним та мирним. Керівництво процесом голосування та діяльністю ДВК у більшості випадків було оцінено позитивно, хоча було виявлено декілька процедурних порушень, переважно під час підрахунку голосів та оголошення результатів.

А. Відкриття

ENEMO спостерігала за підготовчими сесіями та процедурами відкриття на 103 виборчих дільницях. На всіх спостережуваних дільницях спостерігачі мали змогу належним чином стежити за процедурами відкриття. Навколишнє середовище спостережуваних дільниць оцінювалося як спокійне та мирне у всіх випадках. Процедури відкриття були оцінені як в цілому упорядковані та проведені відповідно до передбачених процедур. Жодних скарг, пов'язаних із відкриттям, не спостерігалося на жодній із виборчих дільниць, за винятком однієї справи, де спостерігачі відзначили необґрунтовану скаргу. Незначні відхилення суттєво не вплинули на процес. Спостерігачі ENEMO повідомили про велику кількість жінок-членів ДВК, у тому числі на керівних посадах.

Підготовчі сесії розпочалися вчасно (7:15 ранку) на 92,2% спостережуваних виборчих дільниць, тоді як на 3,9% дільниць вона розпочалася із затримкою до 30 хвилин.⁶⁵ Понад 92% спостережуваних виборчих дільниць відкрилися вчасно (08:00), тоді як 7,77% відкрилися з дуже незначними затримками (менше 15 хвилин). Основною причиною затримки були повільні процедури відкриття. Усі спостережувані виборчі дільниці відкрилися за присутності принаймні мінімальної кількості членів ДВК, що вимагається законодавством (дев'ять членів).



66.0%
дільниць отримали достатньо бюлетенів

97.1%
дільниць здійснили процедуру опломбування стаціонарних виборчих скриньок правильно

98.1%
дільниць дотрималися повної таємниці голосування

89.3%
присутні лише уповноважені особи

Мал 13. Процедура відкриття

Усі спостережувані дільниці були забезпечені усіма матеріалами, необхідними для голосування⁶⁶ Однак 34% спостережуваних виборчих дільниць отримали менше бюлетенів, ніж виборців у виборчому списку за цією дільницею. У кількох випадках різниця була суттєвою.⁶⁷ Крім того, на більшості таких виборчих дільниць було зафіксовано велику кількість виборців.⁶⁸

⁶⁵ На 3,9% спостережуваних дільниць підготовча сесія розпочалася раніше.

⁶⁶ Виборчі бюлетені, кабінки для голосування, скриньки для голосування, штампи ДВК, протоколи, списки виборців та пломби.

⁶⁷ На п'яти виборчих дільницях різниця становила понад 50 бюлетенів.

⁶⁸ У 71,4% цих виборчих дільниць було зареєстровано понад 1500 виборців.

97,1% спостережуваних виборчих дільниць належним чином дотримувались процедури опломбування виборчих скриньок. Незначні процедурні порушення були відмічені лише на трьох дільницях.

Організація майже всіх дільничних виборчих комісій була оцінена як належна (98,1%), і лише дві зі спостережуваних дільниць не змогли забезпечити повну таємницю голосування при встановленні кабін для голосування.

На 97,1% виборчих дільниць процедура опломбування мобільних виборчих скриньок була належним чином дотримана, з незначними процедурними порушеннями на двох виборчих дільницях.⁶⁹

На 89,3% виборчих дільницях під час проведення процедури відкриття спостерігалися лише уповноважені особи. У 7,8% цих випадків спостерігачі помітили, що на виборчих дільницях присутні працівники поліції, а в 2,9% інші сторонні особи.⁷⁰

В. Голосування

Спостерігачі ENEMO стежили за процесом голосування та навколишнім середовищем навколо дільниць на 1239 виборчих дільницях по всій країні. Майже на всіх дільницях, на яких велося спостереження, всім уповноваженим спостерігачам було дозволено належним чином моніторити процес голосування, і спостерігачі ENEMO оцінили голосування як позитивне.

Середовище навколо виборчих дільниць було оцінене як нормальне у 98,5% спостережуваних виборчих дільниць. Надмірна поліція та / або військова присутність навколо виборчих дільниць були помічені лише у 1% випадків, половина з яких розташована у місті Києві. Спостерігачі повідомили про одне звинувачення про купівлю голосів та одну підозру щодо організованого перевезення виборців місцевою посадовою особою.⁷¹

На 98,7% спостережуваних виборчих дільниць голосування було впорядкованим та без серйозних процедурних порушень. Секретність голосування була дотримана на 97,7% спостережуваних дільниць. Однак повідомлялося про випадки, коли таємниця голосування була порушена, включаючи випадки присутності більше однієї особи у кабінах для голосування, випадки розкриття свого голосу виборцями, неможливість голосувати таємно через

⁶⁹На одній виборчій дільниці мобільна скринька для голосування не була запечатана під час відкриття дільниці та все ще була відкрита, коли команда короткострокових спостерігачів залишила дільницю.

⁷⁰Працівники шкіл, спостерігачі без акредитації тощо.

⁷¹Скаргу в поліцію подав український спостерігач.

неправильне встановлення кабінок або прозорість фіранки, а також фотографування заповнених бюлетенів.

На 95,2% спостережуваних виборчих дільниць спостерігачів повідомили, що жодних скарг не надходило. У 3,3% випадків члени ДВК вказали на подання незначних скарг. Що стосується суттєвих скарг, то більшість стосувалася виборців, які не опинилися у списку виборців.

Усього 96,6% спостережуваних виборчих дільниць мали прийнятне облаштування для голосування. Основні матеріали для проведення голосування були наявні в 98,9% випадків. Крім того, у 12,1% спостережуваних дільниць⁷² було менше стаціонарних скриньок ніж необхідно⁷³, і майже на 30% було менше кабінок для голосування, ніж цього вимагає законодавство⁷⁴, що призвело до переповнення людей.

На 99% спостережуваних виборчих дільниць належним чином дотримувались процедури ідентифікації виборців. Було відзвітовано кілька випадків, коли виборці не мали права голосувати та / або не опинилися у списку виборців.

94,5% спостережуваних виборчих дільниць функціонували під належним управлінням ДВК. Спостерігачі повідомили, що 4,7% спостережуваних виборчих дільниць були дещо переповнені, хоча члени ДВК мали змогу керувати процесом. Спостерігалися спорадичні випадки дезорганізованих виборчих дільниць.



Мал 13. Процедура відкриття

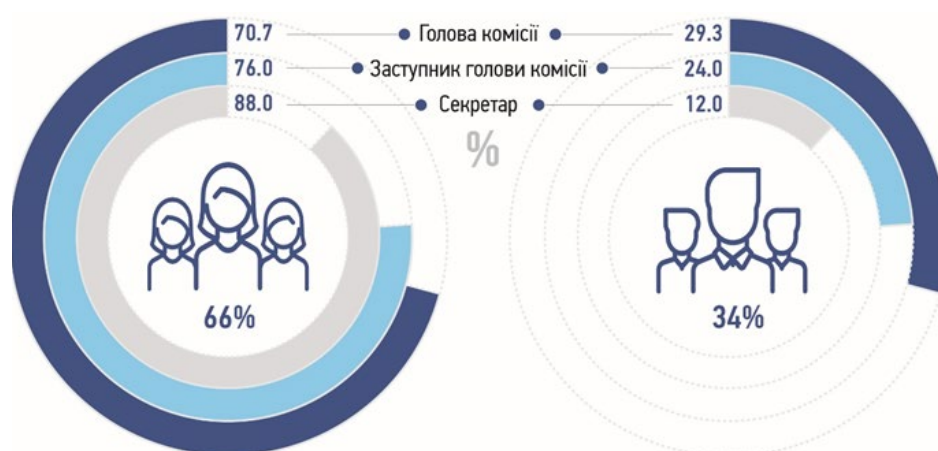
⁷²46% з них були великими виборчими дільницями, тобто вони мали понад 1500 виборців у виборчих списках.

⁷³З них 72% були великими дільницями.

⁷⁴Пункт 3 статті 74 Закону України про вибори Президента України: «Приміщення для голосування повинні бути обладнані достатньою кількістю кабінок (кімнат) для таємного голосування. Для малих виборчих дільниць кількість таких кабінок (кімнат) повинна бути не менше двох, для середніх дільниць - не менше чотирьох, а для великих дільниць - не менше шести».

Повідомлялося про декілька випадків втручання спостерігачів у роботу членів ДВК. Однак присутність сторонніх та / або невстановлених осіб на виборчих дільницях було помічено у 8,1% спостережуваних виборчих дільниць, серед них представники поліції (5,5%), невідомі особи, які не мають акредитації, або особи без видимого бейджа (1%) та місцеві органи влади (менше 1%).

Жінки були добре представлені у складі ДВК - 66% членів ДВК на спостережуваних дільницях. Жінки були в більшості навіть на керівних посадах у ДВК, займаючи відповідно 70,7% та 76% посад голови та заступників голови. Крім того, майже 88% секретарів ДВК були жінками.



Мал. 15. Склад ДВК

Доступ до виборчих дільниць для людей з обмеженими фізичними можливостями було оцінено як нележний у 54,5% випадків.⁷⁵ Всього 45,5% виборчих дільниць визнано непридатними для людей з обмеженими фізичними можливостями або такими, що вимагали додаткової допомоги.

С. Підрахунок голосів

ENEMO спостерігала за процедурами закриття та підрахунку голосів на 103 виборчих дільницях, де спостерігачі оцінили проведення процедури підрахунку голосів як належне у 91,3% випадків. Більше того, у 6,8% випадків були деякі відхилення від процедури підрахунку. Однак спостерігачі оцінили, що дані відхилення, суттєво не вплинули на легітимність результатів.

Виборчі дільниці закрилися вчасно на 96,1% спостережуваних виборчих дільниць, при цьому 3,9% закрилися з невеликими затримками через чергу виборців. У всіх випадках виборцям, які стояли в черзі, було дозволено голосувати.

⁷⁵ Обладнано пандусами та / або іншим обладнанням.

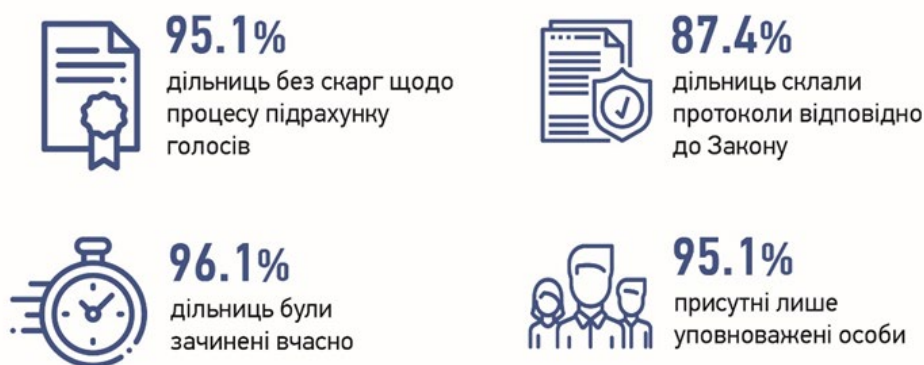
Всім спостерігачам ЕНЕМО було дозволено спостерігати за процедурами підрахунку.

Загальна оцінка процедур підрахунку була позитивною (дуже добре⁷⁶ або добре⁷⁷) на 86,4% спостережуваних виборчих дільниць. У 13,6% випадків⁷⁸ спостерігачі оцінили загальний процес підрахунку негативно. Однак усі випадки негативної оцінки були пов'язані з недбалістю, а не прямими спробами шахрайства.

На 95,1% спостережуваних виборчих дільниць під час підрахунку були присутні лише уповноважені особи. Однак у 3,9% під час підрахунку була присутня поліція, за тією ж схемою, що і під час відкриття та голосування.

На більшості спостережуваних дільниць не було зафіксовано жодних скарг щодо процесу підрахунку. У 4,9% випадків були скарги, які спостерігачі ЕНЕМО вважали необґрунтованими або неістотними.

Всього 87,4% виборчих дільниць склали протокол відповідно до закону, тоді як у 12,6% передбаченої процедури не було дотримано. Однак спостерігачі оцінили, що виявлені відхилення не зашкодили легітимності процесу та не вплинули на результати.



Мал. 16. Процедура підрахунку

У більшості випадків протоколи були негайно розміщені у приміщеннях виборчої дільниці та надані всім особам, які мали право на їх отримання, за дуже невеликими винятками. У всіх випадках спостерігачам ЕНЕМО було дозволено робити фотографії протоколів, хоча фізичні копії не надавалися.

⁷⁶47.6 %.

⁷⁷38.8 %.

⁷⁸9.7% погано та 3.9% дуже погано, відповідно

D. Транспортування матеріалів до ОВК

Спостерігачі ENEMO стежили за передачею виборчих матеріалів та відповідним отриманням на 101 ОВК. Передача матеріалів була впорядкованою та відповідною процедурам у 96,4% випадків. Спостерігачі оцінили, що 95,5% спостережуваних ОВК діяли прозоро та прямо, тоді як робота 4,5% ОВК була оцінена як неорганізована та заплутана. Більшість спостережуваних ОВК не зафіксували жодної скарги. Лише в двох ОВК було отримано кілька незначних скарг.

У 76,8% випадків не було потреби в корегуванні протоколів ДВК. Однак у 23,2% випадків протоколи ДВК вимагали виправлень через різні процедурні помилки. У кількох випадках на ОВК були внесені виправлення в протоколи ДВК.

Мал. 17. Робота ОВК: обробка протоколів ДВК



Оцінка роботи ОВК спостерігачами ENEMO була позитивною у 94,6% спостережуваних ОВК. У 5,4% випадків було надано негативну оцінку⁷⁹ (погано або дуже погано).

Другий тур, 21 квітня

Для другого туру виборів 21 квітня ENEMO розмістила 100 команд спостерігачів, у тому числі 48 довгострокових та 150 короткострокових спостерігачів для моніторингу процедур відкриття на 99 виборчих дільницях, голосування на 1287 виборчих дільницях, закриття, підрахунку та оголошення результатів на 100 виборчих дільницях, передачі та приймання виборчих матеріалів на 91 виборчій дільниці, а також загальної ефективності 100 ОВК.

День виборів 21 квітня в цілому вважався спокійним і мирним. За такою ж схемою, як і в першому турі, керівництво процесом голосування на ДВК та проведення виборів у другому турі були оцінені позитивно майже на всіх виборчих дільницях, на яких спостерігала ENEMO, незважаючи на занепокоєння щодо новопризначених членів ДВК та проблеми з їх підготовкою.

⁷⁹Відповідно, 4,5% погано та 0,9% дуже погано

А. Відкриття

ЕНЕМО спостерігала за підготовчою сесією та процедурами відкриття на 99 виборчих дільницях.⁸⁰ На всіх виборчих дільницях спостерігачі мали змогу належним чином стежити за процедурами відкриття. Усі спостережувані виборчі дільниці відкрилися вчасно (08:00) або з дуже невеликими затримками. Незважаючи на занепокоєння щодо недостатнього складу комісій, усі спостережувані виборчі дільниці відкрилися в присутності принаймні мінімальної кількості членів, як передбачено законом. Жодних скарг, пов'язаних із відкриттям, не спостерігалось на жодній із виборчих дільниць. Процес відкриття було оцінені як загалом упорядкований та відповідний передбаченим процедурам.

Підготовча нарада розпочалася вчасно (7:15 ранку) на 94,9% спостережуваних виборчих дільниць, тоді як на трьох виборчих дільницях нарада розпочалася на 15 хвилин раніше, а на двох виборчих дільницях вона розпочалася із затримкою до 30 хвилин.

Усі спостережувані дільниці були забезпечені усіма матеріалами, необхідними для голосування.⁸¹ Однак 25,2% спостережуваних виборчих дільниць отримали менше бюлетенів, ніж виборців у списку за цією дільницею. У кількох випадках різниця була суттєвою.⁸² Незважаючи на те, що ці показники були нижчими, ніж у першому турі, ЕНЕМО зазначає, що це продовження тенденції, що спостерігалася уже в першому раунді.⁸³

Процедура опломбовування стаціонарних виборчих скриньок була проведена належним чином на всіх спостережуваних виборчих дільницях, тоді як процедура опломбовування мобільних виборчих скриньок була належно виконана на 96% виборчих дільниць, з невеликими процедурними порушеннями на 4 дільницях.⁸⁴

Облаштування майже всіх ДВК було оцінене як належне (97%), тоді як на трьох зі спостережуваних дільниць спостерігачі оцінили ситуацію як неадекватну.

На 91% спостережуваних дільниць під час проведення процедури відкриття були присутні лише уповноважені особи. У 5% випадків спостерігачі помітили, що на виборчих дільницях присутні працівники поліції, а ще у 9% - інші сторонні особи⁸⁵

⁸⁰На одній виборчій дільниці в Запоріжжі спостерігачам ЕНЕМО не було дозволено спостерігати за процедурою відкриття, оскільки, коли спостерігачі приїхали, підготовче засідання вже розпочалося, і голова не дозволив їм увійти.

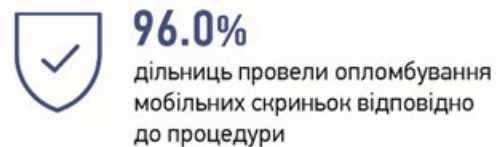
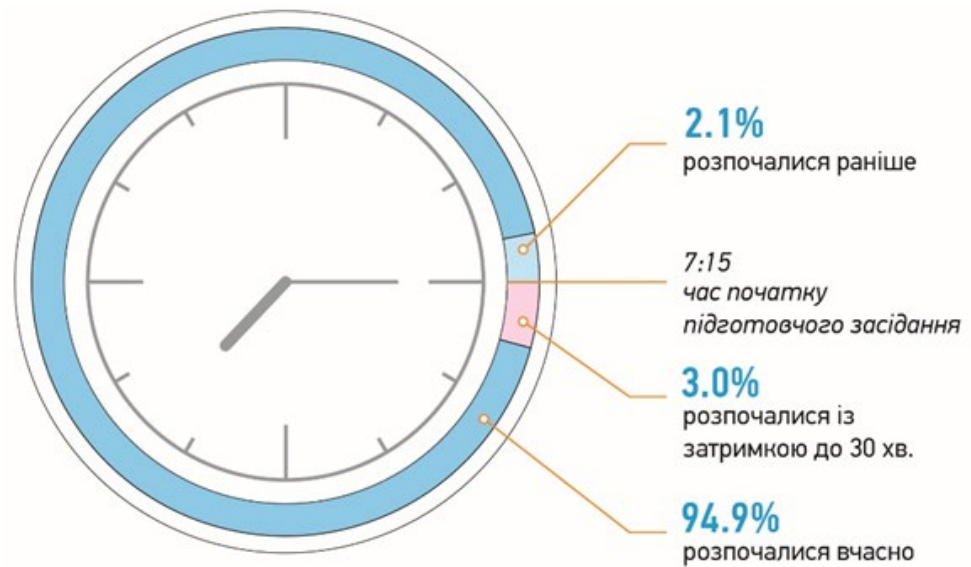
⁸¹Виборчі бюлетені, кабінки для голосування, скриньки для голосування, печатки ДВК, протоколи, списки виборців та печатки.

⁸²На дев'яти виборчих дільницях різниця була вище 50 бюлетенів.

⁸³У першому турі спостерігачі ЕНЕМО повідомили про це на 34% спостережуваних дільниць.

⁸⁴На трьох виборчих дільницях, які спостерігалися, мобільна скринька не була опечатана, оскільки, за словами членів ДВК, вони не призначені для використання, тоді як на ще одній дільниці не вистачало печаток.

⁸⁵МНС, люди без належної акредитації (бейджі).



Мал. 18. Процедура відкриття

В. Голосування

Спостерігачі ENEMO стежили за процесом голосування та навколишнім середовищем на 1287 виборчих дільницях по всій країні.

Навколишнє середовище виборчих дільниць було оцінене як нормальне у 99,8% спостережуваних виборчих дільниць. Спостерігачі повідомили про один ізольований випадок нібито організованого перевезення виборців, хоча було незрозуміло, хто його організував.⁸⁶ Агітаційні матеріали спостерігалися на семи виборчих дільницях.⁸⁷

Жодних серйозних порушень не було зафіксовано, за винятком одного випадку голосування за дорученням. На 96,2% спостережуваних виборчих дільниць спостерігачі не помітили жодного порушення секретності голосування. Однак

⁸⁶Спостерігачі повідомили про десять людей, які прибули на виборчу дільницю із організованими автобусними перевезеннями.

⁸⁷Фотографії діючого президента повідомлялися у коридорах трьох виборчих дільниць, а всередині самих виборчих дільниць у чотирьох випадках.

повідомлялося про декілька випадків присутності більше ніж однієї особи у кабінах для голосування⁸⁸, випадки розкриття свого голосу виборцями⁸⁹, неможливість голосувати таємно через неправильне встановлення кабінок або прозорість фіранки⁹⁰, а також два випадки фотографування заповнених бюлетенів.

Практично на всіх спостережуваних дільницях (98,7%) спостерігачів повідомили, що жодних скарг не надходило.

У цілому 98% спостережуваних дільниць забезпечили прийнятне облаштування для голосування, тоді як 2% було визнано неприйнятним, в основному через неналежне приміщення.

Доступ до виборчих дільниць для осіб з обмеженими фізичними можливостями було оцінено як належний у 48,5% випадків. Всього 51,5% виборчих дільниць були визнані непридатними для осіб з обмеженими фізичними можливостями або такими, що вимагають додаткової допомоги.



Мал. 19. Процес голосування

Необхідні для проведення голосування матеріали були присутні на всіх спостережуваних дільницях. Однак 17,1% спостережуваних виборчих дільниць отримали менше бюлетенів, ніж виборців у списку, 15,5% мали менше стаціонарних скриньок для бюлетенів, а 30,1% мали менше кабін для голосування⁹³, ніж цього вимагає закон.⁹⁴

⁸⁸ Дев'ять дільниць

⁸⁹ Шість дільниць.

⁹⁰ Дільниць

⁹¹ Виборча дільниця занадто мала і / або розташована в різних кімнатах.

⁹² Обладнано пандусами та / або іншим обладнанням.

⁹³ З них 72,9% були великими виборчими дільницями.

⁹⁴ Пункт 3 статті 74 Закону України про вибори Президента України: «Приміщення для голосування повинні бути обладнані достатньою кількістю кабінок (кімнат) для таємного голосування. Для малих виборчих дільниць кількість таких кабінок (кімнат) повинна бути не менше двох, для середніх дільниць - не менше чотирьох, а для великих дільниць - не менше шести ».

На 88,5% спостережуваних виборчих дільниць спостерігачами не було виявлено випадків невключення виборців до списку виборців, тоді як на 13,3% виборчих дільниць були випадки, коли виборці не знайшли своїх імен у списку виборців. Виборців, щодо яких інформація у списку виборців була недостовірною, спостерігали на 2,4% виборчих дільниць, а виборців, які не знайшли своє ім'я у списку виборців, спостерігали на 9,6% виборчих дільниць.



Мал. 19.1. Процес голосування

На 99,6% спостережуваних виборчих дільниць належним чином дотримувались процедури ідентифікації виборців. Було відмічено дуже мало випадків, коли виборцям було дозволено голосувати без належної ідентифікації.⁹⁵

Незважаючи на раніше висловлені побоювання щодо професіоналізму та досвіду членів ДВК, 96,8% спостережуваних дільниць функціонували під належним управлінням членів комісії. Лише 1,2% спостережуваних виборчих дільниць були дещо переповненими, але у всіх випадках члени ДВК мали змогу належним чином керувати процесом. Практично на всіх дільницях спостерігачі зазначили, що офіційних скарг не було подано.

На 98,8% спостережуваних виборчих дільниць спостерігачі могли працювати належним чином⁹⁶, тоді як 1,1% їх спостережень були частково унеможливлені неправильним облаштуванням, невеликими розмірами приміщеннями або переповненим станом дільниць. Що стосується поведінки інших спостерігачів, то було повідомлено про дуже мало випадків порушення таємниці голосування.⁹⁷

⁹⁵Випадки виборців, які намагалися проголосувати за наявності копії паспорта, пенсійної картки чи документа, не виданого Українською державою.

⁹⁶Варто зазначити, що було зареєстровано декілька випадків, коли працівники поліції фотографували акредитацію спостерігачів ENEMO.

⁹⁷Спостерігачі розташовувалися зовсім поруч із виборчими скриньками та кабінками.

На 4,5% спостережуваних виборчих дільницях було помічено присутність сторонніх та / або невстановлених осіб, включно з поліцією (2,4%).

Жінки були добре представлені у ДВК. 75,7% членів ДВК на спостережуваних дільницях були жінками.

С. Підрахунок голосів

ENEMO вела спостереження за процедурою закриття та підрахунку голосів на 100 виборчих дільницях. Спостерігачі оцінили, що на 92% виборчих дільницях процедури підрахунку були проведені належним чином, тоді як у 8% були наявні деякі відхилення. Однак спостерігачі оцінили, що ці відхилення не вплинули на легітимність результатів. Виборчі дільниці вчасно закрились на 99 зі спостережуваних виборчих дільниць; лише одна дільниця запізнилася на кілька хвилин через виборців у черзі.

На спостережуваних дільницях не було зафіксовано жодних офіційних скарг щодо процесу підрахунку.

Всім спостерігачам ENEMO було дозволено вести спостереження за процедурами підрахунку.



Мал. 20. Процедура підрахунку.

Загальна оцінка процедур підрахунку спостерігачами ENEMO була позитивною (дуже хорошою чи хорошою) на 96% спостережуваних виборчих дільниць.⁹⁸ На чотирьох виборчих дільницях спостерігачі негативно оцінили загальний процес підрахунку голосів. Однак усі випадки негативної оцінки були пояснені недбалістю.

На 93% виборчих дільниць під час підрахунку були присутні лише уповноважені особи. Однак, на 7% дільниць були приступними представники поліції.

⁹⁸Спостерігачі ENEMO відзначили, що, хоча процедури підрахунку та заповнення протоколів були проведені вчасно, багато членів дільничної комісії чекали до півночі, щоб доставити матеріали до ОВК.

Загалом 97% виборчих дільниць склали протокол відповідно до закону, тоді як на трьох виборчих дільницях⁹⁸ процедури не було дотримано у повній мірі. Спостерігачі розцінили, що ці відхилення не зашкодили легітимності процесу та не вплинули на результати.

У 92% випадків протоколи були негайно розміщені у приміщеннях виборчих дільниць та надані усім особам, які мали право на їх отримання, крім восьми випадків, де протоколи надавалися не всім уповноваженим особам та / або не розміщувалися у приміщенні дільниці.

D. Передача матеріалів ОВК

Спостерігачі ENEMO стежили за передачею та прийомом виборчих матеріалів на 91 виборчій дільниці, а також за загальними процедурами на 100 ОВК. Передача матеріалів проводилася впорядковано та відповідно до процедур у всіх випадках. Спостерігачі оцінили, що 97% спостережуваних ОВК діяли прозоро та прямо, тоді як робота трьох ОВК була оцінена як неорганізована та заплутана. Більшість спостережуваних ОВК не отримали жодної скарги.

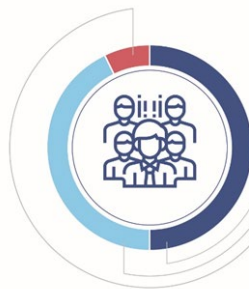
У 92% ОВК більшість отриманих протоколів були оброблені за 30 хвилин. Лише у двох ОВК спостерігачі відзначили вагомі офіційні скарги.

Приміщення ОВК були оцінені як просторі та у належному стані для доставки матеріалів у 92% спостережуваних ОВК. Всього 43% ОВК не були переповнені, в той час як 50% були дещо переповнені, а 7% були оцінені як занадто переповнені. У всіх ОВК уповноважені спостерігачі мали змогу вести спостереження належним чином.



92.0%

приміщень ОВК були оцінені як просторі та у відповідному стані для доставки матеріалів



50.0%

дещо переповнені

43.0%

не переповнені

7.0%

занадто людні

Мал. 21. Робота ОВК: обробка протоколів ДВК

Робота 94% ОВК, за якими вела спостереження ENEMO, були оцінені позитивно. У шести ОВК загальна оцінка була негативною (погано або дуже погано). Спостерігачі пов'язували всі негативні оцінки з недбалістю

XIII СКАРГИ ТА ЗВЕРНЕННЯ

Право на ефективний засіб вирішення спорів гарантується виборчим законодавством України. Зважаючи на те, що Конституція гарантує право на оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності державних або місцевих органів влади та їх посадових осіб, більшість скарг, пов'язаних з виборами, можуть бути подані до виборчих комісій або судів, або до обох інституцій одночасно. Закон про вибори президента наголошує, що коли суд ініціює розгляд адміністративної скарги, що стосується того самого питання, та на тих же підставах, що і скарга, що розглядається відповідною виборчою комісією, виборча комісія повинна залишити скаргу без розгляду не пізніше наступного дня після отримання повідомлення суду. Однак ризик подвійної юрисдикції щодо спорів, пов'язаних з виборами, все ще не вирішений.

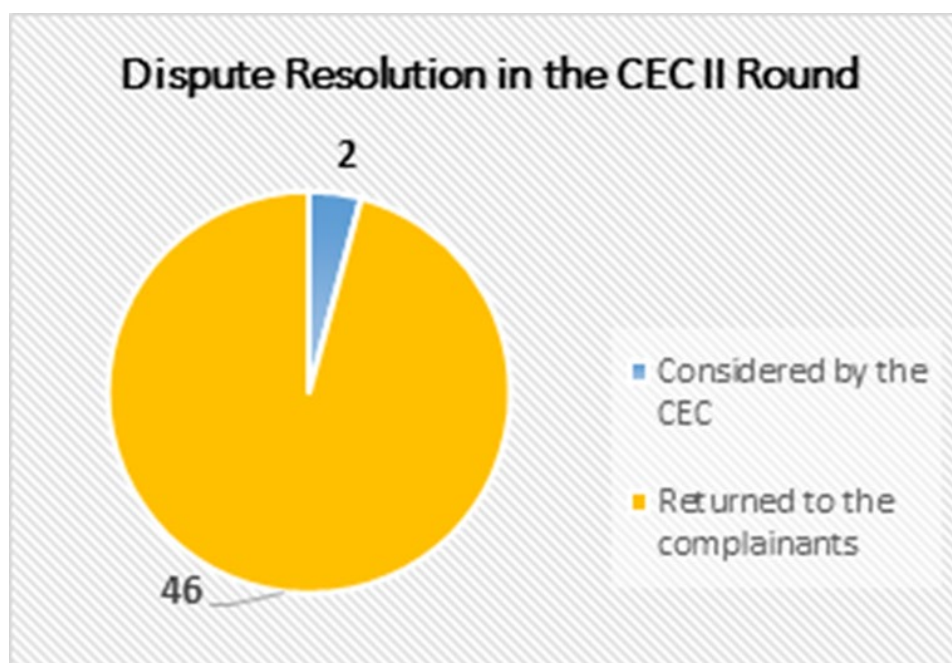
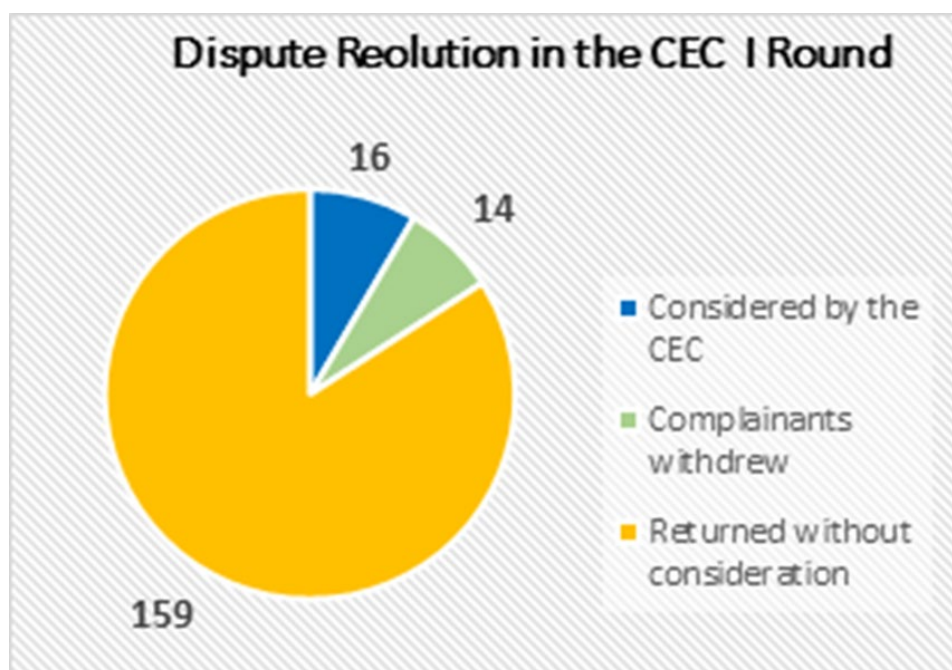
Правова база класифікує справи, пов'язані з виборами, на три основні форми: спори, адміністративні правопорушення та кримінальні правопорушення. Суперечки розглядаються судами відповідно до Кодексу адміністративного судочинства, а також виборчими комісіями, як передбачено виборчим законодавством. Шостий апеляційний суд м. Києва має право розглядати справи, пов'язані з рішеннями, діями чи бездіяльністю ЦВК як судом першої інстанції. Верховний Суд є судом першої інстанції для розгляду справ проти рішень, дій чи бездіяльності ЦВК, пов'язаних із встановленням результатів виборів. Рішення, винесені судами нижчої інстанції, можуть бути оскаржені в апеляційних адміністративних судах.

Адміністративні та кримінальні правопорушення спрямовуються в поліцію для розслідування і затверджуються судом. Скарги можуть подавати кандидати в президенти та їх представники, офіційні спостерігачі, члени виборчої комісії та виборці.

Загалом за період, що тривав з 1 січня по 30 квітня, до ЦВК надійшло 238 скарг. Серед них ЦВК розглянула 16 скарг та видала офіційні постанови. Скаржники відкликали 14 скарг, а більшість скарг (загалом 206) було повернуто скаржникам без розгляду офіційним листом, виданим членом ЦВК скаржнику, оскільки вони були визнані такими, що не виконали встановлені передумови. Усі скарги були повернені скаржникам без розгляду, оскільки, відповідно до ЦВК, скаржник не виконав формальних вимог до скарг і скаржникам були надані відповідні роз'яснення.⁹⁹

⁹⁹На основі інформації, наданої Державним управлінням судової влади

ENEMO також зазначила, що виборча адміністрація не веде реєстру скарг, а ОВК не публікують відповідних постанов щодо них. Дійсно, ЦВК публікує лише ті постанови, що стосуються скарг, які є предметом колективного розгляду комісії, тому інформація про відхилені скарги чи скарги, повернуті скаржникам, не є загальнодоступною, що призводить до недостатньої прозорості процесу.



Мал. 22. Вирішення спорів у ЦВК: перший та другий тури

Велика кількість відхилених без розгляду скарг свідчить про те, що, хоча право на ефективний засіб гарантується в українському виборчому законодавстві, проблеми, пов'язані з вирішенням виборчих спорів, залишаються невирішеними. Практика ЦВК відхиляти скаргу офіційним листом, виданим одним із членів ЦВК, замість формального рішення Комісії в цілому, може загрожувати правовим засобам захисту скаржника.

Під час президентських виборів про більшість порушень, пов'язаних з виборами, повідомлялося поліції, навіть у тих випадках, коли питання, порушені скаржниками, не входили до компетенції поліції.

За обидва тури виборів поліція зафіксувала 11 112 повідомлень щодо виборчого процесу. Більшість цих скарг були залишені без розгляду, оскільки поліція класифікувала їх як “некласифіковані” або “інші”. Крім того, згідно із законом, поліція не зобов'язана направляти скарги, пов'язані з виборами, на розгляд у відповідні державні установи. Значна кількість скарг, поданих до поліції, як усно, так і письмово, стосувалася питань щодо списків виборців.¹⁰⁰

Стосовно кримінальних правопорушень поліція відкрила 352 кримінальні провадження. Усі зареєстровані кримінальні справи залишаються під слідством. Більше того, поліція зафіксувала 566 адміністративних правопорушень та склала відповідні протоколи.

Станом на 22 квітня поліція подала до адміністративних судів 350 адміністративних протоколів щодо розгляду адміністративних правопорушень, пов'язаних з виборами. З них 106 справ повернуто до поліції, 179 справ були розглянуті судами, а 61 залишилася без розгляду. Всього 179 осіб було визнано причетними до адміністративних правопорушень. Крім того, до 76 осіб застосовано 16 адміністративних санкцій: загалом було накладено 18459 гривень штрафів, тоді як 10 918 гривень було сплачено добровільно. Станом на 22 квітня чотири кримінальні провадження, пов'язані з виборами, були передані на розгляд судів.

За період з 31 грудня 2018 року по 22 квітня 2019 року в судах по всій країні розглядалися 5666 адміністративних позовів, пов'язаних з виборами, і, як результат, відкрито 4618 адміністративних проваджень. Суди ухвалили рішення в 4340 справах. З них було задоволено 3668 позовів. Серед них відкрито 4230 адміністративних справ щодо уточнення списків виборців, поданих виборцями. Приблизно 3118 заяв, пов'язаних зі списками виборців, були задоволені судами, а 1112 були відхилені здебільшого через пропущені строки.¹⁰¹

¹⁰⁰Скарги, пов'язані з виборами, подані до поліції: <https://vybory2019.mvs.gov.ua/statistics>.

¹⁰¹Інформація про скарги та результати була надана ЦВК.

У судах було порушено сорок справ щодо висунення та реєстрації кандидата. Всього судами першої інстанції було розглянуто 16 скарг. Суди підтримали всі рішення ЦВК. Більшість цих відхилень були пов'язані або з несплатою фінансового вкладу, неналежним, неповним або нерегулярним поданням обов'язкових документів, або ж з виборчими програмами, які містили положення, що порушують конституційні норми, заклики до насильства або значні порушення прав людини.

XIV РЕКОМЕНДАЦІЇ

Поза рамками цього звіту, який зосереджується на виборах Президента України, ENEMO зазначає, що Верховна Рада 11 липня 2019 року прийняла проект виборчого кодексу (який раніше був прийнятий у першому читанні в листопаді 2017 року). Однак на момент публікації цього звіту закон ще не був підписаний Президентом, і він набуде чинності лише у 2023 році.

Незважаючи на вищезазначений законопроект, що очікує на розгляд, рекомендації, наведені нижче, були сформульовані відповідно до спостереження за виборчим процесом президентських виборів, здійсненого ENEMO, яке, по суті, проводилося відповідно до частково зміненої законодавчої бази 2014 року. ENEMO також визнає, що інші міжнародні та вітчизняні групи спостереження вже видали низку рекомендацій, які ще потребують розгляду.

А. Пріоритетні рекомендації

Рекомендації до Верховної Ради

- » Закон про вибори президента потребує всебічного перегляду з метою усунення наявних невідповідностей та невизначеностей, пов'язаних з правилами виборчої кампанії, регламентами засобів масової інформації, складом виборчої адміністрації, процесами подання скарг та оскаржень, фінансовою діяльністю передвиборчої кампанії тощо. ENEMO наголошує на важливості перспективного уніфікованого Закону про вибори у формі виборчого Кодексу для президентських, парламентських та місцевих виборів, який був прийнятий у другому читанні Верховної Ради, і який потребує додаткових змін до того, як він набуде чинності у 2023 році.

»

В. Інші рекомендації

Рекомендації до Верховної Ради

- » Закон та нормативно-правова база повинні передбачати розумні, ефективні та дієві санкції за порушення кандидатами та партіями правил агітації та фінансування виборчих кампаній.
- » Дострокову агітацію слід враховувати в рамках виборчих правових норм і адекватно та пропорційно санкціонувати в межах закону, щоб кандидати уникали початку своїх кампаній до офіційного початку виборчої агітації та створення несправедливих умов серед конкурентів. ЦВК повинна отримати засоби, необхідні для здійснення цих санкцій, що стануть невід'ємною частиною її мандату, а закон повинен передбачати пропорційні перешкоджаючі санкції, щоб уникнути численних випадків ранньої агітації, які були розповсюджені на даних виборах.
- » Положення в законі про 10-річне проживання на території України, обов'язкове для кандидатів у президенти, слід переглянути, оскільки міжнародні стандарти, включаючи Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Загальний коментар №25 до статті №25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Кодекс доброї практики щодо виборчих питань Венеціанської комісії (2002 р.) передбачають, що вимоги до кандидата не повинні бути надмірними, не повинні посягати на рівне поводження, але і не порушувати права громадян бути обраними. Особи, які в іншому випадку можуть претендувати на вибори, не повинні виключатися з необґрунтованих чи дискримінаційних вимог, таких як освіта чи місце проживання. 10-річна вимога проживання суперечить цим міжнародним стандартам, оскільки вона, на нашу думку, є занадто обмежувальною і повинна бути скорочена або іншим чином переглянута.
- » Що стосується фінансової застави кандидатів у президенти, яка зараз закріплена в українському законодавстві, у пункті 6 параграфу 1.3 частини I Кодексу належної практики щодо виборчих питань Венеціанської комісії чітко зазначено, що «якщо внесок потрібен, він повинен бути повернутий, якщо кандидат чи партія перевищують певний бал; сума, яка вимагається, не повинна бути надмірною». Окрім застави, яка становить значну суму, вона повертається лише кандидатам другого туру, що, на нашу думку, порушує вищезазначений принцип
- » Що стосується фінансової застави кандидатів у президенти, яка зараз закріплена в українському законодавстві, у пункті 6 параграфу 1.3 частини I Кодексу належної практики щодо виборчих питань Венеціанської комісії чітко зазначено, що «якщо внесок потрібен, він повинен бути повернутий, якщо

кандидат чи партія перевищують певний бал; сума, яка вимагається, не повинна бути надмірною». Окрім застави, яка становить значну суму, вона повертається лише кандидатам другого туру, що, на нашу думку, порушує вищезазначений принцип.

- » Внутрішньо переміщеним особам (ВПО) мають бути надані повні політичні права бути зареєстрованими та голосувати без необхідності жорсткої реєстрації в кожному турі виборів. ЦВК та Державний Реєстр Виборців повинні проводити аудиторські перевірки, використовуючи зразки списків виборців у районах з високим рівнем міграції ВПО, щоб більш ефективно ідентифікувати незареєстрованих виборців. Як альтернатива, якщо виборцям потрібно зареєструватися за тимчасовою адресою, вони повинні мати змогу зробити це на відносно тривалий період часу, як це рекомендує Венеціанська комісія (Кодекс належної практики у виборчих питаннях 2002 р., Розділ I.1.2) з метою включення якомога більшої кількості виборців. Обов'язок реєструватися у тимчасовому місці голосування між турами (залишаючи на реєстрацію лише два тижні) є порушенням цього принципу.
- » Обмеження витрат на передвиборчу кампанію слід розглядати в рамках закону, оскільки Загальний коментар №25 до статті №25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначає, що "розумні обмеження витрат на передвиборчу кампанію можуть бути виправданими там, де це необхідно для того, щоб не було підірвано вільний вибір або демократичний процес, спотворений непропорційними витратами від імені будь-якого кандидата чи партії ».

Рекомендації для кандидатів у президенти та політичних партій

- » Політичним партіям та кандидатам у президенти слід уникати порушень правил ведення агітації, зокрема використовуючи правові прогалини у виборчому законодавстві для створення несправедливих умов конкуренції. Кандидати та партії повинні уникати будь-яких схем купівлі голосів на всіх рівнях. Усі зацікавлені сторони на виборах також повинні утриматися від використання мови ненависті, образ та наклепу будь-якими засобами, традиційними чи цифровими. Слід уникати ранньої агітації, оскільки вона несумісна із зобов'язаннями кандидатів щодо добросовісної поведінки.

Рекомендації щодо ЦВК, НАЗК, судових установ та правоохоронних органів

- » Необхідно збільшити дієздатність ЦВК та НАЗК щодо порушень на кшталт незаконних пожегтвувань, незаконних чи незадекларованих витрат, зловживань державними ресурсами та порушень щодо змісту політичної реклами. Крім того, слід уточнити мандати цих відповідних установ та забезпечити належний рівень фінансування для забезпечення їх спроможності та незалежності.
- » Поточні правила та процедури, що стосуються складу комісій нижчого рівня, продемонстрували вразливість існуючої системи, і тому їх необхідно вирішити. Для формування ДВК для другого туру повинні бути розумні часові рамки. Крім того, для забезпечення існування стабільних та ефективних комісій нижчого рівня (ОВК та ДВК) процес заміни членів комісії повинен бути обмежений суворими термінами. Крім того, повторні процедури заміни та критерії, коли такі заміни здійснюються комісією вищого рівня, повинні регулюватися законом.
- » Законодавчі положення щодо вирішення виборчих спорів часом нечіткі, і їх потрібно спростити та уточнити. Відсутність чіткості щодо процедур розгляду скарг залишила цей процес на широкий розсуд виборчих адміністрацій. ЦВК повинна розглядати всі скарги як колегіальний орган та приймати відповідні рішення щодо кожної скарги. Крім того, ЕНМО закликає всі рівні виборчих комісій та судових органів спростити та уніфікувати систему подання інформації громадськості.
- » Процедури підрахунку голосів та підрахунку результатів на рівнях ДВК та ОВК мають бути спрощені, щоб полегшити процес та зменшити імовірність помилок, ненавмисних чи навмисних.
- » Необхідно забезпечити проведення всебічних навчальних сесій для членів ДВК та ОВК протягом усіх циклів виборів, з конкретними акцентами щодо заповнення протоколів та процедур оголошення результатів.
- » ЦВК повинна забезпечити загальнодоступний реєстр скарг на всіх рівнях комісій та публікувати всі рішення, включаючи правову основу щодо відхилення скарг.
- » Повинна бути налагоджена тісна співпраця між поліцією та іншими установами з управління виборами, включаючи ЦВК та ДРВ. Поліція повинна направляти скарги, пов'язані з виборами, до відповідного органу, щоб забезпечити правовий засіб для тих, хто помилково подає скаргу в поліцію, навіть якщо вони у юрисдикції іншої установи.

Рекомендації щодо засобів масової інформації

- » Виборчий закон повинен чітко визначати, який державний орган здійснює нагляд за засобами масової інформації протягом передвиборчого періоду та забезпечувати їх відповідність виборчому законодавству.
- » Чинне законодавство повинно бути вдосконалено для чіткого визначення та запровадження ефективних механізмів санкціонування випадків прихованої реклами та платних матеріалів (“джинси”).
- » Закон про вибори повинен визначати чітку систему санкцій, пов’язаних з порушеннями положень щодо засобів масової інформації, та вказувати компетентний орган, до якого слід звертатись. Крім того, слід розглянути можливість посилення Національної ради з питань телебачення і радіомовлення як незалежного регулюючого органу та розширення його можливостей контролю та забезпечення відповідності мовлення ЗМІ законодавству, а також вирішення скарг щодо ЗМІ та введення санкцій за можливі порушення під час виборчої кампанії.
- » Влада повинна розглянути можливість встановлення ліміту на кількість платної політичної реклами на одного кандидата, що сприяло б більш рівному доступу до ЗМІ для всіх кандидатів.
- » Положення про день тиші слід оновити та поширити на соціальні мережі.
- » Законодавчу та інституційну базу слід оновити, щоб гарантувати відповідність міжнародним стандартам свободи вираження будь-яких механізмів, спрямованих на блокування чи обмеження онлайн-контенту.

XV ПРО ENEMO

Європейська мережа організацій з моніторингу виборів (ENEMO) є міжнародною неурядовою організацією, яка представляє мережу національних неурядових громадських організацій, засновану 29 вересня 2001 року в Опатії, Хорватія. Вона складається з 21 провідної організації з моніторингу з 18 країн Центральної та Східної Європи та Центральної Азії, включаючи три країни Європейського Союзу.

ENEMO прагне підтримувати зацікавленість міжнародної спільноти у просуванні демократії в регіоні, оцінюючи виборчі процеси та політичне середовище, пропонуючи точні та неупереджені спостережні звіти. Міжнародні місії зі спостереження ENEMO використовують міжнародні орієнтири та стандарти демократичних виборів для оцінки виборчого процесу та правової бази країни перебування. ENEMO та всі її організації-члени схвалили Декларацію принципів міжнародного спостереження за виборами 2005 року та Декларацію глобальних принципів безпартійного спостереження та моніторингу виборів громадськими організаціями. Кожен спостерігач ENEMO підписав Кодекс поведінки для міжнародних спостерігачів за виборами. Організації-члени ENEMO провели моніторинг більш ніж 250 національних виборів і підготували понад 240 000 спостерігачів. На сьогодні ENEMO організувала 27 міжнародних місій зі спостереження за виборами у вісьмох країнах: Вірменії (2018 р.), Албанії (парламентські вибори 2005 р.), Грузії (дострокові президентські вибори 2008 р.), Казахстані (президентські вибори 2005 р.), Молдові (парламентські вибори 2009 р., президентські вибори 2016 р., парламентські вибори 2019 р.), Косово (муніципальні вибори 2009 р., парламентські вибори 2010 р., муніципальні вибори 2013 р.), Киргизстані (президентські вибори 2005 р.; парламентські вибори 2005 р.; дострокові парламентські вибори 2007 р.; президентські вибори 2009 р. і парламентські вибори 2010 р.); та Україна (президентські вибори 2004 року; парламентські вибори 2006 року; вибори мера 2006 року у Чернігові, Кіровограді та Полтаві; парламентські вибори 2007 року; президентські вибори 2010 року, парламентські вибори 2012 року, парламентські вибори 2013 року у 5 округах, дострокові президентські та парламентські вибори 2014 року).

Організаціями-членами ENEMO є:

Центри громадських ініціатив ССІ - Боснія і Герцеговина
Центр за демократичні трансформації СДТ - Чорногорія
Центр моніторингу та досліджень СеМІ - Чорногорія
Центр вільних виборів і демократії СеSID - Сербія
На захист прав виборців ГОЛОС - Росія
GONG - Хорватія
Міжнародне товариство чесних виборів та демократії ISFED - Грузія
Асоціація КРІК - Албанія
Громадська асоціація МОСТ - Північна Македонія
Promo-LEX - Молдова
Громадянська мережа ОПОРА - Україна
Товариство демократичної культури SDC - Албанія
Міжнародний центр ТІАС - Вірменія
Центр моніторингу виборів та вивчення демократії EMDS - Азербайджан
Білоруський Гельсінський комітет - Білорусь
Фонд підтримки громадських ініціатив FSCI - Казахстан
Косовський демократичний інститут - Косово
Коаліція за демократію та громадянське суспільство - Киргизстан
Центр досліджень, прозорості та підзвітності CRTA - Сербія
Обчанське око - Словаччина
Комітет виборців України - Україна

**Англійська версія цього звіту є єдиним офіційним документом.
Неофіційний переклад доступний українською мовою.**

Для отримання додаткової інформації, будь ласка, звертайтеся:
 Мая Мілікіч, Спеціаліст зі зв'язків з громадськістю і логістики
 E-mail: maja.milicic@enemo.eu Телефон: +380 68 939 068

ДОДАТОК І ПІДСУМКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ

Кандидат	Партія	Кількість голосів в першому турі	% голосів
Володимир Зеленський	Слуга народу	5,714,034	30.24
Петро Порошенко	Самовисування	3,014,609	15.95
Юлія Тимошенко	Батьківщина	2,532,452	13.40
Юрій Бойко	Самовисування	2,206,216	11.67
Анатолій Гриценко	Громадянська позиція	1,306,450	6.91
Ігор Смешко	Самовисування	1,141,332	6.04
Олег Ляшко	Радикальна партія	1,036,003	5.48
Олександр Вілкул	Опозиційний Блок	784,274	4.15
Руслан Кошулинський	Свобода	307,244	1.62
Юрій Тимошенко	Самовисування	117,693	0.62
Олександр Шевченко	УКРОП	109,078	0.57
Валентин Наливайченко	Громадсько-політичний рух Справедливість	43,239	0.22
Ольга Богомолець	Самовисування	33,966	0.17
Геннадій Балашов	Політична партія «5.10»	32,872	0.17
Роман Безсмертний	Самовисування	27,182	0.14
Віктор Бондар	Відродження	22,564	0.11
Юлія Литвиненко	Самовисування	20,014	0.10
Юрій Дерев'янка	Воля	19,542	0.10
Сергій Тарута	Основа	18,918	0.10

Ігор Шевченко	Самовисування	18,667	0.09
Інна Богословська	Самовисування	18,482	0.09
Юрій Кармазін	Самовисування	15,965	0.08
Володимир Петров	Самовисування	15,587	0.08
Віталій Скоцик	Самовисування	15,118	0.08
Сергій Каплін	Соціал-демократична партія	14,532	0.07
Олександр Мороз	Соціалістична партія Олександра Мороза	13,139	0.06
Віктор Кривенко	Народний Рух України	9,243	0.04
Василь Журавльов	Стабільність	8,453	0.04
Ілля Кива	Соціалістична партія України	5,869	0.03
Андрій Новак	Патріот	5,587	0.02
Олександр Ващенко	Самовисування	5,503	0.02
Микола Габер	Самовисування	5,433	0.02
Олександр Соловійов	Розумна сила	5,331	0.02
Руслан Ригованов	Самовисування	5,230	0.02
Олександр Данилюк	Самовисування	4,648	0.02
Віталій Купрій	Самовисування	4,508	0.02
Аркадій Корнацький	Самовисування	4,494	0.02
Сергій Носенко	Самовисування	3,114	0.01
Роман Насіров	Самовисування	2,579	0.01
ВИБОРЧІ БЮЛЕТЕНІ ВИЗНАНІ НЕДІЙСНИМИ		222,947	1.18
КІЛЬКІСТЬ ВИБОРЦІВ ЯКІ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ГОЛОСУВАННІ		18,893,864	100
ЗАРЕЄСТРОВАНІ ВИБОРЦІ/ ЯВКА В %		30,056,127	62.86

Кандидат	Партія	Кількість голосів в другому турі	% голосів
Володимир Зеленський	Слуга народу	13,541,528	73.22
Петро Порошенко	Самовисування	4,522,450	24.45
ВИБОРЧІ БЮЛЕТЕНІ, ВИЗНАНІ НЕДІЙСНИМИ		427,161	2.31
КІЛЬКІСТЬ ВИБОРЦІВ, ЯКІ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ГОЛОСУВАННІ		18,491,837	100
ЗАРЕЄСТРОВАНІ ВИБОРЦІ/ЯВКА В %		30,056,127	62.07

ДОДАТОК II СТАТИСТИЧНИЙ ЗВІТ З ОЦІНКИ ДВК, ЗРОБЛЕНИЙ КОРОТКОСТРОКОВИМИ СПОСТЕРІГАЧАМИ ENEMO

Перший тур

Атмосфера навколо виборчих дільниць (ВД)	Кількість відповідей	%
Звичайна (відсутність впливу на вибір виборця)	103	100
Купівля голосів	0	0
Залякування	0	0
Організоване перевезення виборців	0	0
Агітаційні дії	0	0
Надмірна присутність поліції/військових на ВД	0	0
Агітаційні матеріали в/або при вході до ВД		0
Інше	0	0

Доступність виборчих дільниць для осіб з можливостями	Кількість відповідей	% обмеженими фізичними
Легка доступність	50	0.48
Потрібна незначна допомога	30	0.29
Дільниці непристосовані	23	0.22

Кількість стаціонарних виборчих скриньок	Кількість відповідей	%
Одна	2	1.94
Дві	8	7.76
Три	15	14.56
Чотири	61	59.22
П'ять	9	8.73
Шість	8	7.76

Кількість переносних виборчих скриньок	Кількість відповідей	%
Одна	23	22.33
Дві	51	49.51
Три	29	28.15

Кількість кабін для голосування	Кількість відповідей	%
Дві	3	2.91
Три	8	7.76
Чотири	27	26.21
П'ять	13	12.62
Шість	45	43.68
Сім	7	6.79

Голова ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	34	33.0
Жінка	69	67.0

Заступник Голови ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	37	35.9
Жінка	66	64.1

Секретар ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	12	11.7
Жінка	91	88.3

Організація ВД	Кількість відповідей	%
Прийнятна	101	98.1%
Неприйнятна	2	1.9%

Підготовче засідання	Кількість відповідей	%
Підготовче засідання розпочалося вчасно (7.15)	95	92.2%
Підготовче засідання розпочалося раніше	4	3.9%
Підготовче засідання розпочалося з затримкою 15-30 хвилин	4	3.9%
Підготовче засідання розпочалося з затримкою більше 30 хвилин	0	0
Підготовче засідання не розпочалося	0	0

Основні матеріали	Кількість відповідей	%
Всі основні матеріали присутні	103	100.0%
Контрольні листи відсутні	0	0.0%
Списки виборців відсутні	0	0.0%
Скриньки для голосування відсутні	0	0.0%
Кабіни для голосування відсутні	0	0.0%
Пломба	0	0.0%
Протокол відсутній	0	0.0%
Печатка ДВК	0	0.0%

Стаціонарні виборчі скриньки	Кількість відповідей	%
Стаціонарні виборчі скриньки були опломбовані згідно з процедурами	100	97.1%
Деякі процедури опломбовування були порушені	3	2.9%
Стаціонарні виборчі скриньки зовсім не були опломбовані	0	0.0%

Переносні виборчі скриньки	Кількість відповідей	%
Переносні виборчі скриньки були опломбовані згідно з процедурами	100	97.1%
Деякі процедури опломбовування були порушені	2	1.9%
Переносні виборчі скриньки зовсім не були опломбовані	1	1.0%

Підготовка	Кількість відповідей	%
Контрольний лист заповнено належним чином та процедура була прозорою	100	97.1%
Було враження, що контрольний лист було заповнено завчасно	3	2.9%
Контрольний лист заповнено таємно, без публічного оголошення	0	0.0%
Контрольний лист не був заповнений або неналежно заповнений	0	0.0%
Контрольний лист не було вкладено в усі стаціонарні виборчі скриньки	0	0.0%

Бюлетені	Кількість відповідей	%
Виборчі бюлетені у встановленому порядку форматі	103	100.0%
Виборчі бюлетені у не встановленому порядку форматі	0	0.0%

Відкриття	Кількість відповідей	%
Виборча дільниця була відкрита вчасно (8.00)	95	92.2%
Виборча дільниця була відкрита з невеликим запізненням менше 15 хвилин	8	7.8%
Виборча дільниця була відкрита з запізненням 15-30 хвилин	0	0
Виборча дільниця була відкрита з запізненням більше 30 хвилин	0	0
Виборча дільниця не була відкрита	0	0

Спостереження	Кількість відповідей	%
Усі вповноважені спостерігачі мали змогу спостерігати	101	98.1%
Спостерігачам відмовлено в доступі до ДЕЯКИХ аспектів відкриття	2	1.9%
Спостерігачам відмовлено в доступі до КЛЮЧОВИХ аспектів відкриття	0	0
Спостерігачі зовсім не мали змоги спостерігати за відкриттям	0	0

Скарги щодо відкриття ВД	Кількість відповідей	%
Скарг на роботу ДВК не було	102	99.0%
Були деякі незначні, несуттєві скарги	1	1.0%
Були деякі необґрунтовані скарги	0	0
До ДВК надійшли значні скарги	0	0

Наявність осіб, що не можуть %бути присутніми на ВД	Кількість відповідей	
Відсутні (тільки дозволені Законом особи присутні)	92	89.3%
Поліція	8	7.8%
Представники місцевої влади	1	1.0%
Невідомі не акредитовані особи	1	1.0%
Члени Парламенту	0	0.0%
Інші	1	1.0%

Поведінка ДВК	Кількість відповідей		%
ДВК загалом проводила відкриття в порядку та відповідно до процедур	101		98.1%
ДВК квапилася під час процедур відкриття і не опікувалася прозорістю	2		1.9%
ДВК суттєво підривала прозорість процесу відкриття	0		0.0%
ДВК відкрила дільницю, не завершивши процедур відкриття	0		0.0%

Оцінка роботи ДВК	Кількість відповідей		%
Дуже добре	51		49.5%
Добре	50		48.5%
Погано	2		1.9%
Дуже погано	0		0.0%

ГОЛОСУВАННЯ

Атмосфера навколо %ВД	Кількість відповідей	
Звичайна (відсутність впливу на вибір виборця)	1221	98.5%
Купівля голосів	1	0.1%
Залякування	0	0.0%
Організоване перевезення виборців	1	0.1%
Агітаційні дії	0	0.0%
Надмірна присутність поліції/військових на ВД	12	1.0%
Агітаційні матеріали в/або при вході до ВД	0	0.0%
Інше	9	0.7%

Доступність ВД для осіб %з обмеженими фізичними можливостями	Кількість відповідей	
Легка доступність	677	54.6%
Потрібна незначна допомога	276	22.3%
Дільниця непристосована	286	23.1%

Кількість стаціонарних %виборчих скриньок	Кількість відповідей	
Одна	29	2.3
Дві	145	11.7
Три	291	23.6
Чотири	639	51.7
П'ять	66	5.3
Шість	63	5.1
Сім	2	0.2
Вісім	0	0.0

Кількість переносних %виборчих скриньок	Кількість відповідей	
Один	297	24.1
Два	667	54.2
Три	262	21.3
Чотири	4	0.3
П'ять	0	0.0
Шість	1	0.1

Кількість кабін для голосування	Кількість відповідей	%
Одна	12	1.0
Дві	108	8.8
Три	103	8.4
Чотири	379	30.8
П'ять	136	11.1
Шість	450	36.6
Сім	38	3.1
Вісім	3	0.2

Голова ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	363	29.3
Жінка	876	70.7

Заступник Голови ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	297	24.0
Жінка	942	76.0

Секретар ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	148	11.9
Жінка	1091	88.1

Організація ВД	Кількість відповідей	%
Прийнятна	1197	96.6%
Неприйнятна	42	3.4%

Стаціонарні виборчі скриньки	Кількість відповідей	%
Стаціонарні виборчі скриньки правильно опломбовані	1213	97.9%
Стаціонарні виборчі скриньки неправильно опломбовані	26	2.1%

Основні матеріали	Кількість відповідей	%
Всі основні матеріали присутні	1226	98.95%
Контрольні листи відсутні	0	0.0%
Списки виборців відсутні	0	0.0%
Скриньки для голосування відсутні	2	0.2%
Кабіни для голосування відсутні	2	0.2%
Протокол відсутній	1	0.1%
Пломби відсутні	6	0.5%
Печатка ДВК відсутня	5	0.4%

Стационарні виборчі скриньки	Кількість відповідей	%
Стационарні виборчі скриньки були опломбовані згідно з процедурами	1213	97.9%
Стационарні виборчі скриньки не були опломбовані згідно з процедурами	26	2.1%

Переносні виборчі скриньки	Кількість відповідей	%
Переносні виборчі скриньки були опломбовані згідно з процедурами	1119	90.3%
Переносні виборчі скриньки не були опломбовані згідно з процедурами	28	2.3%
Переносні виборчі скриньки не були на ВД (йшло голосування на дому)	86	6.9%
Не було запитів на голосування на дому	6	0.5%

Ідентифікація виборців/ % Видача бюлетенів	Кількість відповідей	
Процедури ідентифікації завжди дотримувалися належним чином	1227	99.0%
ДВК видавала бюлетені без належної ідентифікації виборців	1	0.1%
ДВК не видала бюлетенів відповідно до закону	0	0.0%
ДВК видавала бюлетені без належного підписання контрольного талону	0	0.0%
ДВК видавала бюлетені людям, які не знаходяться у списку виборців	0	0.0%
Виборцям, які мали право голосу, не було дозволено голосувати	2	0.2%
Інше	9	0.7%

Таємниця голосування	Кількість відповідей	%
Таємниця голосування поважалася	1210	97.7%
Більше однієї особи в кабіні (окрім допомоги в голосуванні особам з обмеженими можливостями)	12	1.0%
Виборці розкривали свій голос	5	0.4%
Виборці не могли проголосувати таємно через встановлення кабін	7	0.6%
Виборці фотографували позначений бюлетень для голосування	4	0.3%
Виборці не голосували таємно через переповненість виборчої дільниці	1	0.1%
Порушення правил надання допомоги особам з обмеженими можливостями	0	0.0%
Інші порушення таємниці голосування	10	0.8%

Голосування/ Порушення	Кількість відповідей	%
Звичайне голосування без порушень	1223	98.7%
Багаторазове голосування (більше одного бюлетеня видано одному виборцю)	3	0.2%
Голосування за дорученням (голосування від імені іншої особи)	1	0.1%
Набивання виборчих скриньок	0	0.0%
Голосування заздалегідь поміченими бюлетенями	0	0.0%
Примус виборців / невинуватий вплив	1	0.1%
Інше	13	1.0%

Організація ВД %	Кількість відповідей	
Виборча дільниця управляється належним чином та ДВК функціонує належним чином	1171	94.5%
Виборча дільниця дещо переповнена, але ДВК добре з цим справляється	59	4.8%
Виборча дільниця дезорганізована та процес виглядає заплутаним	5	0.4%
Виборча дільниця переповнена, дезорганізована, що ускладнює спостереження за виборчим процесом	2	0.2%
Інше	2	0.2%

Агітація	Кількість відповідей	%
Була відсутня агітація чи агітаційні матеріали всередині ВД	1237	99.8%
Хтось проводив активну агітацію всередині ВД	0	0.0%
Агітаційні матеріали були всередині ВД	1	0.1%
Інші форми агітації всередині ВД	1	0.1%

Поведінка ДВК	Кількість відповідей	%
ДВК загалом проводила голосування впорядковано та злагоджено, відповідно до процедур	1235	99.7%
ДВК втратила контроль за дільницею	2	0.2%
ДВК навмисно відхилялася від процедур	0	0.0%
Інше	2	0.2%

Скарги	Кількість відповідей	%
Скарг не було	1180	95.2%
Були деякі незначні, несуттєві скарги	41	3.3%
Були деякі необґрунтовані скарги	9	0.7%
До ДВК надійшли значні скарги	9	0.7%

Спостереження	Кількість відповідей	%
Усі вповноважені спостерігачі мали змогу спостерігати	1236	99.8%
Спостерігачам відмовлено в доступі до ДЕЯКИХ аспектів відкриття	3	0.2%
Спостерігачам відмовлено в доступі до КЛЮЧОВИХ аспектів відкриття	0	0.0%
Інше	0	0.0%

Робота офіційних %спостерігачів	Кількість відповідей	%
Спостерігачі спостерігали відповідно до закону	1234	99.6%
Спостерігачі переривали процес голосування	1	0.1%
Спостерігачі втручалися в роботу ДВК	2	0.2%
Спостерігачі допомагали виборцям	3	0.2%
Спостерігачі тиснули на виборців, щоб проголосувати за якогось кандидата	0	0.0%

Наявність осіб, що не можуть бути присутніми на ВД	Кількість відповідей	%
Відсутні (тільки дозволені Законом особи присутні)	1148	92.7%
Поліція	68	5.5%
Представники місцевої влади	5	0.4%
Невідомі не акредитовані особи	13	1.0%
Члени Парламенту	0	0.0%
Інші	14	1.1%

Допомога при голосуванні	Кількість відповідей	%
Не було випадків допомоги при голосуванні	1128	91.0%
Всі випадки виправдані	105	8.5%
Більшість випадків були виправданими	3	0.2%
Більшість випадків не виправдані	3	0.2%

Оцінка ДВК	Кількість відповідей	%
Дуже добре	626	50.5%
Добре	588	47.5%
Погано	22	1.8%
Дуже погано	3	0.2%

ПІДРАХУНОК

Кількість стаціонарних % виборчих скриньок	Кількість відповідей	%
Одна	7	6.8
Дві	19	18.4
Три	21	20.4
Чотири	47	45.6
П'ять	6	5.8
Шість	3	2.9

Виборці під час закриття ВД	Кількість відповідей	%
Відсутність черг під час закриття	99	96.1
Виборцям у черзі було дозволено проголосувати	4	3.9
Виборцям, які стояли в черзі під час закриття (до 20:00), НЕ дозволили проголосувати	0	0
Виборцям, які прибули після закриття, було дозволено проголосувати	0	0

Початок підрахунку	Кількість відповідей	%
ДВК розпочала процедури підрахунку зразу після закриття виборчої дільниці	97	94.2
ДВК мала коротку перерву (10-15 хв.) перед початком підрахунку	5	4.9
ДВК не почала підрахунок впродовж більше 40 хв.	1	1.0
ДВК не почала підрахунок взагалі	0	0.0

Процедури підрахунку	Кількість відповідей	%
Процедури підрахунку виконувались належним чином та у правильній послідовності (процес був законним)	94	91.3
ДВК дещо відхилилася від процедури підрахунку, що не загрожувало законності результатів	7	6.8
ДВК серйозно порушила процедури підрахунку	1	1.0
Інше	1	1.0

Спостереження	Кількість відповідей	%
Усі вповноважені спостерігачі мали змогу спостерігати	101	98.1
Спостерігачам відмовлено в доступі до ДЕЯКИХ аспектів відкриття	1	1.0
Спостерігачам відмовлено в доступі до КЛЮЧОВИХ аспектів відкриття	0	0.0
Інше	1	1.0

Наявність осіб, що не можуть бути присутніми на ВД %	Кількість відповідей	
Відсутні (тільки дозволені Законом особи присутні)	98	95.1
Поліція	4	3.9
Представники місцевої влади	0	0.0
Невідомі не акредитовані особи	1	1.0
Члени Парламенту	0	0.0
Інші	1	1.0

Скарги, пов'язані з % підрахунком	Кількість відповідей	
Скарг не було	98	95.1
Були деякі незначні, несуттєві скарги	4	3.9
Були деякі необґрунтовані скарги	1	1.0
До ДВК надійшли значні скарги	0	0.0

Заповнення протоколу	Кількість відповідей	%
Протоколи заповнювались відповідно до закону	90	87.4
ДВК дещо відхилилася від процедур, що не вплинуло на результати	13	12.6
ДВК серйозно порушила процедури заповнення протоколу	0	0.0
ДВК не заповнила протокол	0	0.0

Роздача протоколів	Кількість відповідей	%
Протоколи надаються всім особам, які мають право на їх отримання, та негайно розміщуються на ВД	95	92.2
Протоколи НЕ надаються всім, хто має право на їх отримання	5	4.9
Протоколи НЕ розміщуються на ВД після підрахунку голосів	3	2.9
Протоколи НЕ надаються всім особам, які мають право на їх отримання та не розміщуються	1	1.0

Виборчі матеріали	Кількість відповідей	%
Всі виборчі матеріали були упаковані та скріплені печаткою відповідно до закону	102	100
Виборчі матеріали не були упаковані відповідно до закону	0	0

Оцінка ДВК	Кількість відповідей	%
Дуже добре	49	47.6
Добре	40	38.8
Погано	10	9.7
Дуже погано	4	3.9

Другий тур ВІДКРИТТЯ

Доступність ВД для осіб з % обмеженими фізичними можливостями	Кількість відповідей	
Легка доступність	44	44.4
Потрібна незначна допомога	24	24.2
Дільниці непристосовані	31	31.3

Стать членів ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	343	23.6
Жінка	1109	76.4

Голова ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	26	26.3
Жінка	73	73.7

Секретар ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	9	9.1
Жінка	90	90.9

Спостерігачі від кандидатів, % присутні на ВД	Кількість відповідей	
Володимир Зеленський	25	23.6
Петро Порошенко	10	9.4
Жоден	71	67.0

Спостерігачі від % місцевих організацій	Кількість відповідей	
Команда Зе	7	14
"Миколаївщина – надійний партнер"	4	8
"Національні Дружини"	4	8
"НАЦІОНАЛЬНИЙ МОНІТОРИНГ"	4	8
"Комітет виборців України"	3	6
"Громадянська мережа "ОПОРА"	3	6
Народно-демократична ліга молоді	2	4
"ПАРТІЯ МИКОЛАЇВЦІВ"	2	4
"УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА"	2	4
"АНТИКОРУПЦІЙНИЙ РУХ УКРАЇНИ"	1	2
"Рада з екологічної безпеки"	1	2
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ"	1	2
"ВСЕУКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "СОЛІДАРНА МОЛОДЬ"	1	2
"Центр підтримки громадських ініціатив"	1	2
"Всеукраїнський департамент виявлення та протидії корупції в органах влади та місцевого самоврядування"	1	2
Інші	4	8
Відсутні	9	18

Спостерігачі від міжнародних % організацій	Кількість відповідей	
CANADEM	5	12.2
ОБСЕ/БДІПЛ	2	4.9
Світовий Конгрес Українців	1	2.4
Благодійний фонд "Міжнародна комісія з прав людини"	1	2.4
Національний Демократичний Інститут (NDI)	1	2.4
Міжнародний експертний центр виборчих систем (ICES)	1	2.4
Інші	2	4.9
Не було	28	68.3

Організація ВД	Кількість відповідей		%
Прийнятна	96		97.0
Неприйнятна	3		3.0

Підготовче засідання	Кількість відповідей		%
Підготовче засідання розпочалося вчасно (7.15)	94		95.0
Підготовче засідання розпочалося раніше	3		3.0
Підготовче засідання розпочалося з затримкою 15- 30 хвилин	2		2.0
Підготовче засідання розпочалося з затримкою більше 30 хвилин	0		0
Підготовче засідання не розпочалося	0		0

Основні матеріали	Кількість відповідей		%
Всі основні матеріали присутні	99		100
Контрольні листи відсутні	0		0
Списки виборців відсутні	0		0
Скриньки для голосування відсутні	0		0
Кабіни для голосування відсутні	0		0
Пломба відсутня	0		0
Протокол відсутній	0		0
Печатка ДВК відсутня	0		0

Пломбування стаціонарних виборчих скриньок		
	Кількість відповідей	%
Стаціонарні виборчі скриньки правильно опломбовані відповідно до процедур	99	100
Порушено деякі процедури пломбування стаціонарних виборчих скриньок	0	0
Стаціонарні виборчі скриньки не були опломбовані	0	0

Пломбування переносних виборчих скриньок		
	Кількість відповідей	%
Переносні виборчі скриньки правильно опломбовані відповідно до процедур	95	96.0
Порушено деякі процедури пломбування переносних виборчих скриньок	4	4.0
Переносні виборчі скриньки не були опломбовані	0	0

Контрольний лист	Кількість відповідей	%
Контрольний лист заповнено належним чином та процедура була прозорою	97	98.0
Було враження, що контрольний лист було заповнено завчасно	2	2.0
Контрольний лист заповнено таємно, без публічного оголошення	0	0
Контрольний лист був неналежно заповнений	0	0
Контрольний лист не було вкладено в усі виборчі скриньки	0	0
Контрольний лист зовсім не було заповнено	0	0

Формат бюлетеня	Кількість відповідей	%
Виборчі бюлетені у встановленому форматі	99	100
Виборчі бюлетені у не встановленому форматі	0	0

Час відкриття	Кількість відповідей	%
Виборча дільниця була відкрита вчасно (8.00) або з затримкою до 5 хвилин	99	100
Виборча дільниця була відкрита з невеликим запізненням 5-15 хвилин	0	0
Виборча дільниця була відкрита з запізненням 15-30 хвилин	0	0
Виборча дільниця була відкрита з запізненням більше 30 хвилин	0	0
Виборча дільниця не була відкрита	0	0

Спостереження	Кількість відповідей	%
Усі вповноважені спостерігачі мали змогу спостерігати належним чином	99	100
Спостерігачі не могли спостерігати належним чином через переповненість виборчих дільниць	0	0
Спостерігачі не могли спостерігати належним чином через організацію виборчої дільниці (наприклад, сиділи надто далеко, виборча дільниця знаходилася в холі тощо)	0	0
ДВК перешкоджала спостерігачам в доступі до деяких аспектів голосування	0	0
ДВК перешкоджала спостерігачам в доступі до ключових аспектів голосування	0	0
Спостерігачі взагалі не мали змоги спостерігати	0	0

% Формальні (офіційні) скарги, подані щодо процедур підрахунку, голосування та відкриття ВД	Кількість відповідей	
Скарг не було	99	100
Були деякі незначні, несуттєві скарги	0	0
Були деякі необґрунтовані скарги	0	0
До ДВК надійшли значні скарги	0	0

% Наявність осіб, що не можуть бути присутніми на ВД	Кількість відповідей	
Відсутні (тільки дозволені Законом особи присутні)	90	89.1
Поліція	5	5.0
Представники місцевої влади	0	0
Невідомі не акредитовані особи (без бейджу офіційного спостерігача)	3	3.0
Члени Парламенту	0	0
Інші	3	3.0

Поведінка ДВК	Кількість відповідей	%
ДВК загалом проводила відкриття в порядку та відповідно до процедур	98	99.0
ДВК квапилася під час процедур відкриття і не опікувалася прозорістю	1	1.0
ДВК суттєво підривала прозорість процесу відкриття	0	0
ДВК відкрила дільницю, не завершивши процедур відкриття	0	0

Оцінка ДВК	Кількість відповідей	%
Дуже добре	63	63.6
Добре	36	36.4
Погано	0	0
Дуже погано	0	0

ГОЛОСУВАННЯ

Атмосфера навколо / поза виборчою дільницею (події, що можуть вплинути на свободу вибору)	Кількість відповідей	%
Звичайна (нема впливу на вибір виборця)	1284	99.8
Купівля голосів	0	0
Залякування виборців	0	0
Організоване перевезення виборців	1	0.1
Акти насильства	0	0
Групове голосування від дільниці до дільниці	0	0
Карусельне голосування	0	0
Агітаційна діяльність	0	0
Надмірна поліція / військова присутність навколо ВД	1	0.1
Агітаційні матеріали на вході до ВД	1	0.1

Доступність ВД для осіб з обмеженими фізичними можливостями	Кількість відповідей	%
Легка доступність	624	48.5
Потрібна незначна допомога	323	25.1
Дільниці непристосовані	340	26.4

Стать членів ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	3758	20.8
Жінка	14353	79.3

Голова ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	318	24.7
Жінка	969	75.3

Секретар ДВК	Кількість відповідей	%
Чоловік	151	11.73
Жінка	1136	88.27

Спостерігачі від кандидатів, присутні на ВД	Кількість відповідей	%
Володимир Зеленський	372	28.9
Петро Порошенко	214	16.63
Жоден	815	63.33

Спостерігачі від місцевих громадських організацій	Кількість відповідей	%
Команда Зе	119	15.9
"Громадянська мережа "ОПОРА"	74	9.9
"НАЦІОНАЛЬНИЙ МОНІТОРИНГ"	45	6.0
"ПЕРЕДОВІ ПРАВОВІ ІНІЦІАТИВИ"	40	5.3
"Миколаївщина – надійний партнер"	39	5.2
"УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА"	38	5.1
"Комітет виборців України"	29	3.9
Народно-демократична ліга молоді	24	3.2
"ВСЕУКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "СОЛІДАРНА МОЛОДЬ"	24	3.2
УДАР	23	3.1
Національні Дружини	21	2.8
"Центр підтримки громадських ініціатив"	20	2.7

"Всеукраїнський департамент виявлення та протидії корупції в органах влади та місцевого самоврядування"	14	1.9
"ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ "УСПІШНА ВАРТА"	12	1.6
"ПАРТІЯ МИКОЛАЇВЦІВ"	8	1.1
"АНТИКОРУПЦІЙНИЙ РУХ БАТЬКІВЩИНИ"	8	1.1
Слуги народу	8	1.1
"Сила українського духу"	4	0.5
"Моніторингова місія за виборами в Україні у 2019 році"	3	0.4
"Всеукраїнське об'єднання "Спільна справа"	2	0.3
"ЛІГА ВОЛОНТЕРІВ"	2	0.3
"Рада з екологічної безпеки"	1	0.1
СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ "СОВІСТЬ"	1	0.1
"Державницька Ініціатива Яроша"	1	0.1
Інші	81	10.8
Відсутні	108	14.4

Організація ВД	Кількість відповідей	%
Прийнятна	1261	98.0
Неприйнятна	26	2.0

Спостерігачі від міжнародних організацій	Кількість відповідей	%
ОБСЄ/БДІПЛ	86	13.9
CANADEM	47	7.6
Міжнародний експертний центр виборчих систем (ICES)	14	2.3
Світовий Конгрес Українців	12	1.9
Міжнародний Республіканський Інститут (MPI)	8	1.3
Національний Демократичний Інститут NDI	8	1.3
Український Конгресовий Комітет Америки	1	0.2
Громадська Спілка "Міжнародне Співтовариство з Прав Людини"	1	0.2
Інші	35	5.6
Відсутні	408	65.8

Основні матеріали	Кількість відповідей	%
Всі основні матеріали присутні	1287	100
Контрольні листи відсутні	0	0
Списки виборців відсутні	0	0
Скриньки для голосування відсутні	0	0
Кабіни для голосування відсутні	0	0
Пломба відсутня	0	0
Протокол відсутній	0	0
Печатка ДВК	0	0

Пломбування стаціонарних виборчих скриньок		
	Кількість відповідей	%
Стаціонарні виборчі скриньки правильно опломбовані відповідно до процедур	1271	98.8
Порушено деякі процедури пломбування стаціонарних виборчих скриньок	16	1.2
Пломбування переносних виборчих скриньок		
	Кількість відповідей	%
Переносні виборчі скриньки правильно опломбовані відповідно до процедур	1182	91.8
Порушено деякі процедури пломбування переносних виборчих скриньок	9	0.7
Одна або більше виборчі скриньки не були опломбовані	7	0.5
Жодна з переносних виборчих скриньок не була опломбована	2	0.2
Переносні виборчі скриньки на виборчій ділянці не перебували (тривало голосування на дому)	87	6.8
Список виборців		
	Кількість відповідей	%
Усі виборці знайшли свої імена у списку	1116	84.5
Деякі виборці не знайшли свого імені у списку	124	9.4
Інформація про деяких виборців була помилковою чи неповною	31	2.3
Виборці, що не могли голосувати, були включені до списку виборців (наприклад, померлі особи)	7	0.5
Виборці стверджують, що вони були включені до електронного списку виборців, але не можуть знайти їх імена в списку	3	0.2
Інше	17	1.3
Жоден з виборців не голосував, поки команда була на виборчій ділянці	23	1.7

Ідентифікація виборців/ Видача бюлетенів	Кількість відповідей	%
Процедури ідентифікації дотримувалися належним чином	1257	97.7
ДВК видавала бюлетені без належної ідентифікації виборців	3	0.2
ДВК видавала бюлетені без належного підписання контрольного талону	0	0
ДВК видавала бюлетені людям, які не знаходилися у списку виборців	0	0
Виборцям у списку не дозволялося голосувати	1	0.1
Інше	3	0.2
Жоден з виборців не голосував, поки команда була на ВД	25	1.9

Таємниця голосування	Кількість відповідей	%
Таємниця голосування поважалася	1212	94.2
Більше однієї особи в кабіні (окрім допомоги в голосуванні особам з обмеженими можливостями)	9	0.7
Виборці розкривали свій голос	6	0.5
Виборці не могли проголосувати таємно через невідповідне встановлення кабін	26	2.0
Виборці фотографували позначений бюлетень для голосування	1	0.1
Виборці не голосували таємно через переповненість виборчої дільниці	0	0
Порушення правил надання допомоги особам з обмеженими можливостями	0	0
Інші порушення таємниці голосування	15	1.2
Жоден з виборців не голосував, поки команда була на виборчій дільниці	26	2.0

Серйозні порушення (всередині ВД)	Кількість відповідей	%
Серйозних порушень не спостерігалось	1256	97.6
Багаторазове голосування (більше одного бюлетеня навмисно видано одному виборцю)	0	0
Голосування за довіреністю (голосування від імені іншої особи)	1	0.1
Набивання виборчої скриньки	0	0
Голосування заздалегідь поміченими бюлетенями	0	0
Тиск на виборців всередині дільниці	0	0
Залякування чи цькування виборців	0	0
Акти насильства всередині дільниці	0	0
Обмеження доступу виборців до дільниці	0	0
Крадіжка або пошкодження виборчих матеріалів	0	0
Інше	1	0.1
Жоден з виборців не голосував, поки команда була на виборчій дільниці	32	2.5

Організація	Кількість відповідей	%
Виборча дільниця управляється належним чином та ДВК функціонує належним чином	1246	96.8
Виборча дільниця дещо переповнена, але ДВК добре з цим справляється	16	1.2
Виборча дільниця дезорганізована та процес виглядає заплутаним	1	0.1
Виборча дільниця переповнена, дезорганізована, що ускладнює спостереження за виборчим процесом	0	0
Інше	1	0.1
Жоден з виборців не голосував, поки команда була на виборчій дільниці	23	1.8

Агітація	Кількість відповідей	%
Була відсутня агітація чи агітаційні матеріали всередині виборчої дільниці	1281	99.5
Хтось активно проводив агітацію на ВД	0	0
Агітаційні матеріали знаходились на ВД	2	0.2
Інші форми агітації на ВД	4	0.3

Поведінка ДВК	Кількість відповідей	%
ДВК загалом проводила голосування впорядковано та злагоджено, відповідно до процедур	1264	98.2
ДВК втратила контроль за дільницею	0	0
ДВК навмисно відхилялася від процедур	0	0
Інше	3	0.2
Жоден з виборців не голосував, поки команда була на виборчій дільниці	22	1.7

Скарги	Кількість відповідей	%
Скарг не було	1271	98.8
Були деякі незначні, несуттєві скарги	6	0.5
Були деякі необґрунтовані скарги	2	0.2
До ДВК надійшли значні скарги	8	0.6

Спостереження	Кількість відповідей	%
Усі вповноважені спостерігачі мали змогу спостерігати належним чином	1272	98.8
Спостерігачі не могли спостерігати належним чином через переповненість виборчих дільниць	0	0
Спостерігачі не могли спостерігати належним чином через організацію виборчої дільниці (наприклад, сиділи надто далеко, виборча дільниця знаходилася в холі тощо)	14	1.1
ДВК перешкоджала спостерігачам в доступі до деяких аспектів голосування	1	0.1
ДВК перешкоджала спостерігачам в доступі до ключових аспектів голосування	0	0
Спостерігачі взагалі не мали змоги спостерігати	0	0

Робота інших офіційних спостерігачів	Кількість відповідей	%
Спостерігачі спостерігали відповідно до законодавства	921	70.9
Спостерігачі переривали процес голосування	0	0
Спостерігачі втручалися в роботу ДВК	0	0
Спостерігачі допомагали виборцям	0	0
Спостерігачі тиснули на виборців, щоб проголосувати за якогось кандидата	0	0
Інше	7	0.5
Інші спостерігачі не перебували на виборчій дільниці	371	28.6

Наявність осіб, що не можуть бути присутніми на ВД	Кількість відповідей	%
Відсутні (тільки дозволені Законом особи присутні)	1228	95.0
Поліція	31	2.4
Представники місцевої влади	1	0.1
Невідомі не акредитовані особи (без бейджу офіційного спостерігача)	10	0.8
Члени Парламенту	0	0
Інші	23	1.8

Оцінка ДВК	Кількість відповідей	%
Дуже добре	610	47.4
Добре	664	51.6
Погано	12	0.9
Дуже погано	1	0.1

ПІДРАХУНОК

Закриття	Кількість відповідей	%
ВД закрилася вчасно	99	99
ВД не закрилася вчасно	1	1

Виборці під час закриття ВД	Кількість відповідей	%
Відсутність черг під час закриття	99	99
Виборцям у черзі було дозволено проголосувати	1	1
Виборцям, які стояли в черзі під час закриття (до 20:00), НЕ дозволили проголосувати	0	0
Виборцям, які прибули після закриття, було дозволено проголосувати	0	0

Початок підрахунку	Кількість відповідей	%
ДВК розпочала процедури підрахунку зразу після закриття виборчої дільниці	94	94
ДВК мала коротку перерву (10-15 хв.) перед початком підрахунку	5	5
ДВК не почала підрахунок впродовж більше 40 хв.	1	1
ДВК не почала підрахунок взагалі	0	0

Процедури підрахунку	Кількість відповідей	%
Процедури підрахунку виконувались належним чином та у правильній послідовності (процес був аконним)	92	92
ДВК дещо відхилилася від процедури підрахунку, що не загрожувало законності результатів	8	8
ДВК серйозно порушила процедури підрахунку	0	0
Інше	0	0

Спостереження	Кількість відповідей	%
Усі вповноважені спостерігачі мали змогу спостерігати належним чином	100	100
Спостерігачі не могли спостерігати належним чином через переповненість виборчих дільниць	0	0
Спостерігачі не могли спостерігати належним чином через організацію виборчої дільниці (наприклад, сиділи надто далеко, виборча дільниця знаходилася в холі тощо)	0	0
ДВК перешкоджала спостерігачам в доступі до деяких аспектів голосування	0	0
ДВК перешкоджала спостерігачам в доступі до ключових аспектів голосування	0	0
Спостерігачі взагалі не мали змоги спостерігати	0	0
Формальні (офіційні) скарги, подані щодо процедур підрахунку, голосування та відкриття ВД	Кількість відповідей	%
Скарг не було	100	100
Були деякі незначні, несуттєві скарги	0	0
Були деякі необґрунтовані скарги	0	0
До ДВК надійшли значні скарги	0	0
Заповнення протоколу	Кількість відповідей	%
Протоколи заповнювались відповідно до закону	97	97
ДВК дещо відхилилася від процедур, що не вплинуло на результати	3	3
ДВК серйозно порушила процедури заповнення протоколу	0	0
ДВК не заповнила протокол	0	0

Наявність осіб, що не можуть бути присутніми на ВД	Кількість відповідей	Відсоток
Відсутні (тільки дозволені Законом особи присутні)	93	92.1
Поліція	7	6.9
Представники місцевої влади	0	0.0
Невідомі не акредитовані особи (без бейджу офіційного спостерігача)	0	0.0
Члени Парламенту	0	0.0
Інші	1	1.0

Роздача протоколів	Кількість відповідей	Відсоток
Протоколи надаються всім особам, які мають право на їх отримання, та негайно розміщуються на ВД	92	92
Протоколи НЕ надаються всім, хто має право на їх отримання	5	5
Протоколи НЕ розміщуються на ВД після підрахунку голосів	2	2
Протоколи НЕ надаються всім особам, які мають право на їх отримання та н розміщуються	1	1

Виборчі матеріали	Кількість відповідей	Відсоток
Всі виборчі матеріали були упаковані та скріплені печаткою відповідно до закону	100	100
Виборчі матеріали були переважно упаковані та скріплені печаткою відповідно до закону (незначні процедурні відхилення)	0	0
ДВК суттєво відхилилася від процедур упаковки виборчих матеріалів	0	0

Оцінка ДВК	Кількість відповідей	Відсоток
Дуже добре	55	55
Добре	41	41
Погано	4	4
Дуже погано	0	0

ДОДАТОК III ЕНЕМО МІСІЯ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ – УКРАЇНА 2019 СКЛАД

Основна команда

Позиція	Ім'я	Країна	Членська організація ENEMO
Голова Місії	Златко Вуйовіч	Чорногорія	CeMi
Заступник Голови Місії	Теодора Поп Трайков	Північна Македонія	MOST
Експерт з виборів та виборчих кампаній	П'єр Пейтьє	Франція/Киргизстан	Коаліція за демократію та громадянське суспільство
Правовий експерт	Ніно Ріжамадзе	Грузія	ISFED
Медіа експерт	Ана Ненезіч	Чорногорія	N/A
Спеціаліст зі зв'язків з громадськістю і логістики	Мая Мілікіч	Чорногорія	CeMi
Спеціаліст з фінансових питань	Теодора Гіліч	Чорногорія	CeMi
Координатор довготермінових спостережачів	Крістіна Костелац	Хорватія	GONG
Координатор довготермінових спостережачів / Спеціаліст з безпекових питань	Маріам Чубабріа	Грузія	ISFED
Аналітик даних	Дрітан Таулла	Албанія	KRIIK

Довгострокові спостерігачі (LTO)

LTO команда	Область	LTO база	Імя	Країна
LTO 01	Київ 1 (місто)	Київ	Мілош Антіч	Сербія
			Дрітан Рама	Албанія
LTO 02	Київ 2 (місто)	Київ	Бошко Міловіч	Чорногорія
			Владан Радуновіч	Чорногорія
LTO 03	Київ 3 (область)	Київ	Мілош Стоядіновіч	Сербія
			Елідон Ламані	Албанія
LTO 04	Житомирська	Житомир	Вероніка Фрасіні	Італія
			Ніколіна Степановіч	Чорногорія
LTO 05	Рівненська Волинська	Луцьк	Пауло Ферейра	Португалія
			Драган Нікодієвіч	Сербія
LTO 06	Львівська	Львів	Неманія Дукановіч	Чорногорія
			Душан Івановіч	Сербія
LTO 07	Закарпатська	Ужгород	Пол Ерік Лауріцен	Данія
			Мая Влаіч Сулійч	Боснія і Герцеговина
LTO 08	Івано-Франківська	Івано-Франківськ	Елвін Кореші	Албанія
			Маріяна Крсмановіч	Чорногорія
LTO 09	Чернівецька Тернопільська	Тернопіль	Газменд Агай	Албанія
			Філіп Філіповські	Північна Македонія
LTO 10	Полтавська	Полтава	Рігерс Бена	Албанія
			Йелена Мілошевіч	Сербія
LTO 11	Донецька Луганська	Краматорськ/ Бахмут	Філіпо Росін	Італія
			Младен Кобашевіч	Хорватія
LTO 12	Одеська 1	Одеса	Еміль Шакір Йулу	Киргизстан
			Ліліана Бйелічіч	Сербія
LTO 13	Одеська 2	Одеса	Лілія Потінг	Молдова
			Артур Абраамян	Вірменія
LTO 14	Чернігівська	Чернігів	Дмитрі Кабак	Киргизстан
			Ніно Сехніашвілі	Грузія
LTO 15	Сумська	Суми	Теона Гогішвілі	Грузія
			Едуард Баланчук	Білорусь
LTO 16	Харківська 1	Харків	Тамар Бартайя	Грузія
			Владімір Кравчанка	Білорусь
LTO 17	Харківська 2	Харків	Павел Левінау	Білорусь
			Канстантін Марзвінцау	Білорусь
LTO 18	Дніпропетровська (Дніпро)	Дніпро	Паліна Бродік	Білорусь
			Філіп Корач	Сербія
LTO 19	Дніпропетровська (Кривий Ріг)	Дніпро	Раман Юрхель	Білорусь
			Мая Кобахідзе	Грузія
LTO 20	Запорізька	Запоріжжя	Тіберіу Вірбанеску	Румунія
			Віктор Прутенау	Молдова

LTO 21	Миколаївська Херсонська	Миколаїв	Талгат Отеміс	Казахстан
			Валері Путсітські	Білорусь
LTO 22	Черкаська Кіровоградська	Черкаси	Маріам Ховеян	Вірменія
			Альборент Рама	Албанія
LTO 23	Вінницька	Вінниця	Масцім Клаудіу	Румунія
			Нана Девідзе	Грузія
LTO 24	Хмельницька	Хмельницький	Дмітрі Салаян	Білорусь
			Алмаз Єсенгелдієв	Киргизстан

Короткострокові спостерігачі - Перший тур

Київ + Область				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Ана	Михайлович	Сербія	CeSID
	Дражен	Гофман	Хорватія	Gong
2	Гейс	Боровський	Чорногорія	CDT
	Оріана	Івкович-Новокмет	Хорватія	Gong
3	Енея	Хіла	Албанія	SDC
	Елен	Нишарадзе	Грузія	ISFED
4	Даніела	Беретин	Хорватія	Gong
	Лазар	Поп Трайков	Північна Македонія	MOST
5	Марко	Цветкович	Сербія	CeSID
	Марія	Латкович	Чорногорія	CeMI
6	Дубравка	Попович	Чорногорія	CeMI
	Данче	Білярська	Північна Македонія	MOST
7	Лазар	Кескінов	Північна Македонія	MOST
	Івана	Маркович	Чорногорія	CeMI
8	Драгіша	Вуячич	Чорногорія	CDT
	Тетя	Кінкладзе	Грузія	ISFED
9	Данило	Папович	Чорногорія	CDT
	Деніса	Хіла	Албанія	SDC
10	Вехід	Шехич	БіГ	CCI
	Снежана	Стйєпович	Чорногорія	CDT
11	Бранислав	Цибік	Словаччина	Obcianske OKO
	Муриса	Маріч	БіГ	CCI
12	Ян Златан	Куленович	БіГ	CCI
	Ліндіта	Хисені	Албанія	KRIIK
13	Ервіс	Зенелхокша	Албанія	KRIIK
	Симона	Лачкова	Словаччина	Obcianske OKO
14	Ольжас	Атаханов	Казахстан	FSCI
	Сара	Матохітай	Албанія	KRIIK

Житомирська				
No.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Живко	Мицьковський	Північна Македонія	MOST
	Бояна	Трнініч	БіГ	CCI
2	Златко	Димитріоскі	Північна Македонія	MOST
	Івона	Живкович	Сербія	CeSID
3	Емір	Скрійелі	Сербія	CeSID
	Даніела	Срдіч	БіГ	CCI
Рівненська /Волинська				
No.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Мерсад	Авдіч	БіГ	CCI
	Суела	Пашай	Албанія	SDC
2	Оріон	Хазаті	Албанія	KRIIK
	Чай	Симонішвілі	Грузія	ISFED
3	Сільвана	Билику	Албанія	SDC
	Діана	Грдініч	Чорногорія	CDT
4	Ардіт	Салаяй	Албанія	KRIIK
	Жасміна	Радончич	Чорногорія	CDT
Львівська				
No.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Марія	Сретеневич	Сербія	CeSID
	Даніель	Калезич	Чорногорія	CeMI
2	Катерина	Каневська	Північна Македонія	MOST
	Міляна	Ракочевич	Чорногорія	CeMI
3	Цветанка	Іванова	Північна Македонія	MOST
	Даяна	Лакич	Чорногорія	CeMI
4	Ілля	Трнініч	БіГ	CCI
	Ана	Мугоша	Чорногорія	CeMI
Закарпатська				
No.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Ніна	Зубович	БіГ	CCI
	Вієра	Славікова	Словаччина	Obcianske OKO
2	Антуела	Мале	Албанія	KRIIK
	Петер	Новотний	Словаччина	Obcianske OKO
3	Асмір	Орман	БіГ	CCI
	Флорида	Ручі	Албанія	KRIIK
Івано-Франківська				
No.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Ніколае	Панфіл	Молдова	Promo-LEX
	Іван	Рукавіна Блайда	Хорватія	Gong
2	Ніколае	Кзаку	Молдова	Promo-LEX
	Бора	Прифті	Албанія	SDC
3	Горан	Велковський	Північна Македонія	MOST
	Мар'яна	Новач	Молдова	Promo-LEX
4	Златко	Талевський	Північна Македонія	MOST
	Даніела	Ангелута	Молдова	Promo-LEX

Чернівецька/Тернопільська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Андрас	Нагі	Словаччина	Obcianske OKO
	Марія	Мілошевич	Сербія	CeSID
2	Іон	Чобану	Молдова	Promo-LEX
	Мая	Раденович	Чорногорія	CDT
3	Діана	Норосійський	Молдова	Promo-LEX
	Анжелія	Рондович	Чорногорія	CDT
4	Олександр	Гетан	Молдова	Promo-LEX
	Джана	Паукова	Словаччина	Obcianske OKO
5	Михайла	Дука	Молдова	Promo-LEX
	Братислав	Ракович	Сербія	CeSID
Полтавська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Борис	Вукієвич	Чорногорія	CeMI
	Валерія	Філіпі	Албанія	SDC
2	Секуле	Райчевич	Чорногорія	CeMI
	Лаурета	Роші	Албанія	KRIIK
3	Еральда	Бендо	Албанія	SDC
	Альмер	Кардович	Чорногорія	CDT
Донецька/Луганська				
№.	Ім'я	Прізвище	Country	Організація
1	Тоні	Силич	Хорватія	Gong
	Зоран	Ракочевич	Чорногорія	CDT
2	Михайло	Рукавіна	Хорватія	Gong
	Клоді	Куме	Албанія	KRIIK
3	Асаф	Ахмадов	Азербайджан	EMDS
	Етлева	Нумані	Албанія	SDC
Одеська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Ася	Чехович	Хорватія	Gong
	Драган	Бйелічич	Сербія	CeSID
2	Іван	Михайлович	Сербія	CeSID
	Дуня	Пейжич	Хорватія	Gong
3	Олександр	Велан	Хорватія	Gong
	Христина	Хебес	Молдова	Promo-LEX
4	Антон	Фіндерле	Хорватія	Gong
	Ісіда	Веррія	Албанія	SDC
Чернігівська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Ерік	Ірискульбеков	Киргизстан	Coalition KG
	Юзеф	Маджрак	Словаччина	Obcianske OKO
2	Рузанна	Геворгян	Вірменія	TIAC
	Еміль	Кочіш	Словаччина	Obcianske OKO
3	Татевік	Чухурян	Вірменія	TIAC
	Атир	Абдрахматова	Киргизстан	Coalition KG

Сумська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Улкан	Іранова	Киргизстан	Coalition KG
	Джорджі	Оганесіані	Грузія	ISFED
2	Мурат	Атагозієв	Киргизстан	Coalition KG
	Натя	Хуцураулі	Грузія	ISFED
3	Роберт	Антл	Словаччина	Obcianske OKO
	Ліка	Датуашвілі	Грузія	ISFED
Харківська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Міріан	Тедяшвілі	Грузія	ISFED
	Садагат	Хасанова	Азербайджан	EMDS
2	Левон	Чукаклян	Вірменія	TIAC
	Канишай	Токторбаєва	Киргизстан	Coalition KG
3	Цовінар	Данієлян	Вірменія	TIAC
	Акілбек	Сарієв	Киргизстан	Coalition KG
4	Реваз	Барамідзе	Грузія	ISFED
	Вазаль	Гарібов	Азербайджан	EMDS
Дніпропетровська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Елена	Лук'янова	Казахстан	FSCI
	Ульвія	Бабаєва	Азербайджан	EMDS
2	Рашан	Зядалієв	Грузія	ISFED
	Єранухі	Туманянці	Вірменія	TIAC
3	Юсиф	Латифов	Азербайджан	EMDS
	Натя	Барбакадзе	Грузія	ISFED
4	Нігметжан	Борамбаєв	Казахстан	FSCI
	Nino	Попіашвілі	Грузія	ISFED
Запорізька				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Турал	Агаєв	Азербайджан	EMDS
	Діана	Атоян	Вірменія	TIAC
2	Магдаліна	Лук'янова	Казахстан	FSCI
	Ельшан	Сулейманов	Азербайджан	EMDS
3	Каміла	Бекжанова	Казахстан	FSCI
	Саргіс	Гхонян	Вірменія	TIAC
Миколаївська/Херсонська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Нурбек	Абдразак уулу	Киргизстан	Coalition KG
	Родика	Орлов	Молдова	Promo-LEX
2	Гульсіна	Абласова	Киргизстан	Coalition KG
	Раду	Ден	Молдова	Promo-LEX
3	Іон	Попа	Молдова	Promo-LEX
	Айнур	Отеміда	Казахстан	FSCI
4	Аурель	Ліяху	Молдова	Promo-LEX
	Аскар	Джапаров	Казахстан	FSCI

Черкаська/Кіровоградська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Борсе	Алексоскі	Північна Македонія	MOST
	Татевік	Барсегян	Вірменія	TIAC
2	Філіп	Поповський	Північна Македонія	MOST
	Армін	Закарян	Вірменія	TIAC
3	Олександр	Глігоровський	Північна Македонія	MOST
	Айгул	Джафарова	Азербайджан	EMDS
4	Меріта	Ходжа	Північна Македонія	MOST
	Нурул	Рахімбаєв	Казахстан	FSCI
Вінницька				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Дзяня	Пранічнікова	Білорусь	BHC
	Михайло	Горінцій	Молдова	Promo-LEX
2	Василь	Санкович	Білорусь	BHC
	Анна	Григоренко	Молдова	Promo-LEX
3	Сіархей	Чайка	Білорусь	BHC
	Аліона	Манцю	Молдова	Promo-LEX
4	Ніколає	Афанас	Молдова	Promo-LEX
	Ірина	Трацякова	Білорусь	BHC
Хмельницька				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Ганна	Мартиноуська	Білорусь	BHC
2	Калін	Апостол	Молдова	Promo-LEX
3	Юлія	Хлащанкова	Білорусь	BHC
4	Костянтин	Туруга	Молдова	Promo-LEX
5	Яухені	Чапурискін	Білорусь	BHC
6	Галина	Кукос	Молдова	Promo-LEX

Короткострокові спостерігачі - Другий тур

Київ + область				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Неманя	Милікіч	Чорногорія	CeSID
	Славія	Білярська Мірчевська	Північна Македонія	MOST
2	Міряна	Мргунович	Чорногорія	MOST
	Лука	Браїло	Хорватія	GONG
3	Марсель	Рекша	Албанія	KRIIK
	Тамар	Чубабрія	Грузія	CeSID
4	Мартіна	Горват	Хорватія	GONG
	Радойко	Савич	Сербія	CESID
5	Йосипа	Діка	Хорватія	GONG
	Мамед	Мамедзада	Азербайджан	EMDS
6	Мая	Беліч	Чорногорія	CEMI
	Марек	Капуста	Словаччина	OKO
7	Даніела	Симонович	Чорногорія	CDT
	Василь	Санкович	Білорусь	BHC
8	Саня	Глігорова	Північна Македонія	MOST
	Сандра	Пін	Чорногорія	CEMI
9	Драгана	Копривиця	Чорногорія	CDT
	Мерсад	Авдіч	БіГ	CCI
10	Марія	Латкович	Чорногорія	CEMI
	Ендрі	Міліку	Албанія	SDC
11	Мая	Мілович	Чорногорія	CEMI
	Юзеф	Майчрак	Словаччина	OKO

Житомирська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Снежана	Стйєповіч	Чорногорія	CDT
	Івор	Фука	Хорватія	GONG
2	Данило	Папович	Чорногорія	CDT
	Деніса	Хіла	Албанія	SDC
3	Ладіслав	Томичич	Хорватія	GONG
	Алкета	Ламані	Албанія	KRIIK

Рівненська/Волинська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Драгана	Стожич	Хорватія	GONG
	Ісмар	Калач	Чорногорія	CEMI
2	Луція	Вулич	Хорватія	GONG
	Ваня	Йосич	БіГ	CCI
3	Вероніка	Баста	Словаччина	OKO
	Шефік	Шехич	БіГ	CCI
4	Сільвана	Билику	Албанія	SDC
	Дарка	Мілачич	Чорногорія	CEMI

Львівська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Ана	Михайлович	Сербія	CeSID
	Стефан	Воеводич	Чорногорія	CEMI
2	Тамара	Мілаш	Чорногорія	CEMI
	Данієль	Степанович	БіГ	CCI
3	Мілка	Тадич	Чорногорія	CEMI
	Вукосав	Конюкошич	Сербія	CESID

Закарпатська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Петро	Зенгель	Словаччина	OKO
	Лела	Хатрідзе	Грузія	ISFED
2	Айлана	Софтич	БіГ	CCI
	Ардит	Салаяй	Албанія	KRIIK
3	Віолета	Сретеневич	Сербія	CESID
	Лідмір	Хусені	Албанія	KRIIK
4	Ніно	Карчава	Грузія	ISFED
	Бранко	Сйеклоса	Чорногорія	CDT

Івано-Франківська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Калін	Апостол	Молдова	Promo-LEX
	Бора	Прифті	Албанія	SDC
2	Іон	Чобану	Молдова	Promo-LEX
	Міланка	Вукович	Чорногорія	CDT
3	Мар'яна	Новач	Молдова	Promo-LEX
	Мая	Раденович	Чорногорія	CDT
4	Еральда	Бендо	Албанія	SDC
	Данієла	Ангелута	Молдова	Promo-LEX

Чернівецька/Тернопільська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Лев	Агай	Албанія	SDC
	Корнелія	Калін	Молдова	Promo-LEX
2	Ермір	Кота	Албанія	SDC
	Мар'яна	Фока	Молдова	Promo-LEX
3	Петер	Новотний	Словаччина	OKO
	Тамта	Данелія	Грузія	ISFED
4	Костянтин	Турута	Молдова	Promo-LEX
	Анушик	Мкртчян	Вірменія	TIAC
5	Олександр	Гетан	Молдова	Promo-LEX
	Анжела	Амірян	Вірменія	TIAC

Полтавська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Матей	Север	Хорватія	GONG
	Катаріна	Ковачевич	Чорногорія	CDT
2	Тоні	Ердфельд	Хорватія	GONG
	Мая	Ніколич	Чорногорія	CDT
3	Валерія	Філіпі	Албанія	SDC
	Сергій	Григорян	Вірменія	TIAC

Донецька/Луганська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Енея	Хіла	Албанія	SDC
	Патрік	Дубовський	Словаччина	OKO
2	Даніель	Керекес	Словаччина	OKO
	Спартак	Дікелларі	Албанія	KRIIK
3	Артур	Погосян	Вірменія	TIAC
	Галим	Агелев	Казахстан	FSCI

Одеська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Асмір	Орман	БіГ	CCI
	Бояна	Капля	Сербія	CESID
2	Драган	Адамович	БіГ	CCI
	Христина	Чебес	Молдова	Promo-LEX
3	Ніно	Біблішвілі	Грузія	ISFED
	Маріус	Доко	Албанія	SDC
4	Санубар	Гейдарова	Азербайджан	EMDS
	Сіархей	Ніаруні	Білорусь	BHC

Чернігівська				
№.	м'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Майя	Біблішвілі	Грузія	ISFED
	Ігар	Станкевич	Білорусь	BHC
2	Тамар	Едішерашвілі	Грузія	ISFED
	Аліаскар	Киїзбаєв	Киргизстан	Coalition KG
3	Дарія	Романовська	Киргизстан	Coalition KG
	Раман	Баланчук	Білорусь	BHC

Сумська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Тіна	Йванія	Грузія	ISFED
	Абульфаз	Гурбанлі	Азербайджан	EMDS
2	Валентина	Баланчук	Білорусь	BHC
	Расул	Жумали	Казахстан	FSCI
3	Ганна	Мартиноуська	Білорусь	BHC
	Таріель	Алієв	Киргизстан	Coalition KG

Харківська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Дані	Акубардія	Грузія	ISFED
	Олена	Лук'янова	Казахстан	FSCI
2	Нурул	Рахімбеков	Казахстан	FSCI
	Бахтіяр	Махарамов	Азербайджан	EMDS
3	В'ячаслав	Болбат	Білорусь	BHC
	Рамін	Гусейнов	Азербайджан	EMDS
4	Віктар	Аджиночанка	Білорусь	BHC
	Зібар	Гусейнова	Азербайджан	EMDS

Дніпропетровська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Василь	Бераснеу	Білорусь	BHC
	Халіда	Ахмадова	Азербайджан	EMDS
2	Мирзагул	Кулматова	Киргизстан	Coalition KG
	Дмитро	Черних	Білорусь	BHC
3	Акілбек	Есенгулов	Киргизстан	Coalition KG
	Амір	Оруйов	Азербайджан	EMDS
4	Леанід	Мархотка	Білорусь	BHC
	Мінаханім	Аліярлі	Азербайджан	EMDS

Запорізька				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Валентина	Гйоні	Албанія	KRIIK
	Олексій	Петросян	Вірменія	TIAC
2	Роміна	Лінь	Албанія	KRIIK
	Аділет	Ешенов	Киргизстан	Coalition KG
3	Ендірі	Арзі	Албанія	KRIIK
	Асем	Мурзалієва	Киргизстан	Coalition KG

Миколаївська/Херсонська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Айнур	Отеміс	Казахстан	FSCI
	Радуга	Ден	Молдова	Promo-LEX
2	Адлет	Мамиров	Киргизстан	Coalition KG
	Аурель	Ліяху	Молдова	Promo-LEX
3	Марія	Казаку	Молдова	Promo-LEX
	Нарек	Сукіясян	Вірменія	TIAC
4	Іон	Попа	Молдова	Promo-LEX
	Татевік	Газарян	Вірменія	TIAC

Черкаська/Кіровоградська				
№.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Іван	Михайлович	Сербія	CESID
	Муриса	Маріч	БіГ	CCI
2	Ніна	Кецоевич	Чорногорія	CEMI
	Антуела	Чоловік	Албанія	KRIIK
3	Христина	Симонова Тапалагова	Словаччина	OKO
	Дам	Димитровський	Північна Македонія	MOST
4	Сара	Матохітай	Албанія	KRIIK
	Арман	Аршак-Шахбазян	Вірменія	TIAC

Вінницька				
Но.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Галина	Кукос	Молдова	Promo-LEX
	Батирбек	Шукуров	Киргизстан	Coalition KG
2	Лілія	Костенко	Молдова	Promo-LEX
	Бактигул	Канатов	Казахстан	FSCI
3	Роман	Дулянські	Молдова	Promo-LEX
	Айдос	Сарим	Казахстан	FSCI
4	Михайло	Горінцой	Молдова	Promo-LEX
	Анар	Абдуллаєв	Азербайджан	EMDS

Хмельницька				
Но.	Ім'я	Прізвище	Країна	Організація
1	Ігор	Букатару	Молдова	Promo-LEX
	Шахназ	Хасанова	Азербайджан	EMDS
2	Ніколає	Казаку	Молдова	Promo-LEX
	Ліля	Геворгян	Вірменія	TIAC
3	Родика	Орлов	Молдова	Promo-LEX
	Руслан	Ташанов	Киргизстан	Coalition KG

EUROPEAN
E
NETWORK
N
OF ELECTION
E
MONITORING
M
ORGANIZATIONS
O



EUROPEAN
E NETWORK
OF ELECTION
N MONITORING
ORGANIZATIONS
M **O**